Miroslav Bertoša

IZMEĐU GOSPODARSKE KATEGORIJE I SOCIJALNE NAPETOSTI (SUKOBI NA MLETAČKO-AUSTRIJSKOJ GRANICI U ISTRI OD XVI. DO XVIII. STOLJEĆA)

SADRŽAJ

I. **Podijeljeni mikrokozmos: Granica i sukobi u Istri** 91

II. **Istarska politička dihotomija** 93

III. **Točke krize: »Differentie«** 94

IV. **Nemirna granična crta: Napetosti i katarze** 96

IV. 1. Vijesti o žarištima sporova i sukoba na granici 96
A. Socerb 96
B. Koparština 97
C. Rašporski kapetanat 98
D. Grimalda 100
E. Zamask 107
F. Kašćerga 113
G. Muntrilj 116
H. Sutlovreč 119
H.a. Finida 120
H.b. Kontrada Rušnjak 127
H.c. Kontrada Sv. Silvestar 128
H.d. Kontrada Fontanelle 128
H.e. Nove i stare »differentie« oko Sutlovreča 128

IV.2. Sporne točke — dva stoljeća kasnije 131

V. **Zlokobni »kunfini« istarski (zaključna razmatranja)** 134

VI. **Prilog: Istražni zapisnik o napadu Tinjanaca na poljare sela Baderne (god. 1588)** 139

Tra la categoria economica e la tensione sociale (Scontri sul confine austro-veneto in Istria dal XVI al XVIII secolo) 145

I. PODIJELJENI MIKROKOZMOS: GRANICA I SUKOBI U ISTRI

U monumentalnoj studiji »Sredozemlje i mediteranski svijet u doba Filipa II« znamenitoga francuskog povjesničara Fernanda Braudela, u analizama velikih svjetskohistorijskih procesa toga prijelomnoga razdoblja povijesti Evrope, u kraćem se odlomku ukazuje i na osjetljivost furlansko-istarske granice za održavanje sigurnosti i čuvanja gospodarsko-političkoga ravnotežja Mletačke Republike.[1] Istarska je granica bila nesumnjivo veoma važna, jer se Venecija tu doticala s dva svoja stoljetna konkurenta — Habsburgovcima i Turcima — koji su izravno mogli ugroziti ne samo najvitalnije udove već i tijelo i srce *Serenissime*. Bila je to, dakle, granica značajna za grad na lagunama, ali i za dio evropskoga Zapada. No, dok je na sjevernoistarskim granicama i u Furlaniji turska opasnost postupno prestajala i zamrla već na početku XVI. stoljeća[2], austrijsko je susjedstvo trajno ugrožavalo mletački posjed, pomorski promet, monopol i uopće prevlast Venecije na Jadranu, tim više što je pritisak Habsburgovaca dolazio ne samo iz zemljopisno neposrednog dodira već i dalekih španjolsko-napuljskih strana.

Limes veneziano — ta druga pogranična crta mletačke kolonijalne imperije i njezinih vojnostrateških i pomorskogospodarskih uporišta, kako je naziva Braudel u spomenutoj knjizi — započinjao je upravo u Istri. Dok su gradovi na zapadnoj obali bili etapne stanice, predah za brodovlje i posadu na dugom i opasnom putu prema Dalmaciji, Levantu i *Ponentu* (i obratno), njihovo je zaleđe s prostranim seoskim područjem predstavljalo mletački kopneni *limes*, vruću granicu prema posjedima austrijskih nadvojvoda. Nesigurne i diplomatski i pravno nedefinirane mletačko-austrijske *kunfine* branili su, s obje strane, u prvome redu istarski seljaci, koji služe u vojnim četama ili se spontano od slučaja do slučaja okupljaju u »poluprivatne« pljačkaške grupe da bi se, naoružani arkebuzama, mušketama, bodežima, sjekirama, vilama i kosama, suprotstavljali uzurpacijama svojega područja i ogorčeno borili za svaku stopu

---

[1] Fernand Braudel, La Mediterranée et la Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II, Paris 1966. (navedeno prema talijanskome prijevodu Cività e Imperi del Mediterraneo nell'età di Filippo II, Torino 1976), 899.

[2] Usp. Incursioni dei Turchi nelle parti vicine di Trieste, *L'Istria* II, 50—51, Trieste, 21. agosto 1847; Pietro Kandler, Indicazioni per riconoscere le cose storiche del Litorale, Trieste 1855, 53; Stanko Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* XXIV, Ljubljana 1943, 2—60; Arduino Cremonesi, Zadnji turški upad v Furlanijo (1499), *Goriški letnik — Zbornik Goriškega muzeja* 3, Gorica 1976, 124—192; Miroslav Bertoša, Arhivski fragmenti o postanku i razvitku jedne kolonizacijske ruralne aglomeracije u južnoj istri: selo Premantura (1585—1797) *Problemi sjevernog Jadrana — Zbornik Zavoda za povijesne i društvene znanosti JAZU* 3, Rijeka 1981, 7.

zemlje, za svaki hrast, izvor vode, lokvu, kal i busen trave. Nije tu bilo »pravedne« i »nepravedne« strane: podanici austrijskoga nadvojvode *(Kraljevci)* i podanici države sv. Marka *(Benečàni* ili *Markolìni)* vrše jedni drugima uzurpacije zemljišta, uništavaju ljetinu i otimaju goveda i ovce, pale stočarske stanove *(ogràde)* i zatiru oranice.

Dugotrajni i iscrpljujući ratovi koje Venecija vodi s akvilejskim (oglejskim) patrijarsima, austrijskim nadvojvodama i ugarsko-hrvatskim kraljevima opustošili su i depopulirali istarski poluotok.[3] Mletački su podanici gubili ljetinu, stoku, ostajali bez radnih ruku i obitelji, ali su se i sami, na poticaj podestatâ, providurâ, knezovâ i kapetanâ, zalijetali u područje preko granice da bi pljačkali, otimali i palili ... Škrta ali potresna formulacija u senatskoj terminaciji od 27. srpnja 1375. svjedoči da je Istra od tih pljačkaško-rušilačkih upada bila gotovo opustošena: »Istria potest dici deserta.«[4]

U doba žestokih ratnih haranja — za rata između Venecije i Austrije (kasnije nazvanog ratom Kambrejske lige — koalicije nekoliko evropskih država protiv Mletačke Republike) 1508—1523. i uskočkoga rata (koji je započeo 1615, a u Istri se vodio do srpnja 1618, dakle, punih osam mjeseci poslije sklapanja mira u Madridu!) — obje su se strane nalazile u *hekatombi.*[5] Istarske ratno-pljačkaške gerile u tijeku rata Kambrejske lige i uskočkoga rata malo su naličile na uobičajenu sliku bojnih polja i vojničkih redova, fanfara i koloriranih uniforma *cinquecenta* i *seicenta.* »Strategija« i »taktika« seljačkih prepada svodila se na jurišne prodore preko granice, poticane slijepim nagonom za pljačkom i osvetom, na furiozne atake čija se povijesno-sociološko-polemološka interpretacija kreće u širokoj lepezi uzroka: od iracionalnog življavanja i svjesne ili podsvjesne težnje za destrukcijom (u okvirima Frommovih teza o »anatomiji ljudske destruktivnosti«) do prozaičnoutilitarističke gospodarske kategorije! Čitav se taj tragični scenarij odigravao po onoj tipično volterovskoj antiratnoj postavci koja neprijateljstvo među ljudima i oružane oblike toga neprijateljstva razmatra kao apsurnu grabežnu grotesku: »Rat se vodi samo zato da bi se ubiralo žito koje su drugi posijali i da bi se dočepalo njihovih ovaca, konja, njihovih pokretnih dobara (...) U svim se ratovima i ne radi o drugome doli o krađi.«[6]

---

[3] Bernardo Benussi, L'Istria nei suoi due millenni di storia, Trieste 1924, 191—252.

[4] Tekst doslovce glasi: Item observabis partem infrascriptam captam in nostris consilijs MCCCLXXV. die XXVIJ. Julij. Cuius tenor talis est. Videlicet. Volentes provedere de subditis et fidelibus nostris Istrie qui derobatur et damnificantur, in personis animalibus, et bonis suis, in tantum quod tota Istria potest dici deserta, ista de causa. Ordinavimus cum nostris consilijs, minoribus Rogatorum XL, et addictione ut subditi et fideles nostri, possint defendere et conservare se et bona sua, et attendere ad damnum illorum qui damnificabunt eso. *(Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* (dalje: *AMSI*), vol. III, fasc. 1—2, Parenzo 1887, 53—54.

[5] Usp. Miroslav Bertoša, Leta od morije, leta od kareštije (Uskočki rat i slom istarskoga gospodarstva), u: Istarsko vrijeme prošlo, Pula 1978, 139—186; 285—307.

[6] Navedeno prema monografskoj studiji Gastona Bouthoula, Le guerre. Elementi di polemologia. Metodi, teorie e opinioni sulla guerra, morfologia, elementi tecnici, demografici, economici, psicologici, periodicità delle guerre (prijevod s francuskog), Milano 1982, 83. Usp. i Erich Fromm, Anatomija ljudske destruktivnosti I—II, Zagreb 1978.

Povijesni pregled u istarsku medievalnu stvarnost pokazuje svu tragiku takve situacije u jednome rascijepljenome svijetu u malom, ispunjenom sukobima, ratovima, epidemijama boleština, strahom i strepnjom.

II. ISTARSKA POLITIČKA DIHOTOMIJA

Od konca drugoga decenija XV. stoljeća, kada je Mletačka Republika definitivno istisnula svojega glavnog suparnika, akvilejskoga patrijarha, istarski su poluotok podijelile dvije tadašnje sile: Austrija, gospodarica srednjega dijela, i Venecija, posjednica područja u sjevernom i zapadnom dijelu Istre, te čitava njezina južnog i jugoistočnog dijela. Političku povijest austrijskoga posjeda iscrpno je obradio Camillo De Franceschi, pretežno na osnovi objelodanjenih stručno-znanstvenih priloga i publicirane građe, ali, iako u puno manjoj mjeri, i na temelju arhivskih istraživanja.[7] Poput ostalih talijanskih istarskih povjesničara svojega doba, De Franceschi je pristran, no unatoč tome njegov prikaz predstavlja bogat i solidan faktografsko-kronološki kompendij toga osebujnog kulturnopovijesnog, gospodarskog i etničkog prostora.

U mletačkim se dokumentima XVI—XVIII. stoljeća taj prostor nazivao *Stato Arciducale* (tj. nadvojvodin posjed), *Imperio* (carsko, odnosno kraljevsko područje), ponekad *Contea* (ili *Contado*) *di Pisino,* kada se želi istaći dio kojim je upravljao pazinski kapetan. Austrijski izvori spominju naziv *Comitatus* (prvi put god. 1304), a zatim *Grafschaft Isterreich* (od 1365. dalje), dok kovanica *Grafschaft Mitterburg* odgovara talijanskome pojmu *Contea di Pisino.*[8] U hrvatskoj se historiografiji pretežno rabi(lo) ime *Pazinska grofovija,* dakle, prijevod talijanskog, odnosno njemačkog naziva, premda se, ponekad, taj pojam proteže i na čitav dio Istre pod Austrijom. U novije vrijeme neki autori (između ostalih i pisac ove rasprave) taj prostor nazivaju prema starome glagoljaškom terminu *Knežija* (s kratkosilaznim naglaskom na pretposljednjem, a ne, s novoštokavskim akcenatskim skokom, na prvom slogu), kako je zabilježeno u poznatoj srednjovjekovnoj listini nazvanoj *Istarski razvod.*[9] Ponekad se zemljopisno ime *Knežija* proteže na čitav politički prostor pod austrijskom vlašću. Pred povjesničarom iskrsava problem: kako nazvati dijelove politički podijeljenog istarskoga poluotoka XVI, XVII. i XVIII. stoljeća? Oslanjajući se na suvremene izvore, predlažem ovo geopolitičko nazivlje:

a) Budući da se mletačka stečevina u Istri u povijesnoj građi naziva isključivo *La Provincia dell'Istria* ili kraće *La Provincia,* hrvatski bi naziv trebao glasiti *Pokrajina Istra* ili *Mletačka pokrajina.* To je jedini službeni naziv za istarski posjed u okviru mletačke države ili Republike sv. Marka, *Serenissime* (Prejasne Kraljice Mora) i sl. Napominjem da administrativno-politički i teritorijalni pojam Mletačke Istre *(l'Istria Veneta),* koji se često rabi u talijanskoj i našoj znanstvenoj literaturi i publicistici, nije postojao u suvremenim dokumentima, već predstavlja kasniju kovanicu.

---

[7] Camillo De Franceschi, Storia documentata della Contea di Pisino, Trieste 1964.

[8] Isto, 35—37.

[9] Usp. Milko Kos, Studija o Istarskom razvodu, *Rad JAZU* 240, Zagreb 1931, 105—203; Milan Moguš - Željko Bujas, Kompjutorska konkordacija Razvoda istarskoga, Kompjutorske obrade hrvatskih književnih tekstova 1, Zagreb 1976, 171. i passim; Josip Bratulić, Istarski razvod, Pula 1978. (rasprava i kritički tekst transliteracije kršanskoga prijepisa), primjerice na str. 251, 265, 277. i passim.

b) *Contea (Contado) di Pisino*„ njem. *Grafschaft Mitterburg*, ili staro hrvatsko ime *Pazinska knežija*, predstavljaju upravne pojmove kojima se naziva područje pod vlašću pazinskoga kapetana, a sačinjavaju ga mjesta unesena u urbar.

c) *Grafschaft Isterreich*, odnosno *Contea d'Istria*, a kao naš naziv predlažem kovanicu *Istarska knežija*, politički je pojam koji obuhvaća čitav teritorij austrijske Istre; to je, zapravo, konglomerat »nasljedne zemlje« i niza malih gospoštija, nadarbina i posjeda sa slabim razgraničenjem javnog i privatnog prava i zamršenim upravnim, sudskim, poreznim i imovnim obvezama, podložnim čestim promjenama. Ubrzo nakon diobe posjeda između cara Karla V. i njegova brata nadvojvode Ferdinanda (1521) i uspješna završetka spora o pripadnosti Istre, pazinski je feud formalno postao »pridruženim dijelom« kranjskih zemalja, premda do spajanja s Kranjskom ni politički, ni ekonomski ni nominalno nije nikada došlo. Pazinska knežija bila je (još od 1374) privatni posjed Kuće Austrije, koji se njome koristio u čestim financijskim transakcijama (zato ona povremeno, na dulji ili kraći rok, mijenja feudalne gospodare koji je kupuju ili uzimaju u zakup), u drugoj polovici XVII. stoljeća definitivno ju je prodao, zadržavši jedino prava koja su potjecala iz teritorijalnoga suvereniteta (primjerice pravo na vrhovnu apelacijsku arbitražu).[10]

U ovome prilogu — u kojemu se razmatraju granični sporovi i sukobi između mletačkog i austrijskog posjeda — najčešće se javlja naziv Knežija, jer je posjed pazinskoga kneza imao najdulju granicu s mletačkom Pokrajinom Istrom. Ostali, daleko manji, dijelovi granične crte prostirali su se uz gospoštije Lupoglav, Kršan i Kožljak.

III. TOČKE KRIZE: »DIFFERENTIE«

Ovaj sumarni raspravni prikaz zbivanja na nemirnoj istarskoj granici načinjen je prema građi fondova *Provveditori Soprintendenti alla Camera dei Confini, Senato Secreta: Dispacci Rettori d'Istria, Consiglio dei X: Processi criminali* i *Quarantia criminal* Državnog arhiva u Veneciji.[11] O toj problematici dosad nije napisan sustavniji članak temeljen na arhivskim istraživanjima širih razmjera[12], premda je središnji časopis Društva istarskih talijanskih historičara — *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* — u nekoliko navrata objavljivao fragmente o političkim, gospodarskim i diplomatskim

[10] Carlo De Franceschi, L'Istria — Note storiche, Parenzo 1879, 371—399; Bernardo Benussi, Nel Medio evo, AMSI XI, f. 3—4, 1896, 342. i dalje; Camillo De Franceschi, Storia documentata, n. dj., 4—5; 35—38; Miroslav Bertoša, Društvene strukture u Istri XVI—XVIII. stoljeća, u: Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. do početka 20. stoljeća), Zagreb 1981, 128—129; isti, Model »pobijeđenih« ili historiografia kao »ancilla politicae«: između prošlosti i perspektive. Etnički odnosi i kolonizacija u svjetlu historiografsko-publicističkog razmatranja talijanskog i hrvatskoga kulturnoga kruga, *Problemi sjevernog Jadrana — Zbornik Zavoda za povijesne i društvene znanosti JAZU* 4, Rijeka 1982, 38.

[11] Archivio di Stato di Venezia (dalje: ASV). Provveditori Soprintendenti alla Camera dei Confini (dalje: PCC); Dispacci Rettori d'Istria (dalje: DRI); Quarantia criminal (dalje: QC).

[12] Popularno pisanu povijesnu crticu o razmiricama na granici, ograničenu na probleme XVIII. stoljeća, objavio je Baccio Ziliotto, Alle frontiere dell'Istria nel Settecento, *Pagine Istriane* n.s. I, 1, 1949, 6—8.

sporovima duž mletačko-austrijske granice u Istri.[13] Nova građa, nedavno pregledana u mletačkome *Frariju*[14] i priređena za tisak s uvodnim člankom, objašnjenjimama i znanstvenom aparaturom[15], unijet će nesumnjivo novo svjetlo u taj značajni fenomen istarske društveno-gospodarske prošlosti, premda će tek dalja istraživanja opsežnih fondova (s nekoliko tisuća isprava u širokom rasponu od XIII. do konca XVIII. stoljeća) omogućiti njegovu minucioznu rekonstrukciju. Unatoč činjenici da pojedini dokumenti ili njihovi prijepisi sežu u XIV, pa i u XIII. stoljeće, problematika se graničnog pitanja u Istri može cjelovitije pratiti tek od XVI. stoljeća. Na njega je odlučujuće utjecao dugi i krvavi rat Kambrejske lige, koji se, s prekidima, vodio gotovo tri prve decenije XVI. stoljeća, djelomično i na tlu Istre, i koji je unio nove poremećaje oko te osjetljive granične crte. Nastojanja mirovnih komisija izabranih u Wormsu (1521) i Tridentu (1535) nisu zadovoljila nijednu stranu. *Vormski kapituli* i *Tridentska sentencija*[16] ostavili su mnoge nedefinirane granične prostore, mnoga polja, livade, šume, lokve i male vodene tokove i prepustili da se njima, najčešće popola, koriste seljaci i s mletačke i s austrijske strane granice. Nepodijeljene parcele, nazvane *differentie* (*differenze*), bile su zamišljene kao prirodni prostori za zadovoljavanje zajedničkih gospodarskih potreba, ali su se ubrzo pretvorile u »sporna mjesta« (*luochi contenziosi*), u poprišta stalnih otvorenih sukoba. *Differentie* su postale, kako se izrazio deputat za granicu Andrea Fini u pismu koparskome podestatu i kapetanu, »zlokobno ime« (*nome infausto*)[17] u ustima i svijesti istarskoga čovjeka s granice. Ljudi oko međa i granica imali su mnoge zajedničke interese. Spajale su ih gospodarske potrebe, rodbinske veze i kulturna bliskost, a razdvajala različita politička pripadnost i »kolektivna svijest« koja je iz te činjenice potjecala. Na vrućim točkama istarske granice bilo je veoma teško, a najčešće nemoguće usuglasiti divergentne ekonomske interese podanika, bilo je nemoguće prevladati mnogobrojne oblike suprotnosti. Iako su *Benečani* i *Kraljevci* bili upućeni na zajedništvo, podanički su mentaliteti iracionalnom snagom izbijali

---

[13] Dosad najvažniju i najopsežniju zbirku izvora o problematici međa i granica u Istri prikupio je i prepisao Tomaso Luciani, Capo d'Istria e Provincia tutta — Intorno a confini suoi con Trieste e con il Contado di Pisino et altre materie raccolte nell'anno 1732, *AMSI* VII, 1891, 155—202; 355—409; VIII, f. 3—4, 1892, 409—478.

[14] Državni arhiv u Veneciji naziva se ponekad i arhiv *Frari* jer je od 1810. smješten u bivšem franjevačkom samostanu uz crkvu S. Maria Gloriosa (s pridjevkom *dei Frari*) i okolnim sakralnim objektima. Usp. Giuseppe Tassini, Curiosità veneziane ovvero origini delle denominazioni stradali di Venezia, Venezia 1970[8], 261—262.

[15] Rukopis (od 150 kartica) pod naslovom »Nemirne granice Istarske knežije (Građa u Državnom arhivu u Veneciji o graničnim sporovima i sukobima)« prihvaćen je za objavljivanje u *Vjesniku historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*. Priređena građa čini cjelinu s ovim raspravnim izlaganjem.

Osim toga, u rujnu 1983. na Pazinskome sam memorialu, u sklopu proslave tisućite obljetnice spomena Pazina, pročitao saopćenje pod naslovom »*Kraljevci* i *Benečani:* sukobi, ratovi, strepnje (od XVI. do XVIII. stoljeća)«, koje se također uklapa u razmatranje iznijeto u ovome tekstu.

[16] Pietro Kandler, Notizie storiche di Montona, Trieste 1875, 207—210; Giorgio Valussi, Il confine d'Italia, Trieste 1972, 76—79.

[17] Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj. Scrittura del Signor Andrea Fini Proveditor ai Confini di Capo d'Istria (*AMSI* VII, f. 1—2, 1891, 183). Priređivač Finijeva izvještaja Tomaso Luciani datira ga godinom 1707, jer nije uočio da se radi o mletačkome računanju vremena (*more veneto*), pri čemu datum treba pomaknuti za godinu dana unaprijed. Finijeva relacija koparskom rektoru potječe, dakle, iz godine 1708. Ovdje se navodi prema izvornom tekstu upućenom u Veneciju uz *dispaccio* koparskoga podestata i kapetana Zuanne Foscarinija (ASV. DRI. F. 107, Capod'Istria 28. Genaro 1707, m. v. [1708]).

u prvi plan i ljude iste etničke pripadnosti, istoga (ili veoma sličnog) jezika i iste (ili veoma slične) kulture usmjeravali jedne protiv drugih.

Kada je na koncilu u Tridentu god. 1535. pokrenuto pitanje istarskih granica, mletački i austrijski predstavnici istakli su da na nekim njezinim dijelovima (na primjer u općini Motovun i Sutlovreč) krvave razmirice podanikâ s obje njezine strane traju već dvije stotine godina![18] A te lokalitete (kao što su *Bolin brod, Sergonjina stena, Trnova lokva* i *Finida),* središta razmirica zbog oranica, pašnjaka, šuma i lokava, zbog plaćanja *herbatika* i *teratika,* spominju i dokumenti potkraj XVIII. stoljeća. Nepodijeljena zemljišta *(differentie)* u ovome su području gotovo pola tisućljeća izazivala žestoke međusobne obračune ljudi oko međâ i granicâ. Zato su i u ovome raspravnome razmatranju upravo *differentiama* i posljedicama koje su one izazvale u gospodarskoj, populacijskoj i »mentalnoj« sferi života pridaje posebna pažnja.

IV. NEMIRNA GRANIČNA CRTA: NAPETOSTI I KATARZE

Duž čitave mletačko-austrijske granice — od rječice Glinščice (tal. *Rosandra* ili *Lusandra),* između Trsta i Milja, do uvale Stupovac podno sela Zagorja na istočnoj obali Istre — stoljećima je pulsirala socijalna napetost, koja je svoje nagomilane katarze praznila u bezbrojnim sporovima i sukobima. U arhivskim se vrelima sačuvao njihov fragmentarni spomen, koji će ovdje biti iznijet kronološkim redoslijedom prema zemljopisnoj distribuciji.

IV.1. Vijesti o žarištima sporova i sukoba na granici

A. Socerb

Taj strateški značajan kaštel (čije je staro narodno ime Strmec već sasvim potisnuto) nalazio se u vlasti Venecije još od početka XIII. stoljeća. Sedamdesetih godina *cinquecenta* mletačka je vojska iz tog uporišta promatrala kretanje Turaka po Krasu i paljenje i pljačku seoskog područja.[19] Odred venecijanske vojske iz Socerba uništio je god. 1472. solane u Žavljama *(Zaule).* God. 1511. zauzimaju ga Nikola Rauber i Krsto Frankopan, ali ga 1535. preotimaju Mlečani, u čijim će rukama ostati do 1576. Osam godina poslije dolaska Socerba pod vlast austrijskog nadvojvode koparski podestat i kapetan Giacomo Lion izvijestio je vladu u Veneciji da feudalni gospodar toga kaštela vrši »nepodnošljiva nasilja« nad mletačkim podanicima uz granicu. Pri tom »nekome seljaku danas uzima dva para, drugom sutra dva para volova [. . .]« i otima im imovinu »prema svojim ćudima i kapricama«, pa se ti »jadni seljaci« *(miserabili contadini)* neprestano žale koparskom rektoru.[20]

Sukobi u ovome području rasplamsat će se do velikih razmjera u doba uskočkoga rata, koje se vremenski poklapa s potpadanjem kaštela pod vlast

---

[18] Kandler, Notizie storiche, n. dj., 212. i dalje.

[19] Usp. Bertoša, Arhivski fragmenti, n. dj., 6—8. (osobito literaturu u bilješkama 33—45).

[20] Relatione del Nobil Homo Ser Giacomo Lion ritornato di Podestà et Capitanio di Capo d'Istria. — Presentata adi 28 di Giugno 1584, *AMSI* VI, f. 3—4, 1890, 402—403.

grofa Benvenuta Petazza. Za ratnih je godina Socerb bio snažno uporište uskoka i austrijske soldateske.[21]

B. Koparština

Neuralgična točka austrijsko-mletačke granice u području Kopra bilo je, osim spomenutog kaštela Socerb, i selo Gabrovica, oko kojega su se vršile uzurpacije zemljišta i pašnjaka, pa i ceste koja je povezivala Kopar i ostale sjeverozapadne istarske gradove s njihovim zaleđem. Prema izvještaju koparskoga podestata i kapetana Giacoma da Ca da Pesaro, kojemu je Senat povjerio i posebnu dužnost povjerenika za granična pitanja u Istri[22], granična je crta prolazila upravo tom cestom. Iako je zbog toga prometnica bila »ničija zemlja«, to jest nije pripadala ni samo mletačkoj ni samo nadvojvodinoj strani, ipak su podanici ovoga potonjeg i na njoj postavljali zasjede da bi onemogućili veoma živ trgovački promet robe nošene karavanama magaraca *(mussolati)* ili na ljudskim leđima *(spalanti)*.[23] Trgovina, koja se slijevala iz slovenskih područja i Istarske knežije prema Miljama, Kopru i Piranu i omogućivala njihovu žiteljstvu da se u zamjenu za sol opskrbljuju žitaricama, drvom i željeznim izrađevinama, bila je trn u oku austrijskih vlasti, koje su je silom nastojale skrenuti prema Trstu. Napadi nadvojvodinih *Liberaitera*[24] na slovenske i hrvatske *mussolate* i *spalante* istarsko je gradsko žiteljstvo doživljavalo kao stalnu opasnost koja ugrožava njihovu egzistenciju i izaziva strah i strepnju.

Seljaci Popeha, koji su se sa susjednim austrijskim podanicima koristili zajedničkom lokvom (smještenom na samoj granici) za pojenje stoke, te obližnjim livadama za pašu, žive u stalnoj napetosti zbog realnoga straha da im suprotna strana ne oduzme pravo korištenja tim elementarnim izvorima gospodarskog života.[25]

---

[21] Bertoša, Leta od morije, n. dj., 139—186; 285—307. Vijesti o napetosti na granici oko Socerba, praćene opisima nasilnih mjera feudalnoga gospodara kaštela, zabilježene su i u godinama koje su prethodile ratnom obračunu dviju sila. Tako je, primjerice, u rujnu 1612. *flegar* Socerba Marco dell'Argento s pedeset seljaka iz Črnoga Kala zapriječio cestu kod Gabrovice da bi onemogućio karavansku trgovinu između Kopra i slovenskoga zaleđa (isto, 145). Usp. također i Miroslav Bertoša, Pisma i poruke istarskih rektora. Svezak I. Od 1607. do 1616, MSHSM, vol. 52, Zagreb 1979, 150—155.

[22] ASV. PCC. Busta 232. Di Capod'Istria ultimo Marzo 1588.

[23] *Mussolatima* su u starom romanskom dijalektu nazivali goniče magaraca iz slovenskih zemalja tršćanskoga zaleđa (slovenski je naziv *tovorniki*). Usp. Bertoša, Pisma i poruke, n. dj., 172—173. Opsežnu radnju o trgovini istarskih gradova na zapadnoj obali Istre i njihova zaleđa napisao je Fedro Gestrin (Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja, Djela SAZU, Ljubljana 1965). Gestrin je pisac i manjeg priloga »Prispevek k poznavanju povezav Pirana s slovenskim zaledjem (Opskrba Pirana mesom v desetletjih okoli srede 15. stoletja)«, *Slovensko morje in zaledje — Zbornik za humanistične, narodnoslovne in družboslovne raziskave* I, 1, Koper 1977, 11—19. Toj problematici pripada i rad Salvatora Žitka, Solno tihotapstvo na območju piranskih, koprskih in miljskih solin v času Beneške Republike, isto I, 2—3, Koper 1979, 79—95. O cestama i trgovini pisao je i Giusto Borri, La strada del Carso e il traffico fra la Carniola, Trieste e l'Istria veneta, *Pagine Istriane ser. IV*, XIX, Trieste 1969, 43—69.

[24] Naziv *Liberaiter* mletačka je iskrivljenica njemačkoga časničkog čina *Überreiter* (»natkonjanik«). Usp. primjer napada *Liberaitera (che uuol dire officiali di Trieste)* na »Kranjce« *(Cranzi)* s područja Ljubljane koji su (god. 1612) kupovali sol u Miljama, u građi koju je objavio M. Bertoša (Pisma i poruke, n. dj., 169—170).

[25] ASV. PCC. Busta 232. Di Capod'Istria ultimo Marzo 1588.

Isprepletenost zajedničkih vitalnih ekonomskih interesa podanika oko granice ipak je, bar u razdobljima kada se Venecija i Austrija nisu otvoreno sukobljavale, djelovala na međusobno zbližavanje i tolerantnije ophođenje. Zorzi Bembo, podestat i kapetan Kopra, mogao je ustvrditi u Vijeću desetorice po povratku iz Istre početkom travnja 1738. da su »u Koparštini mletački podanici popustljiviji prema uzurpacijama koje vrše nadvojvodini podanici, jer s njima trguju i zamjenjuju robu«.[26]

Pomirljivost i popustljivost bili su, međutim, iznimka u odnosima stanovnika graničnih područja.

C. Rašporski kapetanat

Sporni posjedi u Buzeštini, na području Rašporskoga kapetanata, također su predstavljali otvorenu i neizlječivu ranu mletačko-austrijskih odnosa u Istri.[27] Duž granice prostirale su se mnoge zemljišne parcele koje su svojatale obje strane. Najteže su bile razmirice oko šuma, koje su u ovome kraju, uz stočarstvo, bile najvažniji izvori života. Osim toga seljaci na mletačkome dijelu dopunski su zarađivali izrađujući za Arsenal vesla, kojima su se opremali trgovački i ratni brodovi Republike.[27a] Pod pritiskom *Kraljevaca* i straha zbog njihova prepada mletački podanici napuštaju posjede koje su dotad uživali. Uzurpacije ne samo da ugrožavaju privatne seljačke interese već i prihode općinske blagajne Rašporskoga kapetanata (opadaju, npr., svote plaćene za travarinu).

Mnoge sporne oranice nalazile su se oko međa na području između Roča i Lupoglava, Semića i Lanišća, te između Draguća i Pazinske knežije.[28]

Potkraj svibnja 1588. povjerenik za granična pitanja Ca da Pesaro poslao je vladi novi izvještaj o prilikama na granici s posjedima austrijskog nadvojvode i ustanovio da je problem međa u Buzeštini, osobito između općine Roč na mletačkoj i gospoštije Lupoglav na austrijskoj strani, najteži dio ne samo njegove misije već i onih koje su u Istri obavljali njegovi prethodnici. U kancelariji Kapetanata Ca da Pesaro je pronašao arhivsku dokumentaciju o oštrim sukobima i sporovima između dva *kòmuna*, koji su započeli god. 1471, a uspješno se okončali tek polovicom 1503, kada je obavljen ophod granica i izvršeno postavljanje međaša. Unatoč tome, svjedoči povjerenik, bespravna prisvajanja i granični prekršaji traju i dalje.[29]

---

[26] Relazione del Nobil Homo ser Giorgio Bembo ritornato di Podestà e Capitanio di Capodistria (1738, 9. Aprile), AMSI VIII, f. 1—2, 1892 181.

[27] Usp., primjerice, regesta prvih deset svežanja građe staroga Rašporskog arhiva, koja je načinio Giuseppe Vesnaver, Indice delle carte di Raspo, *La Provincia dell'Istria* XXIII, 4, 16. II. 1889 — XXVII, 23, 1. XII. 1893. O kontinuitetu sporova na dijelu granice s Austrijom u Buzetskome kapetanatu svjedoče mnoge relacije i službena pisma mletačkih rektora navedena i u ovome prilogu.

[27a] O značenju šuma usp. temeljitu studiju Danila Klena, Mletačka eksploatacija istarskih šuma i obvezan prevoz drveta do luke kao specifičan državni porez u Istri od 15. do kraja 18. stoljeća, *Problemi sjevernog Jadrana — Zbornik Sjeverojadranskog instituta JAZU* 1, Rijeka 1963. passim; Bertoša, Istarsko vrijeme prošlo, n. dj., 175.

[28] ASV. PCC. Busta 232. Di Capod'Istria ultimo Marzo 1588. Prvi izvještaj povjerenika za granicu u Istri Giacoma da Ca da Pesaro.

[29] ASV. PCC. Busta 232. Di Capod'Istria 27. Maggio 1588.

Teške posljedice ostavio je za sobom i spor oko pašnjakâ i šumâ na planini Dober dol *(Montagna Valbona)*, koji se, god. 1563—1574, ponovno rasplamsao svom žestinom[30] i tek je, nakon pokretanja spora i ispitivanja svjedokâ, riječki kapetan pristao da odstrani lažne međaše koje su postavili njegovi seljaci na štetu onih na mletačkoj strani. Sukobi između nadvojvodinih seljaka i kmetova i pastira s mletačkoga područja (mnogi od njih dolaze sa stadima iz južne i zapadne Istre na ljetnu ispašu u to planinsko područje bogato travom) ni nakon toga nisu prestajali.

Ca da Pesaro je upozorio da se zaoštrio i spor oko korištenja velikom šumom u blizini Muna. O žestini sukoba, koji je god. 1584. nametnuo munski gospodar, svjedoči činjenica da je više seljaka iz Rašporskoga kapetanata bilo u toj šumi pretučeno, vezano za stabla, ubijeno ili odvedeno u riječke tamnice. Dokumenti o teritorijalnoj pravno-političkoj pripadnosti te velike šume nisu se sačuvali, kaže Ca da Pesaro, ali dodaje da postoje međaši koji nedvojbeno pokazuju da su se polovicom šume koristili *Kraljevci,* a drugom polovicom *Benečani.*[31]

Poput osalih mletačkih rektora i Ca da Pesaro je za nesređene prilike na granici optuživao isključivo nadvojvodine podanike — *Kraljevce.* Ipak je smatrao da se sporovi mogu riješiti pregovorima, zajedničkim komisijama i razvodnim ophodima, pa je u dodatku izvještaja vladi u Mletke donio prijevod većeg odlomka pisma Vida Dorimbergha, nadvojvodina povjerenika i carskog ambasadora u Veneciji. U pismu se navode žalbe i mnogobrojni prosvjedi austrijskih podanika iz Lupoglava, Semića i Šumbera na postupke *Benečana.* Dorimbergh se zalaže za preispitivanje i rješenje problema koji muče žiteljstvo s obje strane granice, osobito u žarišnim točkama najtežih sporova, tzv. *differentiama.*

Nadvojvodin povjerenik opisao je nekoliko događaja u kojima su sudjelovali i *Kraljevci* i *Benečani,* optužujući se međusobno i svaljujući krivicu jedni na druge. Tako su, primjerice, *Kraljevci* naveli u žalbi da su god. 1586. provalili u jurisdikciju Lupoglav, pješice i na konjima, mnogi seljaci Labinštine, koji su pokosili žitarice i svojim kućama odnijeli preko 400 *stara* zrnja različite vrste. Pritom su zapalili stogove sijena, premjestili kamene međaše, te počinili »mnoge druge nedoličnosti« *(fecero molte altre impertinenze).* Najteže je tom prigodom stradalo selo Šumber.

Iduće je godine (27. srpnja 1587) još veća grupa Labinjana prodrla na teritorij Lupoglava i Šumbera i spalila dio snopova žitarica ostavljenih na njivama u neposrednoj blizini selâ, dok je drugi dio odvezla u svoj grad. Labinjani su otvoreno prijetili da će se vratiti i da će, ako seljaci vrate granične oznake na prijašnja mjesta, spaliti i sâm Šumber.

Te se godine zbila prava drama oko spornog područja na međi koja dijeli *komun* Lanišće od semićkog *komuna,* tipičan iracionalni sukob između zavađenih *Benečana* i *Kraljevaca.* Dinamiku zbivanja Dorimbergh je ovako opisao: »Mletački podanici iz Lanišća posijali su žito na zemljišnim česticama nedaleko od sela Semić na području koje su *Benečani* smatrali mletačkim, a *Kraljevci* austrijskim. Kada je pšenica izrasla, Semićani su je uništili, a žitelji Lanišća

[30] ASV. PCC. Busta 236. Processus formatus ex causa confinium Vallis bonae cum Regijs, 1563. U tom se svežnju dokumenata nalazi još jedan spis o sporu oko šume Dober dol: Processus Secundus Vallis Bonae, 1574.

[31] ASV. PCC. Busta 232. Di Capod'Istria li 27. Maggio 1588.

uhitili nekoliko *Kraljevaca*, utamničili ih i odbijali da ih puste na slobodu sve dok se ne plati šteta nanesena usjevima. Rašporski je kapetan, štoviše, naredio da se te parcele ponovno obrade i zasiju, ali su predstavnici nadvojvodine vlasti proglasili da će biti prognan svaki seljak koji zaore brazdu na tome mjestu. Buzetski rektor nije htio pustiti na slobodu uhićenike, niti dopustiti *Kraljevcima* da voze žito u mlinove i odlaze po sol na mletačko područje sve dok austrijske vlasti ne ukinu proklamaciju o progonstvu mletačkih podanika koji su obrađivali sporne oranice. Sablast prijetnji, kazni, ugrožavanje egzistencije ... neprestano je lebdjela nad istarskim žiteljstvom graničnog područja.«

Mletački su se podanici požalili Dorimberghu da su se seljaci Šumbera (pod lupoglavskom jurisdikacijom) nastojali dočepati ključnih točaka u dolini Raše, u kojima bi mogli, izgradnjom novoga korita, izmijeniti riječni tok i tako upropastiti ratarstvo dijela Labinštine.[32]

Sjeveroistočni dijelovi Rašporskoga kapetanata bili su veoma izloženi i slabo zaštićeni od upada s područja austrijskog nadvojvode. Takav nepovoljni položaj osobito je pogađao žiteljstvo jedanaest sela na Buzetskome krasu, koja su u doba uskočkoga rata pretrpjela strahovita uništavanja, depopulaciju i potpuni gospodarski slom.[33] I poslije završetka rata desetljećima je u svijesti ljudi bio nazočan strah da bi se grupe pljačkaša mogle ustremiti na nezaštićena ruralna prebivališta duž granice. Početkom svibnja 1630. rašporski kapetan Giacomo Contarini poslao je u Mletke poruku da su »sela na Krasu potpuno otvorena i, tako reći, u srcu tih Austrijanaca, te da seosko stanovništvo živi u najvećem strahu da će u nekom iznenadnom napadu biti opljačkana imovina i obilje stoke koju posjeduju [...]«.[34] Socijalna napetost bila je posljedica životne i gospodarske nesigurnosti u pograničnome ambijentu punom prijetnji i netolerancije.

D. **Grimalda**

Grimaldu — selo u Kostelskome markizatu *(Marchesato di Pietro Pelosa)*[35] — povjerenik za granična pitanja Ca da Pesaro spominje u oba izvještaja iz god. 1588. Potkraj ožujka iznio je osobno svjedočanstvo o krađama i ubijanju stoke oko granica grimaldskoga *kòmuna*[36], a dva mjeseca kasnije izvještava o podacima prikupljenim ispitivanjem svjedoka i pregledavanjem arhiva Raš-

[32] Isto. Alegat: Scrittura mandata dal signor Vido Dorimbergh per il suo Secretario all'Illustrissimo Ambasciator appresso sua Maesta Cesarea il primo di Agosto 1588: In proposito delli Confini d'Istria. — Poneki podatak o Dorimberghovoj djelatnosti nalazi se u članku (i građi u dodatku) Giusta Borrija, Le saline di Zaule e la vertenza austro-veneta per i confini (secoli XVI—XVIII), *AMSI n. s.* XVIII, Venezia 1970, 115—172.

[33] Usp. opis u spomenutoj raspravi M. Bertoše (Leta od morije, passim), te u posebnom članku istog autora: Buzeština u doba uskočkog rata, *Buzetski zbornik* 9, Pula 1976, 99—108.

[34] ASV. DRI. F. 23. Pinguente 5. Maggio 1630 (»Conuengo raccordar à Vostra Serenità che oltre li cinque Castelli di questo Capitaneato che confinino co,Austriaci, ui sono undeci Ville tutte apperte, et nel cuore (dirò cosi) di essi Austriaci, li contadinj delle quali Ville uiuono co'grandissimo timore di essere de una improuisa incursione deppredati delle loro sostanze, et de una buona copia d'animalj, che hanno [...]«).

[35] Danilo Klen, Iz prošlosti Kostela — Petre Piloze i njegovih sela, *Buzetski zbornik* II, 1977, 29—50.

[36] ASV. PCC. Busta 232. Di Capod'Istria ultimo Marzo 1588.

porskoga kapetanata u Buzetu. Da Pesaro spominje da su god. 1560. seljaci Kršikle, Butonege i Prviša, selâ u Pazinskoj knežiji, uzurpirali parcele zemlje u spornim posjedima oko Grimalde, pa čak i one, smještene podalje od međâ, koje su očigledno mletačke. Nezakonita prisvajanja posjeda zbila su se, dakle, četvrt stoljeća poslije završetka rata Kambrejske lige i sporazuma u Tridentu kada su već počele nestajati prijašnje granične oznake i umirati neposredni svjedoci starih razgraničenja. Zato je 1564. izvršeno ispitivanje »staraca« s obje strane granice, koji su, pod zakletvom, opisivali prostiranje linije razgraničenja. Mletački povjerenik osobito upozorava da ne postoje nikakvi pisani dokumenti o granicama između Kostelskoga markizata i Pazinske knežije. Nedostatak dokumenata, smrt »staraca«, nestanak posljednjih svjedoka, zub vremena koji je uništavao međašna »zlamenja«, ostavljali su mnoge sporne čestice komunske i privatne zemlje na milost i nemilost onoj strani koja je, oslanjajući se na podršku svoje vlasti, bespravno prisvajala tuđe. Kada se izgubio i posljednji trag »kolektivnoga pamćenja«, sukobi su se još više zaoštravali, osobito poslije novih naseljivanja, jer su obje strane bile uvjerene da se bore za »pravdu« i da je sporno područje nekad pripadalo samo njihovu *kòmunu!* Otuda žestina kojom su nasrtali jedni na druge i dramatična destruktivnost kojom su se osvećivali paleći ljetinu, gazeći, čupajući, sijekući žitarice, loze, voćke ...

Poneki su feudalni gospodari iskorištavali spomenute okolnosti, nastale poslije smrti svjedoka, nestanka međaša i dolaska kolonista, da falsificiraju isprave kako bi njihova kampanja za reviziju granične crte i posjeda oko nje bila što uspješnija. Tako je, primjerice, kapetan Socerba iskoristio notarevu smrt da bi falsificirao ispravu iz 1545. i dočepao se spornih područja oko Črnoga Kala. Među listinama koje su tada kružile u rukama članova raznih graničnih komisija nalazio se i *Istarski razvod.* Njega Giacomo Ca da Pesaro drži autentičnim dokumentom, premda je napomenuo u pismu senatu da u dijelu koji se odnosi na Sutlovreč nema nijedne prepoznatljive granične oznake, osim onih smještenih neposredno uz sâm kaštel. Način obilježavanja graničnih linija — kamenjem, križevima usječenim u drvo ili živu stijenu, ili topografskim znakovima — nije mogao odolijevati zubu vremena. Usmeno se sjećanje gasilo, a transformacija ambijenta brisala, skrivala i zatrpavala granične oznake. Rječit je primjer naveden u Ca da Pesarovu izvještaju: god. 1448. posebna komisija, sastavljena od mletačkih i austrijskih predstavnika, donijela je odluku da se granica *komuna* Sutlovreč obilježi kamenim stupovima i o tome sastavi isprava. Stotinu i deset godina kasnije, u Ca da Pesarovo doba, nije se više mogla pronaći nijedna od tih međašnih oznaka.

God. 1542. izbio je spor između pazinskih selâ Kršikle, Boruta i Prviša s jedne i općine Draguć (u mletačkome dijelu) s druge strane. I tu su napori komisije samo djelomično bili okrunjeni uspjehom: granica je obilježena, ali sukobi oko nje nisu prestajali.[37] Vijesti o odnosima između susjednih seoskih općina zabilježene su i u Urbaru Pazinske knežije iz god. 1578.[38] Sastavljač Urbara unio je podatak da Kršikla i Butonega vode stalne sporove s općinom Grimaldom, te da bi se trebalo »nagoditi i izvršiti uređenje granice«[39], odnos-

[37] Isto.

[38] Urbare iz god. 1578. i 1587. (prema prijevodu na talijanski jezik iz god. 1700) prepisao je i objelodanio Vjekoslav Bratulić, Urbari pazinskog feuda (XVI stoljeća), *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci* VIII—IX, 1963—1964, 139—204; vol. X, 1964—1965, 245—290 (dalje: Urbari, *VHAR).*

[39] Urbari, *VHAR* X, 1964—1965, 248. (»far una compositione at aggiustamento«).

no da bi »zbog neprestanih prijepora oko međa one [u Grimaldi] trebalo držati na oku«.[40] Nema, međutim, spomena o sporovima prviškoga *komuna,* pa se može pretpostaviti da je potkraj sedamdesetih godina granica s Dragućem i Grimaldom bila mirna.[41]

Primjer Grimalde pokazuje da su se ponekad sporna zemljišta *(differentie)* tako zamršeno isprepletala s granicom dviju država da je život ljudi na tom području bio do krajnosti napet, opasan i pun straha i strepnje. Jedan takav slučaj opisan je u izvještaju koparskoga podestata i kapetana Antonija Basadonne potkraj 1603.[42] Basadonna je proveo istragu nakon što je pazinski kapetan Bernardo Balbi[43] optužio seljake Grimalde da obrađuju ne samo one parcele zemlje koje se nalaze na *differentiama* i koje su zajedničke jednako mletačkim kao i nadvojvodinim podanicima, već i one koje su oduvijek bile samo pazinske. Balbi se okomio i na kostelskoga markiza, kojega se posjed nalazio u području mletačke Pokrajine Istre. Prema prosvjedu pazinskoga kapetana i žalbama njegovih podanika markiz je u srpnju 1603. s naoružanim seljacima svojega feuda provalio do Butonege i Kršikle i tu uništio njive zasijane žitaricama. Koparski je podestat i kapetan naredio kavaljeru Ascaniju Amalteu da potajice izvrši uviđaj spornoga područja, ispita svjedoke i sastavi zapisnik. Polovicom listopada Amalteo je stigao u Grimaldu i s »komisijom« — koju su sačinjavali Piero del Tacco (zapovjednik mletačke teritorijalne milicije i poznavatelj područja), Piero Gavardo (koparski notar i tumač za hrvatski jezik), župan Grimalde Miho Paulović, trojica najstarijih seljaka (Luka Blagonić, Ivan Ferenčić i Mate Bajoh), te mnogi vicini — obišao sporno graničnо zemljište.[44] Iz izvještaja se vidi da se na samoj granici nalazilo nekoliko kuća mletačkih i nadvojvodinih podanika oko kojih je kružila i djelomično ih presijecala međašna crta.[45] (Mnoga su *zlamenja* nasilno uklonjena, zatrpana ili uništena, pa su Amalteo i del Tacco samo djelomično uspjeli iskopati kamenje s karakterističnim oznakama — križevi, potkove, kopita, amblemi dviju vlasti — i rekonstruirati svoju verziju protezanja granice. Saslušavanje »staraca« (kojih su svjedočanstva, dana pod zakletvom, ponekad jedini stvarni oslonac u zaključivanju) iznijelo je na vidjelo činjenicu da su se kuće i gospodarske zgrade Miha Nežića, Mate Petrovića i Kristofora Sančića nalazile na području Knežije, a Ivana Zlatarića i Ivana Sančića u mletačkome dijelu, iako su obrađivali dijelove zemlje i na drugoj strani granice. Kraljevci — Nežić, Petrović i K. Sančić — uzurpirali su parcele na općinskome zemljištu Grimalde, ali su desetinu od prihoda plaćali pazinskome knezu a ne mletačkoj vlasti. Ivan Sančić, čija se kuća nalazila na teritoriju Grimalde i koji je bio mletački

---

[40] Isto, 250. (»hauendo con quelli di Grimalda continue controuersie per occasione de confini, à quelli si due hauer'occhio«).

[41] Urbari, *VHAR* VIII—IX, 1963—1964, 196.

[42] ASV. PCC. Busta 236. Di Capod'Istria 9 Nouembre 1603.

[43] Isto. Alegat: Copia di una letteera del Capitanio di Pisino al Podestà di Capod'Istria de 8. 9.mbris 1603.

[44] Isto. Alegat: Ispitivanje svjedoka (1603, 15. Ottobre. In Grimalda).

[45] Usp. Luciano Lago-Claudio Rossit, Descrptio Histriae — La penisola istriana in alcuni momenti significativi della sua tradizione sino a tutto il secolo XVIII, *Collana degli Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno 5,* Trieste 1981, 146—147; također i Bertoša, Nemirne granice, n. dj., (rukopis prihvaćen za objavljivanje u *VHARP).*

podanik, također je plaćao desetinu u Pazin.[46] Prema iskazima svjedoka bio je to osnovni razlog koji je potaknuo kostelskoga markiza i njegove naoružane seljake da unište ljetinu na spornim njivama. Feudalni posjednik Kostela pretendirao je, naime, na desetinu koju su Nežić, Petrović i dvojica Sančića plaćali pazinskome knezu.

Tobožnja želja dviju vlasti da »jedni i drugi podanici žive dobro i u miru uživaju svoja imanja« *(che gli uni, e gl'altri sudditi uicinino bene, et che ogn'uno gode in pace il suo)*[47] nije se mogla ostvariti u uvjetima žestokih i nepomirljivih gospodarskih suprotnosti koje su vladale u poremećenom istarskom međudržavnom susjedstvu.

Kada su se podanici jedne države (u ovome slučaju austrijske Istarske knežije) dočepali komadića zemlje (najčešće u posjedu seoske općine) marljivo bi ga obrađivali i nastojali postupno proširivati. Svjedoci su izjavili da je oranice u Grimaldi počeo obrađivati otac Ivana Sančića, a nastavio sin i da ovaj potonji »svakog dana proširuje svoj posjed na *komunskim* dobrima« *(et dissero da loro raccordo esser stati ridotti à cultura per lui, e per suo padre, e che ogni giorno se ua allargando nei beni communali).*[48]

Prisvajanje *komunske* zemlje vršilo se samovoljno, podmićivanjem ili uz pritisak lokalne vlasti. Vjerojatno je pri tom postojala, barem u nekim slučajevima, i rodbinska povezanost. Od (doslovce!) bezbrojnih primjera navodi se ovdje svjedočanstvo 70-godišnjeg seljaka Ivana Ferenčića iz Grimalde o protuzakonitom prisvajanju općinskog zemljišta. Evo prijevoda tog odlomka ispisanog iz spomenutoga zapisnika (načinjenog u Grimaldi 13. listopada 1603), koji unosi više svjetla u veoma čestu pojavu »uzurpacija« u području mletačko-austrijske granice. Na pitanje Ascanija Amaltea, kavaljera koparskog podestata i kapetana, kako se moglo dogoditi da podanici Pazinske knežije drže posjede na mletačkom dijelu, Ferenčić je odgovorio:

»Ne znam reći tko ga je [tj. Ivana Sančića; M. B.] ovlastio da podigne *cortivo,* no znam da ga je započeo graditi njegov otac Kirin, rodom iz sela Kršikle u Knežiji, a nastavio njegov sin. Nije se našao nitko tko bi zaštitio interese Sv. Marka. Zapitan: kada je podignut *cortivo* što ga posjeduje, Ivan Sančić, odgovara: 'Sjećam se da prije nije postojao, a sjećam se i kada je počela njegova gradnja.' Tada se govorilo da je gospodin Michiel Gravise, markiz Kostela i gospodar Grimalde, dopustio Juri Sančiću, ocu Ivanovu, da podigne stanciju. Taj je Jure bio iz Butonege u Pazinskoj knežiji. Također se govorilo da je Jure dao dvije brente oraha kako bi dobio dopuštenje da izgradi *cortivo* [. . .].«[49]

---

[46] ASV. PCC. Busta 236. Di Capod'Istria 9. Nouembre 1603. Alegat: Zapisnik kancelara koparskoga podestata i kapetana Basadonne nakon obilaska spornih posjeda u Grimaldi (1603, 15. Ottobre. In Villa Grimalda): »Juan Sancich paga X.ma al Conte di Pisino, seben doueria esser suddito della Serenissima Signoria essendo dentro il confin.«

[47] Isto. In lettere di Capod'Istria de 9. Nouembre 1603.

[48] Isto. Copia. 1603, 1. Ottobre. In Villa Grimalda.

[49] Isto (»Interrogatus se il sito nel quale è fabricato il cortiuo del Slatarich è nelle pertinenze di Grimalda, in che modo obedisce al Conte di Pisino, Respondit non ue ne sò dir chi gli desse autorità di fabricar quel cortiuo, mà Cherin, suo padre, il qual era da Chersicla uilla di Pisin diede principio à fabricarlo, e cosi hà continuato suo figliolo, e non se ha trouato chi defendi le ragioni de San Marco. Interrogatus di che tempo fù fabricato il cortiuo posseduto per Juan Sancich. Respondit: Jo me raccordo (!), che questo de Juan Sancich non era fabricato, e me

Prema izjavi drugoga zakletog svjedoka, Mate Bajoha, također iz Grimalde, Jure Sančić je »obećao markizu Graviseu da će postati njegov kmet i dati mu orahe i kokoši, no kada je dobio posjed nije htio platiti ništa, već je pristao da bude podanik Pazinske knežije i da tamo plaća *pravdu* za imanja koja ovdje uživa [. . .].«[50]

Otada su Sančići obrađivali i širili stečenu zemlju i težili da ustupak za privremeno iskorištavanje pretvore u trajni posjed. Ostajali su i dalje podložni knezu u Pazinu i plaćali mu desetinu od uroda ubranog na »mletačkoj« zemlji. Premda je, po tvrdnji svjedoka, markiz Michiel Gravise dopustio Juri Sančiću da podigne *stanciju* na području njegova feuda pod uvjetom da postane podanik Države Sv. Marka i da plaća »pravdu« *(prauda)*, i premda je Sančić to obećao, ostao je zauvijek podložan pazinskome knezu. Mnoge obitelji naseljene uz granicu postupile su slično Sančiću: uspijevale su se dokopati komadića zemlje na mletačkoj strani, a zatim su stečeni posjed širili na *komunska* dobra, ili su nastojali zajedničke pašnjake pretvoriti u oranice za vlastitu upotrebu.

Kavaljer Amalteo upitao je svjedoka da li je grimaldski *kòmun* zbog tih otimanja zemlje prosvjedovao kod predstavnika mletačke vlasti, na što je dobio odgovor: »Više puta smo odlazili prejasnim rektorima u Kopar da se požalim na takve inovacije, no uvijek su nam bile dane jedino riječi obećanja [. . .].«[51]

Navedeni primjeri donekle su specifični u odnosu na ostalu arhivsku građu: tu, naime, nije u pitanju sporno zemljište *(differentia)*, već je riječ o prijevarnoj penetraciji stranog podanika *(Kraljevca)* u tuđe (mletačko) područje bez priznavanja i izvršavanja podaničkih i fiskalnih obveza. Podanici pazinskoga kneza koji su prigrabili posjede na području Kostelskoga markizata pripadali su sloju slobodnih seljaka kolonista, recentnih doseljenika u Knežiju, oslobođenih dijela kmetskih obveza; oni su istodobno uživali zemljišta s obje strane granice i u tom gospodarski skučenom prostoru nastojali poboljšati svoje prihode. Ako su kostelski markiz, pa i sâma mletačka vlast, zbog inertnosti ili, možda, uvjerenja da će strpljivim čekanjem steći nove podanike, prešutno tolerirali takve postupke, to nisu mogli učiniti ni seoski *komun*, ni pojedini seljaci, čiji su interesi bili izravno ugroženi i najteže pogođeni. Oni su uzvraćali istom mjerom, dovijajući se na razne načine (između ostalih i premještanjem graničnih oznaka) kako bi ugrabili parcele zemlje na susjednoj strani, ili su se iscrpljivali u surovim osvetničkim prodorima na tuđe područje i pri tom uništili ljetinu, stoku i bilo koju pokretnu i nepokretnu imovinu.

---

raccordo (!) quando se principiò à fabricar, et allora si diceua, che il signor Michiel Grauise Marchese di Pietra Pelosa patron di Grimalda diede licentia à Juri Sancich padre de Juan di fabricar il cortiuo, il qual Juri era da Bottenigla (!) contado di Pisino, e se disse, che esso Juri li haueua dato due brente di nose per questa licentia di fabricar il cortiuo [. . .]«).

[50] Na i. mj. (»Et allora di disse, che il signor Michiel patron di li haueua data licentia, perche Juri haueua promesso di esser suo contadino, e di pagarli carte nose, et galline, ma che posto in possesso non uolse pagarli niente, e si fece suddito del Contado di Pisino, con pagarli di esso loco prauda [. . .]«).

[51] Isto (»molte uolte siamo stati dalli clarissimi Rettori di Capod'Istra à dolersi di queste nouitadi, e sempre ci sono state date parole [. . .]«).

U području Grimalde, kao, uostalom, i duž čitave granice, takvi su sporovi i sukobi trajali stoljećima.[52] Svjedoči o tome službeno pismo koparskoga podestata i kapetana Anzola Morosinija, koje je, popraćeno *alegatima*, poslano u Mletke polovicom svibnja 1678.[53] Iz njega saznajemo da je još početkom toga mjeseca kapetan Pazina Kristofor Rampel[54] s oružanom pratnjom od šest konjanika i desetak pješaka krenuo u obilazak granice oko Grimalde da bi pronašao međašne oznake *(a cercar i Confini)* na zemljištu za koje je držao da pripada pod njegovu upravu.

Rampelov gest, uobičajen u to doba, ukazuje na još jedan oblik zategnutih odnosa oko granice: na prijeteće ophode feudalnih vlasti, napetost i nemir među žiteljstvom, na ugroženost njegova fizičkog opstanka, materijalnih dobara, truda njegovih radnih ruku, uopće na elementarne uvjete same opstojnosti u ovome području.

U istrazi koju je kasnije među seljacima — svjedocima proveo markiz Zuanne Gravise (ujedno i feudalni gospodar Grimalde) utvrđeno je da je Rampel ušao pola milje u mletački teritorij. Okupljenim je seljacima izjavljivao da to područje pripada pazinskome kapetanatu i vlasnicima zemlje u kontradama Podmerišće, Sv. Andrija i Pagovica otvoreno je prijetio da će im uništiti ljetinu ako ne budu plaćali desetinu u Pazin. Prijetnje nisu bile samo verbalne jer su, demonstrirajući silu, Rampelovi konjanici ušli u neke njive i izgazili veći dio žitarica.[55] Kada je požup Grimalde Luka Blagonić s praga svoje kuće, smještene nedaleko od spomenute njive, dobacio kapetanu i njegovim konjanicima neka ne gaze žito, Rampel mu je odvratio da nije smio obrađivati zemlju koja mu ne pripada! Požupovo upozorenje da se njiva nalazi na mletačkoj strani i da su je mirno uživali njegovi preci nije imalo nikakva odjeka, pa su višemjesečni trud i nade da će urod osigurati obiteljsku egzistenciju ostali, poput slomljenih iluzija, zgaženi i uništeni pod konjskim kopitima prepotentna feudalnog činovnika.[56]

---

[52] Usp. Benussi, Nel Medio evo, n. dj. Capitolo III: Conti e Margravi, *AMSI* XI, f. 3—4, 1896, 353. (»Lungo il confine fra la contea (austriaca) ed il marchesato (veneto) durarono per secoli sanguinosi litigi, causati dall'indeterminatezza del confine [...]«); str. 354. (»Già sul finire del secolo XIII sono ricordate le liti fra Montana e Pinguente [...] Grimalda, Zamasco, Caschierga, Padova, Chersicla [...]«).

[53] ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 14. Giugno 1678. Cjelovite tekstove Morosinijeva pisma i priložene popratne dokumente unio sam u građu priređenu za *VHARP* (vidi bilj. 15).

[54] Porodica pazinskih nobila Rampel(li) pojavljuje se u povijesnim izvorima polovicom XV. stoljeća *(Leonardus Rampel de Salina notarius publicus et Pisini cancellarius)* (Salina je naziv otoka u skupini Lipara). U doba grofova Auersperga došli su u posjed Kašćerge i dobili titulu »baruna od Kaisersfelda« (njem. naziv za selo Kašćergu). Koparski podestat i kapetan Morosini spominju Cristofora Rampela, kapetana u Pazinu (1674—1686), koji je umro 1688. Usp. Camillo De Franceschi, Storia documentata, n. dj., 117, 222, 284. i dr.

[55] ASV. DRI. F. 61. Copod'Istria à 14. Giugno 1678. Alegat: Prijepis pisma markiza Gravisea koparskome podestatu i kapetanu (Pietra Pelosa à 13. 1678). U idućem je alegatu donesen zapisnik o saslušanju svjedoka (Adi 24. Maggio 1678).

[56] Isto. Adj 12. Giugno 1678. Izjava požupa Blagonića (»Non mi può souenir il giorno nel quale da me furono ueduti sei huomini à Cauallo, con altri sei Pedoni, che sono stati il Capitanio di Pisino Christoforo Rampel, et gl'altri cinque non li conosco, quali passando sotto la mia Casa per un Campo di biade, ch'anco me lo rouinorono tutto; da me gli fù detto, che non passassero per li Campi seminati, per che si dannificano, in risposta di che il Capitanio di Pisino, quale conosco benissimo, mi disse, per che Io hauessi seminato un pezzo di Campo, che ad'udirlo

Seljaci Kostelskoga markizata ostavili su svojim izjavama, unesenim u zapisnik koji je načinio vicekancelar *Petre Pilose* Petar Sotolić, živu i vjerodostojnu sliku o dramatičnom življenju na opasnoj i nemirnoj mletačko-austrijskoj granici u Istri. Zato je ta građa veoma važno i zanimljivo svjedočanstvo o ljudima i ambijentu, o političkim prilikama i sociopsihološkim manifestacijama napetosti, iracionalnosti i ljudske destruktivnosti koje su se javljale u tom etnički i gospodarski identičnom ili veoma sličnom svijetu, podijeljenom umjetnim političkim barijerama u dva antagonistička i nepomirljiva teritorijalna sklopa. Sporne parcele zemlje u kontradama grimaldskoga komuna (Podmerišće, Sv. Andrija, Pagovica, Črni vroćak, Lesišćine), konfiguracija tla na kojemu se prostirao (potoci, brda, stijene . . .), granične oznake njegova upravnog okružja (križevi, konjska kopita usječena u živi kamen, amblemi. . .)[57] stoljećima su bili poprišta razmirica, sukoba i mržnje. Život seljaka oko nestabilnih mletačko-austrijskih *kunfina* u Istri veoma je često ugrožavala, kako se slikovito izrazio spomenuti Anzolo Morosini, »pohlepa nositelja feudalne vlasti oko granice, s malim jurisdikcijama no velike gramzljivosti« *(dall'ingordigia de' Giusdicenti confinanti, piccioli di stato, ma uasti di auidità).*[58] Zaštita koju su dobivali od svojega feudalnog gospodara ili mletačke vlasti nije mogla učvrstiti njihov položaj i smiriti prijeteću napetost u kojoj su živjeli: svodila se najčešće samo na rekognosciranje terena, ophode duž granice, pronalaženje i popisivanje međašnih zlamenja. Tako, npr., kada je pazinski kapetan Rampel pokušao proširiti svoje područje nedaleko od Grimalde i prisiliti seljake, podanike Kostelskoga markizata, da mu plaćaju desetinu, markiz Gravise nije mogao učiniti ništa doli da se za županom i grimaldskim komunom izvrši ophod svojih međa prema Pazinskoj knežiji. Unatoč tome, za povjesničara je ritual međašnih ophoda[59], makar i zbog pukoga rekognosciranja, uvijek zanimljivo svjedočanstvo i izvor novih historijskih spoznaja o vitalnosti čovjeka da brani svoj životni prostor, da u zapuštenim i obraslim lokalitetima pronalazi stara *zlamenja* »od termeni i kunfini«[60], korijene svoga vjekovnog bivstvovanja na na nekome prostoru. Takvim je podacima ispunjen i spomenuti zapisnik o Graviseovu obilaženju terena, u koji je potkancelar Kostela Petar Sotolić, poput starih glagoljaških pisara, unio čitav mali instrumentarij toponimijsko-razvodne terminologije:

— U kontradi Podmerišće nalazi se živa stijena zvana Krasàc, u koju su usječena dva križa i jedno konjsko kopito kao znak da je tu tromeđa općina Grimalde i Draguća i posjeda austrijskog nadvojvode.

— U Podmerišću se nalazi i kontrada Črni vroćak i uz nju živa stijena sa znakovima u obliku križa i konjskoga kopita, koji dijele Grimaldu od Knežije.

---

pretende sia suo; mà s'ingana, per che da miei Antenati è stato sempre goduto pacificamente lo Campo stesso, ne mai alcuno ci hà molestato, che hora solamente [. . .]«).

[57] Međašne se oznake i znakovi *(zlamenja)* veoma često spominju i u glagoljskome *Istarskom razvodu.* Usp. Kos, Studija, n. dj., 133—143; J. Bratulić, Istarski razvod, n. dj., 197—198. (i u kritičkom tekstu, passim).

[58] ASV. DRI. F. 61. Capod'istria à 6. Giugno 1678.

[59] Ophod na terenu radi utvrđivanja i razgraničavanja posjeda prastari je običaj evropskih naroda, veoma raširen i u Istri. O obilasku međa opisanom u listini *Istarski razvod* usp. Kos, Studija, n. dj., 121; Danilo Klen, Ekonomsko značenje razvođenja u Istri i Istarskog razvoda napose, *Istra* XIV, 3—4, Pula 1976, 41—47; J. Bratulić, Istarski razvod, n. dj., 195—201,

[60] Naziv »termeni i kunfini« često se ponavljaju u zapisniku glagoljaškog notara Mikule. Prema kompjutorskoj konkordaciji *Istarskoga razvoda,* u raznim rečeničnim sklopovima, spominje se čak 177 puta (usp. Moguš-Bujas, n. dj., 331—334).

— Uz vodeni tok zvan Potòk, u kontradi Lesišćine, u kamenu su uklesana dva križa; tu je međa Markizata i Knežije.

— Na mjestu zvanom Polje, u istoj kontradi, u stijenu su usječeni križevi koji predstavljaju granicu između Države Sv. Marka i Knežije.

— Pod crkvom sv. Andrije, na »udaljenosti od jednog hica iz muškete«, teče voda nazvana Vroćàk, u kojoj se nalazi *škrilja* s međašem (uklesanim križem) na granici Grimalde i posjeda austrijskog nadvojvode. Kamen je djelomično razbijen jer su Kraljevci već i prije pokušavali iskopati taj značajni međaš; konjsko je kopito otučeno, ali je križ još vidljiv.

— U kontradi Pagovica na visokoj su stijeni usječena dva križa koji dijele Grimaldu od Knežije.[61]

Izjave župana Jure Matkovića, požupâ Luke Blagonića i Mohora Jugovca, seljaka Marka Dobrilovića... predstavljaju izravno svjedočenje o stvarnosti svijeta oko granice, gotovo neku vrstu »oralne« historije, u kojoj dominira tematika o izgaženoj ljetini, premještenim međašima, razbijenim i skrivenim oznakama, o prijetnjama i zahtjevima da se desetina (*prauda*) plaća jednom ili drugom gospodaru, da se postane podanik ovog ili onoga feudalca, odnosno jedne ili druge države... Dvije antagonističke sile nastojale su na leđima istarskih seljaka rješavati međusobne sporove i sukobe i u trvenja diplomatsko-političkog prestiža, što ponekad dostiže veoma krvave i rušilačke razmjere, uvući i žiteljstvo s obje strane neprirodne granične linije.

E. Zamask

Granične kontroverzije, čiji početak seže još u doba žestokih ratova s akvilejskim patrijarhom i u razdoblje prije konačne mletačko-austrijske podjele Istre[62], odnosile su se, osim na općinsko područje, i na sâmo selo Zamask, koje je nekada čitavo bilo pod vlašću mletačkoga podestata u Motovunu. Dio spora okončan je 1535. podjelom sela na dva dijela, pa će se ono u mnogim dokumentima spominjati s epitetom: »Selo Zamask, pola mletačko i pola carsko« (*La Villa di Zumesco, mezza Veneta, mezza Imperiale*).[63] Granična crta doista je prolazila polovicom sela, štoviše, župna se crkva nalazila na području motovunske općine (tj. na mletačkome dijelu), a kanonička crkva na pazinskoj strani! Podjela se odrazila i na manjoj preinaci naziva sela u službenim mletačkim izvorima i svakodnevnome govoru tamošnjega talijanskog žiteljstva. Imenom Zamasco označavao se dio sela pod vlašću pazinskog kneza, a nazivom Zumesco dio na mletačkoj strani.[64] Od »pazinskoga« naziva nastalo je hrvatsko ime Zamask, a od motovunskog« talijanski oblik Zumesco.

Neriješen političkopravni položaj Zamaska veoma je komplicirao i gospodarskopravne odnose i svakodnevni život podanika. Poslije rata Kambrejske lige zamašćanski su *Kraljevci* plaćali desetinu kapetanu u Pazin, a zamašćanski

---

[61] ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 14. Giugno 1678. Spomenuti se toponimi nalaze u zapisnicima o ispitivanju svjedoka koje je načinio markizov potkancelar Petar Sotolić.

[62] Descrittione dell'Istria di D. Fortunato Olmo *AMSI* I, f. 1—2, 1885, 166—167; Benussi, Nel Medio evo, n. dj., 354.

[63] Usp., primjerice, pismo Angela Morosinija mletačkoj vlasti (ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 6. Giugno 1678).

[64] Giannandrea G r a v i s i, Curiosità e anomalie linguistiche e amministrative nell'Istria del passato, *Pagine Istriane* n. s. IX, 32, Trieste 1958, 52.

Benečani porez zvan *podestaria* mletačkome rektoru u Motovunu. *Podestaria* je, naime, bila osobni porez koji se plaćao mletačkome podestatu u nekim istarskim središtima. Stara obveza svih distriktualaca pod podestatovom upravom. U poratnome razdoblju pazinski je kapetan prisilio podanike koji su se našli na njegovu novostečenom teritoriju da mu plaćaju porez, odnosno da ga prestanu plaćati u mletački Motovun. Jedino su stranci, novi doseljenici, naseljeni na dijelovima *differentia*, polovicu poreza plaćali pazinskome knezu, a polovicu motuvunskome podestatu. Pometnja oko plaćanja *podestarije* javila se još u neposrednome posttridentinskom razdoblju. Naime, za vrijeme održavanja čuvenoga crkvenog koncila u Tridentu, na poticaj mletačke i austrijske strane, doneseno je nekoliko arbitražnih odluka (17. lipnja, 8. i 18. listopada 1535), koje su trebale ublažiti oštre razmirice i krvoprolića na nekim spornim mjestima istarske granice (osobito u području općina Motovun i Sutlovreč).[65] Granične probleme komisija nije uspjela riješiti (ostale su *differentie*), ali je proglašena odluka da će svi Zamašćani, pa i oni koji su se dijeljenjem sela našli na austrijskoj strani, plaćati podestatu u Motovun porez zvan *podestaria*.[66]

Spomenuti koparski rektor i mletački poslanik za granična pitanja Anzolo Morosini objasnio je u relaciji Senatu da je »tribut zvan *podestaria* zapravo zemljarina i osobni teret« (*il tributo, o censo della Podestaria è un Terratico, et grauezza personale*), a trideset godina kasnije Andrea Fini, također mletački predstavnik upućen u Istru zbog rješavanja graničnih razmirica, naziva *podestariju* starim običajem (*antica consuetudine*).[67] Odluke tridentske arbitraže nisu se poštovale. Sukobi oko plaćanja desetine izbili su nedugo poslije odluke u Tridentu; već je 2. lipnja 1539. sastavljena »privatnopravna« listina koja je na dnevni red postavila pitanje plaćanja *podestarije* na području *komuna* Zamask i ponovno, po Morosinijevu svjedočanstvu, posijala sjeme razdora između pazinskoga kapetana i motovunskih podanika.[68] Radilo se, naime, o pogodbi između kapetana u Pazinu i porodica motovunskih nobila Polesini i Barbo prema kojoj bi »obrađivači zemlje koji nisu iz Zamaska polovicu desetine plaćali u Pazin, a drugu polovicu u Motovun [. . .]«.[69] Austrijski podanici nastanjeni u Zamasku plaćali bi pazinskome kapetanu, a mletački Polesinijima, odnosno Barbima. I jedni i drugi podlijegali bi obvezi davanja cenzusa *podestarije* motovunskome rektoru.[70] (God. 1717. grof Sabini, vladin *consultor in Jure*[71], osporio je pravnu valjanost tog ugovora i ustvrdio da je ona u suprotnosti s odlukama tridentske arbitražne komisije iz 1535, prema kojoj se zemljište u *differentiama* smije upo-

---

[65] Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj., *AMSI* VII, f. 1—2, 1891, 164—166; Isto f. 3—4, 1891, 401—409.

[66] Isto, 165, 402; Kandler, Notizie storiche, n. dj., 208, 212.

[67] ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 6. Giugno 1678. Finijeva je realizacija pohranjena u fondu Senato secreta (vidi bilj. 17).

[68] Koparski rektor i deputat za pitanja granice Anzolo Morosini našao je tu ispravu u motovunskom arhivu i u pismu vladi u Mletke iznio spomenuti komentar (ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 6. Giugno 1678).

[69] Capod'Istria e Provincia tutta n. dj., *AMSI* VII, f. 1—2, 1891, 166. (»In questa restò transatto che li Lavoratori di quelle Terre che non fossero di Zumesco contribuiscano la metà delle X.me a Pisino e l'altra metà à Montona [. . .]«).

[70] Na i. mj.

[71] Odnosi se na državnoga savjetnika za pravna pitanja (druga dvojica bili su stručnjaci za teološka pitanja odnosno za dokumente koji su stizali iz Rimske kurije). *Consultor in jure* ustanovljen je dekretom Velikoga vijeća god. 1301, a od 1541. birali su ih članovi Vijeća desetorice, odnosno Senata. Usp. Andrea da Mosto, L'Archivio di Stato di Venezia. Indice generale, storico, descrittivo ed analitico I, Roma 1937, 179.

trebljavati samo za pašu stoke. Sporazum iz 1539, drži *conte* Sabini, omogućio je kasnije nezakonito prisvajanje pašnjaka i njihovo pretvaranje u oranice na štetu interesa mletačkih podanika.[72])

Nepodijeljena zemlja, nesigurna granica, pomaknuti međaši, problem plaćanja desetine ili *podestarije*, odnosno pravde *(praude)*, ostali su trajnim kamenom smutnje, koji se nije mogao riješiti ni u doba privremenih i prividnih sporazuma. Gospodarski oblici života u tom prostoru toliko su se isprepletali da ih granica, pogotovu u *differentijama*, nije mogla odijeliti u dva posebna političkopravna sustava. Zato je sastavljač Urbara Pazinske knežije god. 1578.[73] unio niz podataka koji, osim o austrijskom, govore i o mletačkom dijelu Zamaska, o podanicima i njihovim obvezama i nesuglasicama. Prema Urbaru u Zamasku je pod vlašću pazinskog kneza živjelo 15 seljaka — kmetova koji su posjedovali i obrađivali 64 *žurnade*[74] vlastitih i *komunskih* oranica. Livade se prostiru na površini od 18 *žurnada*, ali nisu *komunske* već privatne. Vinograda ima 97 *žurnada* okopavanja. Za spomenuta zemljišta (vinograde, njive i sjenokoše) zamašćanski *komun* plaća godišnje, »a plaćat će, s vlastitim pristankom, i ubuduće tri fiorina, dva *spuda*[75] pšenice, dva *spuda* zobi, i to jedan na dan sv. Jurja i jedan za sv. Jakova«.[76] Urbar propisuje plaćanje novčane rente (po jedan fiorin za Jurjevo, Jakovljevo i Martinje) i naturalna davanja (također za Jurjevo i Jakovljevo). Desetina od svih vrsta žitarica *(d'ogni sorte di grano batuto)*[77] bila je podijeljena tako da se četvrtina (tzv. *četrta* ili *quartese*) davala crkvi, a ostalo pazinskome kapetanu. Zamašćanski su kmetovi bili obvezni spomenuta davanja prevesti u kaštel u Pazin. *Komunu* su pripadala dva *stara*[78] pšenice. I od vina se plaćala desetina, odnosno *četrta* crkvi. Na popisu urbarskih obveza nalazila se i »desetina od janjadi« *(decima d'Agnelli)*, od kojih je *četrta* također pripadala crkvi. Od svakoga stada ovaca davao se jedan sir.

Urbar propisuje i *rabote* koje su dužni obavljati podanici austrijskog dijela Zamaska: svaki je kmet obvezan raditi jednu *žurnadu* na čišćenju livade kada mu se to naredi (zauzvrat dobit će hranu); dužan je, također, voziti desetinu od žita i vina u Pazin.

Sastavljač Urbara osvrnuo se i na podanike mletačkog dijela sela, kojih je, kako ističe, nekada bilo 17 (u vrijeme popisivanja urbarskih podavanja njihov se broj smanjio) i koji motovunskome rektoru plaćaju *podestariju*. Šume se također zajednički iskorištavaju, primjerice šuma Brdo *(Berdo)*, Slavovica *(Slauouiza)*, Stasolak *(Stassolach)* i Brestovica *(Brestouizza)*.[79]

---

[72] Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj., 166.

[73] Urbar (1578). *VHAR* X, 1964—1965, 250—253.

[74] *Žurnada* (»dan oranja«) — rabi se i kao mjera za površinu (oko 0,2 hektara).

[75] *Spud* je stara vinska i žitna mjera. U Zamasku, Motovunu i okolnim mjestima iznosio je 57,656 litara. (Usp. Zlatko Herkov, O istarskim šupljim mjerama od kraja XVIII do polovice XIX stoljeća, *Jadranski zbornik* X, Pula-Rijeka 1978, 377).

[76] Urbar (1578), *VHAR* X, 1964—1965, 251. (»Per tutti li sopranominati terreni, prati et Vigne, paga al presente il Commune di Zamasco, et pagarà nell'auuenire annualmente in uirtù dell'aggiustamento seguito, et loro consenso, fiorini trè, formento spodi due, et Auena spodi due, cioè il giorno di San Giorgio fiorini uno, à San Giacomo fiorini uno, et à San Martino fiorini uno [...]«).

[77] Isto, 252.

[78] *Star* se na području Istre ubraja među najstarije mjere za suhe stvari, osobito kao žitna mjera. U Zamasku, Motovunu i obližnjem području iznosio je 83,025 litara. Usp. Herkov, n. dj., 382.

[79] Urbar (1578), n. dj., 252.

Sastavljači Urbara htjeli su i u tom uporabnom dokumentu pokrenuti pitanje revidiranja plaćanja daća pazinskome kapetanu od strane onih mletačkih podanika koji obrađuju zemlju na području Knežije. To je moguće zbog toga, drže sastavljači, što su granice prema mletačkome dijelu oko Motovuna veoma nesigurne i jer se na njima ne nalazi nijedna pouzdana kamena oznaka ili međaš neke druge vrste. Zamašćanski *Kraljevci* i *Benečani* mogu, stoji dalje u Urbaru, »sukladno starom običaju« *(in conformità all'uso antico),* obrađivati bilo austrijski, bilo mletački posjed, »ali na taj način ako nadvojvodin podanik obrađuje mletačku zemlju mora, usprkos tome, plaćati desetinu Komori Njegove Visosti; isto tako kada mletački podanik ubire prirod od žita ili vina sa zemlje Njegove Visosti mora plaćati desetinu podestatu u Motovun«.[80] Prema tekstu Urbara pazinski su kmetovi to i činili: »Svaki podanik Vaše Visosti posebno plaća podestatu Motovuna deset *starića* pšenice, sedam *starića* zobi i jedan *korac*[81] vina.«[82] Mletački seljaci, međutim, podmiruju svoje obveze samo prema motovunskome podestatu, pa bi, smatra urbarska komisija, pazinski namjesnik trebao poduzeti mjere da se ponovno uvedu podavanja koja pripadaju fisku Pazinske knežije.[83]

Već u XVI. stoljeću obje vlasti — pazinski kapetan i motovunski podestat — ističu svoje pravo na ubiranje dijela poreza od podanika suprotne države, iako je zaključkom tridentske sentencije spor već tada riješen u korist mletačkoga predstavnika. Sačuvana vrela mletačkih arhivskih fondova bjelodano pokazuju da je stotinu (pa i više stotina!) godina od prvih vijesti o sporovima pitanje *differentia* i desetine ostajalo prijeporno i u središtu oštrih razmirica. Plaćanje desetine od uroda na zajedničkim zemljištima tada se već pretvorilo u kroničnu bolest graničnoga svijeta, u povijesnu kroničnost s čestim akutnim egzacerbacijama! Tako je, primjerice, pazinski kapetan *ediktom* od 15. rujna 1638. zaprijetio da će konfiscirati imovinu onih seljaka (uključujući i mletačke podanike) koji obrađuju zemlju u *differentiama* a ne plaćaju porez u nadvojvodin fisk.[84]

Zajednički posjed, prepušten tridentskom odlukom »austrijskim« i »mletačkim« Zamašćanima, bio je zapravo veliki dolac (postoji i danas toponim Dol) okružen brežuljcima, površine oko šest mletačkih milja. Premda je sporazum u Tridentu odredio da čitava sporna površina trajno ostane pašnjak, već u XVI. stoljeću (osobito poslije spomenutoga sporazuma od 2. lipnja 1539) pojedine se parcele počinju pretvarati u oranice. God. 1638. prevladavale su njive zasijane žitaricama (po svjedočanstvu povjerenika za granicu A. Morosinija tu se ubiralo

---

[80] Isto, 253. (»in questa maniera però, che coltiuando un Suddito Arciducale le terre Venete, è tenuto ciò non ostante corrispondere la Decima alla Camera di Sua Altezza: così anco ricauando il Suddito Veneto grano, o Vino dalle terre spetanti à Sua Altezza paga tuttauia la Decima al Podestà di Montona«).

[81] Vj. Bratulić pogrešno čita *Chovaz,* mjesto *Choraz.* Riječ je o veoma starom nazivu žitne mjere, poznate ne samo u Istri već i u drugim hrvatskih i slovenskim krajevima. *Korac* (pored *korec*), od lat. *corus, chorus,* tal. *corzo* i njem. *Görtz,* u srednjoj i sjevernoj Istri rabio se kao manja žitna mjera i iznosio 8,333 litre. U Pazinskom urbaru (1578) pojavljuje se kao mjera za vino. Usp. Herkov, O istarskim šupljim mjerama, n. dj., 370—371.

[82] Urbar (1578), *VHAR* X, 1964—1965, 252. (»Cadauno di questi Sudditi di Sua Altezza paga separatamente al Podestà di Montona dieci staroli di formento, sette staroli d'Auena, et un Chovaz (!) di Vino«). — Riječ *Chovaz,* kako je spomenuto u bilješci 81, treba ispraviti u *choraz (korac).*

[83] Na i. mj.

[84] ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 6. Giugno 1678. Morosini ističe da je to, poslije stotinu godina, prvi sačuvani dokument o razmiricama oko desetine u području Zamaskog dola.

preko 300 *starića* cerealija), dok je manji dio nekadašnjih pašnjaka pretvoren u vinograde, koji su, također prema Morosiniju, davali oko 400 *orna* vina. Urod bi, drži mletački povjerenik, mogao biti i veći kada bi se zemlja temeljitije iskorištavala.[85] Dok su tu plodnu uvalu obrađivali starosjedioci Zamašćani (jednako duždevi kao i nadvojvodini podanici), donekle su se poštovale odredbe iz Tridenta. No kada je austrijski nadvojvoda, u težnji da čitavo sporno područje pripoji svojem posjedu, počeo dovoditi koloniste, političko-gospodarska ravnoteža ubrzo se poremetila. Kada je Morosini god. 1678. obilazio *differentie* podno Zamaska, tu je zemlju obrađivalo dvije trećine »stranih« (tj. nemletačkih) i samo jedna trećina venecijanskih podanika. Dvije trećine korisnika zemljišta plaćalo je, dakle, desetinu u Pazin, čime je mletačka strana bila veoma oštećena: smanjio se broj seljaka, mletačkih podanika, koji su se koristili zajedničkom zemljom, a motovunska je općinska blagajna izgubila prihod od *podestarije,* koju novonaseljeni kmetovi plaćaju samo pazinskome knezu.[86]

Mletački je predstavnik optužio kneza Auersperga i njegova kapetana u Pazinu Kristofora Rampela da naseljivanjem novih obitelji, forsiranjem ženidba s djevojkama i udovama na mletačkoj strani i kupnjom zemlje nastoje što više potisnuti seljake motovunskoga komuna i povećati svoje područje i svoje prihode. Rampel je, piše Morosini, protivno tridentskim zaključcima, kmetovima iz Kašćerge (koja je bila njegov barunski feud) dao na obrađivanje zemlje u plodnome zamašćanskom Dolu. Uzurpiranjem *differentiâ* porasle su gospodarske mogućnosti Kašćerge, koja je, tvrdi koparski podestat i kapetan, za samo nekoliko godina od seoceta s deset kuća postala veliko selo s preko šezdeset obitelji. Značajno je napomenuti da su se među došljacima nalazili i prebjezi iz mletačke Pokrajine Istre, privučeni mogućnošću da dobiju parcele plodne zemlje i bogate pašnjake u Dolu oko Zamaska.[87] (Gospodarsko jačanje Kašćerge praćeno je, dakako, porastom Rampelovih prihoda od obveza koje mu pripadaju kao feudalnome gospodaru sela.)

Mletačke je rektore, providure i povjerenike za granična pitanja osobito pogađala čiljenica što su neke doseljeničke obitelji iskorištavale šumu u mletačkom dijelu podno Zamaska. U siječnju 1708. spomenuti povjerenik Raimondo Fini zabilježio je u svoj izvještaj da dvadesetak obitelji iz Knežije siječe hrastove u toj šumi, kida grane za stočnu hranu i kosi sijeno. Pritom »zastrašivanjem prisiljavaju čuvare da to gledaju i šute, ili da se sakriju i pretvaraju se kao da ništa ne vide« *(obligando col terrore li Custodi ò à tacere uedendo, ò à nascondersi per simular di non uedere)* kolika se šteta nanosi Arsenalu. Fini je i sâm zapazio da se posječeni trupci ne upotrebljavaju za vlastite potrebe, već da se čitave hrpe dužica prodaju bačvarima po visokoj cijeni. Nekontrolirana sječa mladica, upozorava povjerenik, sprečava obnavljanje stabala, pa šuma propada. Protiv počinitelja štetâ izriču se kazne progonstva, ali one ostaju bez stvarnog učinka.[88]

Iako se u XVIII. stoljeću na istarskome tlu nije vodio nijedan rat, odjeci evropskih sukoba, osobito onih u kojima je sudjelovala i Mletačka Republika, izazivali su i u njoj veoma opasne napetosti. U doba rata za španjolsko nasljeđe (1702

[85] Na i. mj.

[86] Isto (»à Montona [...] alla quale anco gli stranieri medesimi douerebbono senza esitanza tribuire il Censo alla Podestaria, in uirtù delle cose anticamente giudicate [...]«).

[87] Vidi odjeljak F: Kašćerga.

[88] ASV. DRI. F. 107. Capod'Istria 28. Gennaro 1707. m. v. [1708].

—1714), strahujući da bi se ratne operacije mogle prenijeti i u Istru, mletačka je vlada god. 1708. uputila »u neslužbenoj formi« (*in privata forma*) novoizabranog poslanika za granična pitanja. Bio je to Andrea Fini, pripadnik poznate porodice koparskih nobila i brat spomenutoga povjerenika Raimonda, koji je bez pompe i pratnje, gotovo potajice, obišao najosjetljivije točke na međašnoj liniji.[89] Prvi sporni kompleks na koji je A. Fini upozorio koparskog podestata i kapetana G. Foscarinija bilo je upravo selo Zamask — »pola mletačko, pola nadvojvodino« — i područje oko njega. »Austrijski« je dio, svjedoči Fini, napučeniji, ima više kuća i više obrađene zemlje u okolici. Što se tiče *differentiâ*, oko kojih su se vodile žestoke raspre u doba pazinskoga kapetana Rampela,[90] Finijev izvještaj govori da se one sve više pretvaraju u zapušteno neplodno tlo. Mletački povjerenik s gorčinom ističe paradoksalnu činjenicu da je ta zemlja, nažalost, »veoma plodna po sporovima i svađama [...], katkad i crvena od prolivene krvi«.[91] Andrea Fini optužuje Pazince da postupno proširuju oranice na zajedničko područje i tako uzurpiraju prostor koji im ne pripada, ali je ukazao i na međusobnu rodbinsku i gospodarsku povezanost ljudi oko granice, na njihove, za Finija, nedokučive interese, sporazume, dogovore i transakcije koje nanose štetu Republici. Podanici, iako je to zabranjeno, mijenjaju ili prodaju imanja oko granice i tako izazivaju ne samo konfuziju oko utvrđivanja kojoj državi što pripada, već i izravan gubitak općinskoj blagajni. Sve više seljaka koji uživaju zemlju na mletačkome području (stečenu kupnjom ili nasljeđem) ne plaća desetinu i *podestariju* motovunskome podestatu već pazinskome kapetanu. Proces na koji su mletački rektori ukazivali još u XVI, a pogotovu u XVII. stoljeću, u *settecentu* je već toliko uznapredovao da njegove posljedice ozbiljno pogađaju prihode općine Motovun i unose vidljive poremećaje u gospodarstvu seoskih komuna uz granicu s Knežijom. Gospodari Pazinske knežije već su se osjećali toliko snažni da su otvoreno zabrinjavali svojim podanicima da mletačkoj strani plaćaju porez i prisiljavali ih da čitav njegov iznos daju u Pazin.[92] U nekome popisu prihoda Knežije za god. 1732. vidi se da su ukupne urbarske obveze, preračunate u novčane vrijednosti, iznosile 1.278,1 libru; najveći prihodi potjecali su od desetine od vina (795,15 libara), pira (114 libara), od zakupa oranica na kojima se uzgajala pšenica i desetine od uroda (64,10 libara), od desetine od sirka, prosa, janjadi itd.[93] Premda nisu poznati precizniji pokazatelji o prihodima koje je mletačka strana izvlačila iz Zamaska, podaci sadržani u izvještajima graničnih providura Giacoma del Tacca, Andreje Finija i državnoga savjetnika Sabi-

---

[89] Scrittura del Signor Andrea Fini Proveditor ai Confini di Capo d'Istria. U: Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj., *AMSI* VII, f. 1—2, 1891, 183—193. Izvještaj je priredio (s manjim pogreškama) T. Luciani prema zbirci prijepisa dokumenata o graničnim sporovima u Istri koja se nalazila u gradskoj biblioteci u Bassanu. O netočnom datiranju izvještaja vidi u bilj. 17.

[90] ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 14. Giugno 1678.

[91] ASV. DRI. F. 107. Capod'Istria 28. Gennaro 1707. m. v. [...]. Navedeno prema prijepisu u dodatku pisma Z. Foscarinija (»son le più fertili di discordie, a di risse à segno che arrossendo [...] anco più di sangue«).

[92] Isto (»quelli, che in alcuna maniera possedono Beni di natura suddita, ò per propria renitenza non corrispondono le decime douute à Patroni ratione Fundi, ò sono costretti contribuirle à Pisino, e meno sodisfano le Podestarie, Censo, che sono per antiche conuentioni anco certi Imperiali pagar alla Communità di Montona, essendone casi, che li Capitani di Pisino [...] proibirono la Contributione in uece di commandarla, com' è solito con loro mandati [...]«).

[93] Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj., *AMSI* VII, f. 3—4, 1892, 473. Specificatione di tutti li Luochi incorporati et annessi al Contado di Mitterburgo hora Pisino. №. 26: Samasco.

nija pokazuju da su se oni neprestano smanjivali. Dok je 1665. trideset osam obitelji plaćalo desetinu u Motovun, god. 1717. njihov je broj spao na šesnaest.[94] Štoviše, izvješćuju providuri, novi pazinski kapetan de Calò[95] upravo je te godine izvršio nasilja u osam kuća u mletačkom dijelu Zamaska i zahtijevao da i te obitelji ubuduće plaćaju desetinu u Pazin. De Calò je izdao poseban ukaz, prijeteći da će im, ukoliko ne udovolje njegovu zahtjevu, biti opustošeni posjedi i spaljena ljetina.[96] Del Tacco, Fini i Sabini upozoravaju mletačku vladu da bi se gubitkom tih osam porodica broj podanika koji plaćaju desetinu u mletačkom dijelu Zamaska raspolovio (tj. spao na samo osam obveznika!) i time »*Kraljevcima,* sve drskijim, otvorio put da napreduju do vrata Motovuna«![97]

Mletačka je strana pokušavala, pozivanjem na stvarne listine o razgraničenju, braniti svoj teritorijalni integritet i štititi gospodarske interese podanika pred nabujalom ekspanzijom *Kraljevaca,* ali u tome nije imala puno uspjeha. Lokalni dokumenti o ophodima i raznovrsna *zlamenja* u drugoj polovici XVII. i u XVIII. stoljeću postupno su gubili značenje, a nasrtaj na tuđi teritorij, kao i njegova obrana, sve su više zavisili od podmićivanja, prijevara i grube sile.

F. Kašćerga

Kašćerga — talijanski je naziv *Caschierga,* njemački *Kaisersfeld* (Carsko Polje) — uz susjednu Padovu (zaselak ponikao uz crkvu posvećenu sv. Antunu Padovanskom), bila je seoce na granici između Pazinske knežije i motovunske općine, sitan feudalni posjed, koji je od srednjega vijeka do XVI—XVII. stoljeća promijenio na desetke gospodara.[98] Prema Urbaru iz god. 1498, nastalom dvadesetak godina poslije turskih prodora u sjevernu Istru i ratnih pohoda kneza Ivana Frankapana Krčkog, u Kašćergi je ostalo samo šest osoba, pa je selo bilo oslobođeno plaćanja novčanoga tributa.[99] U statističkome popisu, načinjenom 1508. za kratkotrajne mletačke vlasti nad Knežijom, Kašćerga je imala 12 stanovnika.[100] Kolonizacijska nastojanja feudalnih vlasti početkom druge polovice XVI. stoljeća znatno su popunila populacijske praznine i dovela do porasta žiteljstva ne samo u Istarskoj, a posebice u Pazinskoj knežiji, već i u maloj Kašćergi: popis iz 1571. zabilježio je tu 21 ognjište.[101]

Tridentski sporazum o razgraničenju spominje Kašćergu i njezine seljake kmetove u drugoj arbitražnoj odluci od 8. listopada 1535, kada im je dopušteno da u *differentiama* u Zamaskom dolu mogu kositi sijeno. Dopuštenje se odnosilo samo na neophodnu količinu sijena za »vlastite potrebe«, tj. za prehranu krupne stoke *(quelli di Casterga che tantum per il loro uso possono*

---

[94] Isto, *AMSI* VII, f. 1—2, 1891, 173.

[95] Tršćanski patricij Daniele Ignazio de Calò postao je zastupnik Pazinske knežije poslije 1715. Zbog lošeg upravljanja i utaje novca osuđen je 1733. da nadoknadi štetu, a zatim prognan iz svih nasljednih zemalja Kuće Austrije. Budući da se nije pridržavao tih odredaba, uhićen je i osuđen na doživotni zatvor u ljubljanskome kaštelu, gdje i umire u rujnu 1741. Usp. Camillo De Franceschi, Storia documentata, n. dj., 120.

[96] Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj., *AMSI* VII, f. 1—2, 1891, 173.

[97] Na i. mj. (e si dà agl'Imperiali sempre più audaci libertà d'avvanzarsi sino alle Porte di Montona«).

[98] Camillo De Franceschi, Storia documentata, n. dj., 285—287.

[99] Isto, 153—155.

[100] Usp. Libri commemoriali della Repubblica di Venezia VI, Venezia 1903. 100—101.

[101] Camillo Franceschi, Storia documentata, n. dj., 159.

tagliar)[102], dok su Pazinci i Motovunci »uživali zajedničko pravo paše i kosidbe«.[103] Kašćergani su, dakle, dobili ograničeno pravo korištenja sjenokošama u spornome posjedu, ali se povećavanjem broja kmetskih obitelji pojavila potreba ne samo za širenjem livada već, u prvome redu, za novim oranicama. Neprestana težnja feudalnih vlasti da povećaju prihode iz Knežije i malih gospoštija i nadarbina mogla se ostvariti samo kolonizacijom i povećavanjem ratarske i stočarske proizvodnje. Povećana urbarijalna davanja prisiljavaju kmetove ne samo da melioriraju postojeće površine već i da prigrabe one zemljišne parcele koje su desetljećima, kao sporni posjedi na granici dviju država, stajale poluiskorištene i nedovoljno obrađene. Otud i pojava da su *Kraljevci* češće uzurpirali zemlju u *differentiama* negoli je to činila mletačka strana. Ni mali kašćerganski feud *(feudo minore)* nije mogao izbjeći općim kretanjima u Knežiji, pa su i njegovi podložnici sudjelovali u nezakonitoj eksploataciji spornih parcela uz granicu.

Više vijesti o Kašćergi ima u arhivskim izvorima XVII. stoljeća, osobito iz doba uskočkoga rata, kada je selo postalo jedno od uporišta gerilskih i vojnih napada na mletački dio Istre, ali i meta represalija mletačke soldateske, *črne vojske (cernida)* i naoružanih seljaka (Kašćerga je nekoliko puta spaljena i opljačkana).[104] Burna epizoda te relativno kratke eksplozije nagomilanih austro-mletačkih suprotnosti u borbi za Jadran nesumnjivo je i u djeliću granice prema Kašćergi zaoštrila ne samo odnose među ljudima s jedne i druge strane već je potencirala stare i nagomilala nove gospodarske probleme.

God. 1638—1639. pazinski je kapetan objelodanio nekoliko ukaza, ponovivši naredbu da posjednici dobarâ uz granicu s Motovunom, Muntriljom, Zamaskom na mletačkoj strani kao i oni u Kašćergi, Tinjanu i austrijskom dijelu Zamaska moraju plaćati desetinu Carskoj komori.[105] *Edikt* je pokrenuo novu lavinu kontroverzija, koje su trajale i u idućim desetljećima, premda je grof Porcia[106], gospodar Knežije, god. 1661. poslao *Memoriale* bečkome dvoru s upozorenjem da neriješena granična pitanja oko Grimalde, Motovuna i Sutlovreča, od tridentske sentencije 1535, preko kasnijih pa sve do novijih proklamacija u vezi s plaćanjem desetine, »stvaraju zbrku i smutnju između vladara i podanika« *(con confusione e sconcerti tra Principi e tra sudditi)*.[107]

God. 1666. rašporski kapetan Andrea Valier pregledao je dokumentaciju u općinskom arhivu u Motovunu i ispitao svjedoke nastanjene u blizini granice. U službenom izvještaju vladi iznio je podatke, potkrijepljene pismenim, usmenim i materijalnim dokazima, da seljaci Kašćerge prelaze preko međâ, obrađuju zemljišta i podižu štale i *ogràde* ne samo u *differentiama* već i na mletačkoj strani. Feudalni gospodar Kašćerge proširuje i svoju vlast nad uzurpiranim posjedima, a iznos desetine plaćene motovunskoj općini nepre-

---

[102] Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj., *AMSI* VII, f. 1—2, 1891, 166.

[103] Na i. mj. (»li sudditi cosi di Pisino che di Montona godono promiscuo il Jus del pascolo e del taglio [...]«).

[104] Usp. Bertoša, Leta od morije, n. dj., 160, 167, 294.

[105] Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj., 167.

[106] Giovanni Ferdinando Porcia [Porzia] (Venecija 1605 — Beč 1665), potomak jedne od najstarijih plemićkih porodica u Furlaniji, bio je veliki majordom Goričke knežije i prvi ministar cara Leopolda I. God. 1660. kupio je Pazinsku knežiju od grofova Flangini. Usp. Camillo De Franceschi, Storia documentata, n. dj., 113—116; Andrea Benedetti, Il governatorato di Alfonso Gabriele di Porcia e Brugnera a Trieste, *Archeografo Triestino n. s.* XXIX—XXX, 1967—1968, 109—159.

[107] Na i. mj.

stano se smanjuje. Dolazi do učestalih sukoba, pa i ubojstava, a kada je kancelar motovunskoga podestata došao na uzurpirano područje da izvrši uviđaj trupla nekoga mletačkog podanika, pazinski ga je kapetan optužio za povredu graničnog prostora i osudio na progonstvo![108]

U takvim je uvjetima sve više rasla napetost oko međa, pa je polovicom sedamdesetih godina XVII. stoljeća i selo Kašćerga, pored Zamaska i Grimalde, bilo jednom od najspornijih točaka razgraničavanja. Rat s Turskom odgodio je diplomatske i državnopravne pokušaje rješavanja graničnih sporova u Istri, ali to odgađanje nije ublažilo zaoštrene odnose i otvorene sukobe *Kraljevaca* i *Benečana,* štoviše, novi neriješeni problemi učinili su prilike još napetijima i konfliktnijima. Kada je, naime, 1668. na molbu tajnika carskoga poslanstva izabrano zastupničko povjerenstvo za granična pitanja u Istri, mletački je predstavnik upozorio svoju vladu da u tijeku žestoke bitke s Turskom ne bi trebalo zaoštravati raspravu s austrijskim nadvojvodom o istarskim prijepornim međama, jer bi se ona, zbog pritisaka i teške ratne situacije u kojoj se nalazi Mletačka Republika, zasigurno završila u korist druge strane. Senat je poslušao savjete svojega predstavnika i oglušio se o poziv carskoga poslanstva, pa ni njegov ponovljeni zahtjev za pregovorima nije mogao uroditi plodom.[109]

Austrijskoj je strani, odnosno kapetanu Knežije, mletačko izbjegavanje pregovora bilo jasan znak slabosti *Serenissime,* pa su upravo u to vrijeme pojačani pritisci na međe i izvršena nova prisvajanja posjeda. Seljaci Kašćerge i »ostali *Kraljevci*« *(Villani Castergesi, et altri Arciducali),* kako se izrazio mletački povjerenik za granična pitanja[110], svakodnevno su dovodili velika stada u Motovunštinu. Stoka je pasla po neobrađenoj i obrađenoj općinskoj zemlji, pa čak i po njivama zasijanim žitaricama i u šumama, u kojima su pastiri sjekli grane i davali ih stoci da ih brste, »ne poštujući ni sâme hrastove« *(senza rispetto de' Roueri medesimi).*[111] Nasrtaji *Kraljevaca* na oranice i pašnjake, te prijetnje da će biti spaljena kuća i ljetina ako ne plate desetinu knezu u Pazin pogađaju mnoge obitelji u samu srž gospodarske egzistencije i prisiljavaju ih da napuste ugrožene parcele, pa čak i da se odsele u drugo područje. Uostalom, unutarnja su migracijska kretanja i populacijska fluktuacija u tim osjetljivim područjima bila kontinuiran stoljetni proces, kako to pokazuju i primjeri u izvještajima iz god. 1606, 1696, 1708, 1750 ...[112] Mletački su predstavnici zapažali da se, s jedne strane, smanjuju podanici u mletačkim mjes-

[108] ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 6. Giugno 1678. (s alegatima i opisima starih isprava i izvještaja); Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj., 167.

[109] ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 6. Giugno 1678. Iz Morosinijeve analize dokumenata u kancelariji podestata u Motovunu.

[110] Na i. mj.

[111] Na i. mj. Hrastova su stabla bila na području Istre rezervirana za Mletački *Arsenal* i izgradnju »fondamenta« grada na lagunama, pa je vlast bila veoma osjetljiva na sječu i oštećivanje hrastovih šuma, kao i pojedinih stabala! I svojim je podanicima zabranjivala upotrebu hrastova za najelementarnije potrebe seoskih gospodarstava (izrada kola, alata, bačava, za gradnju i sl.). Opširnu raspravu o tom pitanju napisao je D. Klen (Mletačka eksploatacija istarskih šuma, n. dj.).

[112] O tom usp., primjerice, relacije mletačkih rektora Francesca Boldùa (studeni 1606) (AMSI VII, f. 1—2, 1891, 142) i Raimonda Finija, poslanika za granicu, koparskome podestatu i kapetanu G. Cabrielu 1695. (zapravo 1696, jer je i taj dokument datiran mletačkim načinom). U: Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj., *AMSI* VII, f. 1—2, 1891, 195. R. Fini je među svoja zapažanja uvrstio i ovaj odlomak: »Molti abituri Veneti già situati per motivo della coltura vicino al Confine hora non se ne vede pur uno, ritiratisi li abitatori nelle parti più interne per non haver

tima uz granicu, dok se, s druge strane, povećava stanovništvo u Pazinskoj kneži ji. Spomenuta dvojica mletačkih povjerenika za granična pitanja istakla su da je taj proces bio najuočljiviji upravo u Kašćergi. God. 1678. Anzolo Morosini iznio je podatak da se stanovništvo Kašćerge od deset obitelji, koliko je nekad imalo, povećalo na šezdeset i da su neke od njih došle i s mletačkoga područja.[113] Osamnaest godina kasnije (1696) Raimondo Fini nalazi da je Kašćerga sa sedam porasla na 40 obitelji.[114] Fluktuacija žiteljstva u tim malim ruralnim nukleusima bila je prilično velika. *Komunska* zemlja u Kašćergi i susjednim selima bila je veoma skučena, s malo oranica i pašnjaka. Priljev stanovništva mogla je potaknuti samo privremena konjunktura, ali je iscrpljivanjem mogućnosti koje je ona pružala dolazilo do ponovnog smanjivanja naseljenosti.

Pred uzurpacijama zemljišta u *differentiama,* pa čak i na neprijepornome području Prejasne Republike, mletački su rektori u Istri, kao i ambasadori u Beču i Gracu, bili potpuno nemoćni. *Cernide* i vojsku nisu smjeli upotrijebiti da ne izazovu međunarodni konflikt, a diplomatske misije nisu imale znatnijega odjeka. Nastojanje da se u obranu granice i mletačkih interesa u »spornim područjima« uvuče lokalno stanovništvo imalo je samo djelomičnog uspjeha. Tako, primjerice, Morosini 1678. obavještava svoju vladu da je pokušao nagovoriti seljake da se osvete za nasilno prisvajanje zemljišta i štetu koju su im pričinili kmetovi iz Kašćerge, no, kako doslovce veli, »nije vidio srčanosti u njihovim prebijednim grudima«![115]

Međutim, u drugim su prigodama izbijale prave erupcije gnjeva i težnje za osvetom, koje su se pretvarale u zalijetanja preko granice radi pljačke, otimanja i ubijanja stoke, paljenja kuća, *ogrâda* i ljetine, gaženja i uništavanja usjeva, zlostavljanja ljudi . . .

G. **Muntrilj**

Od Zamaska granica se protezala prema Muntrilju, gdje su također postojale *differentie,* a uz njih i muntriljska Finida *(Fineda di Montrevo),* koja se,

---

potuto far argine all'armate incursioni degl'Esteri« (na i. mj.). Raimondov brat, Andrea Fini, također providur za granična pitanja, obišao je sporna mjesta u siječnju 1708. (isto, 186).

[113] ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 6. Giugno 1678. (»la detta Villa di Casterga già pochi anni misera di sole dieci Case, si è riempita di sessanta famiglie, anco parte de'sudditi Veneti, con intentione di fruire il commodo del Terreno predetto«). Anzolo Morosini pod »spomenutim zemljištem« misli na *differentie* podno Kašćerge koje je uzurpirao pazinski kapetan Kristofor Rampel (ujedno i feudalni gospodar Kašćerge). Rampel je nastojao privući u svoje selo i mletačke podanike omogućujući im da dobiju parcele zemlje u »spomenutom području« i da plaćaju desetinu u Pazin umjesto mletačkom podestatu. Migracije su, prema tome, bile uvijek najuže povezane s logikom gospodarskih interesa, pa uz dobro poznate tvrdnje o bijegu kmetova iz Pazinske kneži je na teritorij mletačke Pokrajine Istre treba ukazati i na obratan proces: na odlazak s mletačkog na austrijsko područje. Znanstvena historiografija trebala bi, dakle skalpelima moderne metodologije dublje zasjeći u društvene strukture istarske političke dihotomije i podvrgnuti kritičkoj analizi staru stereotipnu shemu o krutoj feudalnoj vlasti u austrijskom i liberalnoj gospodarsko-fiskalnoj politici u mletačkom dijelu poluotoka.

[114] Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj., 195.

[115] ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 6. Giugno 1678 (»Non hò mancato di far insinuare à questi sudditi qualche giusta, e legittima repressione di tali uiolenze, mà non hò ueduto Cuore in questa sorte di Petti, troppo miseri«).

po svjedočanstvu mletačkih rektora, smjestila u neprijepornome području pod Venecijom. *Differentie* i Finida bile su u središtu sukoba između muntriljskoga *komuna* i motovunskog podestata s jedne i susjednih *Kraljevaca* (u prvome redu onih u kontradi Brečevac) i pazinskoga kapetana s druge strane. Sporan lokalitet bila je i kamena lokva Kraljica *(Lago sassoso detto Cralizza),* tzv. »nuova differentia«, koju su, nakon uklanjanja kamena međaša, otvoreno svojatali podanici pazinskoga kneza nastanjeni u spomenutoj kontradi Brečevac.

O tim su se sporovima i, ponekad, veoma dramatičnim sukobima sačuvale samo sporadične i kronološki kasne vijesti. Deputat za granična pitanja Raimondo Fini utvrdio je god. 1696, prigodom obilaska istarskih međa, da su *Kraljevci* oteli dvojici muntriljskih seljaka tri *žurnade* zemlje i da su, doslovce, zauzeli Finidu, čije bujne sjenokoše danonoćno čuvaju naoružani pastiri. Fini je spomenuo i to da je nekoliko godina prije njegova dolaska ubijen neki pastir iz Muntrilja, koji se suprotstavio *Kraljevcima* dok su kosili sijeno na livadi muntriljskoga *komuna.* Pazinski podanici povremeno pale šumovite dijelove Finide da bi izrasla što sočnija trava za njihovu stoku. Oružjem u rukama nasilno provaljuju sve do polovice muntriljskoga dola, otimaju stoku i napadaju pastire.[116]

I Andrea Fini, za kojega je već rečeno da je bio Raimondov brat, u relaciji iz god. 1708. donosi niz zanimljivih pojedinosti o peripetijama na granici i o nastojanju *Kraljevaca* da prošire svoj životni prostor. Najčešće su se seljaci Muntrilja sukobljavali s rodovima Brečevac i drugim »morlačkim« obiteljima naseljenim na samome rubu Pazinske knežije, nedaleko od crkve sv. Martina. Upravo su doseljeničke obitelji toj kontradi dale naziv *Brečevac (S. Martino, ou' è una contrada di uarie Famiglie da esse denominata Breceuaz).*[117] Fini je zabilježio iskaz Ive Žužića i Grge Paljuha o okolnostima pod kojima je došlo do premještanja, odnosno uništavanja međašnoga kamena koji su postavili geometri tridentske komisije 18. listopada 1535. i u zapisniku ga opisali kao »Lapis in altum erectus uersus Portas S. Martini«.[118] Nakon toga seljaci u kontradi Brečevac uzurpirali su dio zemlje na mletačkoj strani i pomaknuli graničnu crtu u unutrašnjost mletačkog teritorija. Po riječima dvojice muntriljskih seljaka, Mate Brečevac, Mate Milohanić i Petar Brečevac »zajedno su iščupali iz zemlje granični stup u blizini njihovih kuća, uz vrt Jadre Brečevca i istoimene lokve, i po noći da djelo ne bi izašlo na vidjelo i da tako prošire svoja dobra, odnijeli ga do Rupe, to jest kamene lokve zvane Kraljica, razbili i podnožje bacili u Rupu, a dio označen križem sakrili u suhozid oko polja koje se dodiruje s onim Ive Žužića [. . .]«.[119] Posljedice premještanja međašnoga stupa osjetila je

[116] Izvještaj R. Finija podestatu i kapetanu Giacomu Cabrielu u Kopar 26. siječnja 1696. U: Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj., *AMSI* VII, f. 1—2, 1891, 195.

[117] ASV. DRI. F. 107. Capod'Istria 28. Genaro 1707. m. v. [1708]. U dodatku Foscarinijeva izvještaja nalazi se i pismo Andreje Finija.

[118] Isto. Iz realizacije Andreje Finija. — U prijepisu što ga je načinio *Iulianus del Bello Iustinopolitanus Montonae Cancellarius* ova je rečenica nešto izmijenjena i glasi: »lapis in altum erectus versus partem Ecclesiae S. Martini« (Tenor Sententiae Tridentinae ex autentico Reggistratae: 1535. 18. 8. bris, Capo d'Istria e Provincia tutta, n. dj., *AMSI* VII, f. 3—4, 1891, 408).

[119] Na i. mj. (»tutti tre unitamente leuarono dal Fondo una Colona di Confin uicina alle lore Case appresso un Horto di Jure Breceuaz, e del Lago di questo nome, iui uicino, e in tempo di notte, perche non traspiri il fatto, e cosi ampliar li loro Beni, condotola ad una Ruppa cioè Lago sassoso detto Cralizza, infrantala, gettorono il Piedestalo nella Ruppa, e la parte segnata con Croce nascosero nel muro del Campo contiguo d'Iue Susich [. . .]«).

mletačka vlast (podestat u Motovunu s tih parcela više nije dobivao desetinu), *komun* Muntrilja, koji je izgubio dio pašnjaka i pravo korištenja lokvom Kraljicom, pojedini seljaci, a osobito obitelj Žužić, čija je njiva bila potpuno uništena . . .[120]

Sačuvalo se, također u Finijevoj relaciji, još jedno svjedočanstvo o pomicanju granične crte na štetu mletačke strane. Uz samu granicu, u neposrednoj blizini kućâ Brečevac, motovunski su podestati (po naređenju providura za zdravstvo) u doba opasnosti od širenja kuge ili raznih zaraznih bolesti *(in tempo de sospetti)* podizali sanitarne kordone sastavljene od niza stražarnica *(Caselli di sanità)* kako bi spriječili kretanje ljudi i stoke i tako izolirali svoje područje od epidemijskoga vala. Budući da u blizini nije bilo živih stijena, *caselli* su postali svojevrsnim međašima.[121] Početkom XVIII. stoljeća providur za zdravstvo naredio je da se stražarnice sanitarnoga kordona pomaknu podalje od kućâ Brečevac, čija je blizina i mogućnost saobraćanja s ljudima ugrožavala poduzete zaštitne mjere i prijetila da smanji njihovu učinkovitost.[122] Međutim, u svijesti i sjećanju ljudi državna se granica poistovjećivala s *caselli di sanità*, pa je njihovim pomicanjem i sama granica *via facti* pomaknuta u unutrašnjost mletačkoga teritorija!

O nasrtajima pazinskih podanika iz kontrade Brečevac i Tinjana htio se osobno uvjeriti koparski podestat i kapetan Nicolò Contarini, koji je došao u Motovun da bi pregledao sačuvane listine o granici i saslušao svjedoke. Uz izvještaj vladi u Mletke priložio je i zapisnik o noćnome napadu Tinjanaca na oranicu Muntriljca Ive Žužića. Grupa seljaka iz Tinjana dovezla je nekoliko kola krcatih kamenjem izvađenim iz obližnjega suhoziđa i razbacala ga po uzoranoj i djelomično zasijanoj zemlji, na površini od oko 6.000 četvornih metara (0,6 hektara). Vlasnik njive i ostali svjedoci izjavili su na saslušanju da su *Kraljevci* i prijašnjih godina uništavali žitarice jer smatraju da to zemljište pripada jurisdikciji kapetana u Pazinu. Po Contarinijevu svjedočanstvu prostrana i nekad plodna oranica, nakon što je na nju nabacana velika količina kamenja, više se neće moći obrađivati.[123]

Vandalsko-herostratski čin tinjanskih seljaka izazvao je plimu straha među žiteljstvom na mletačkoj strani. Nekoliko seljačkih obitelji iz Muntrilja, tvrdi Contarini, napustilo je obrađivanje svojih zemljišnih parcela smještenih u blizini granice. Contarini je u nedjelju 10. lipnja 1708. u kancelariji motovunskoga podestata ispitivao svjedoke, između ostalih i suca Muntrilja Šimu Žužića, koji je opisao događaj na njivi staroga seljaka Ive Žužića. Njegova se oranica nalazila oko dvije mletačke milje od Muntrilja i protezala se do samoga ruba granice, nekoliko metara od crkve sv. Martina na austrijskoj strani. Granična je crta, dakle, prolazila između spomenute crkve i Žužićeva posjeda. Evo, kako je sudac muntriljskoga *komuna* opisao noćni napad Tinjanaca:

»Kraljevci iz Tinjana, sela uz granicu kojemu pripada i rečena crkva sv. Martina, prešli su po noći sa svojim ljudima i kolima pola milje preko mletačke međe na zemlju Ive Žužića, kako bi poharali oranice i zasijane površine i prekrili ih kamenjem, te tako zauvijek onesposobili polja za oranje. Zbog

---

[120] Isto. Što se dogodilo s oranicom seljaka Žužića vidi u daljem izlaganju.

[121] Isto (»in deficienze de Confini di Pietra si prende per Confin il Sito oue piantansi li Caselli di Sanità«).

[122] Na i. mj.

[123] ASV. DRI. F. 107. Capod'Istria 13. Giugno 1708. (Službeno pismo s alegatima o uviđaju i saslušavanju svjedoka).

toga su žitelji Muntrilja počeli zapuštati obrađivanje svojih dobara u blizini spornoga područja.

Upitan odgovori: Posljednjega dana kolovoza prošle godine upali su na navedena zemljišta i uništili sirak posijan na njima, i to zato što polažu pravo na to zemljište i drže da se ono nalazi unutar njihovih granica. U stvari, ta je zemlja vlasništvo našega *komuna*, koju su oduvijek uživali naši stari i za nju plaćali zakup i desetinu općini Motovun. [...]

Upitan o veličini zemljišta koje je poharano i količini kamenja dovezenoj na njega, odgovara: Bit će oko tri *žurnade* zemlje, u većoj mjeri nezasijane. Što se tiče kamenja, odgovorio je da je ono dovezeno i razbacano u velikoj količini, a da je ponajviše uzeto sa suhozidova koji okružuju to zemljište.«[124]

Drugi svjedok, muntriljski sudac Grgo Rajko, napomenuo je da su napad doista izvršili seljaci Tinjana i da je pri tom »bačeno toliko kamenja na uzorano i zasijano zemljište u vlasništvu Ive Žužića, starca našega sela, da se ta dobra više neće moći koristiti, niti se bilo tko na obližnjim posjedima usuditi obrađivati svoja polja [...]«.[125]

Uništavanje oranice, u kraju koji oskudijeva obradivom zemljom i žitaricama, tipično je za one bezumne i krajnje iracionalne osvetničke obračune oko spornih parcela na istarskoj međudržavnoj granici koje su unosile socijalnu napetost i jačale negativnu »banderijsku svijest« istarskoga žiteljstva: *banderij* mletačkog lava protiv *banderija* dvoglavog orla; *Kraljevci* protiv *Benečana!*

H. Sutlovreč

Uz motovunsku grupu *differentiâ* najbremenitije sporovima i sukobima, katkada veoma dramatičnih razmjera i intezivnosti, bilo je granično područje općine Sutlovreč. Sporni lokaliteti — odnosno oni koje je bar jedna strana smatrala takvima — Finida, Rušnjak, Sv. Silvestar, Fontanelle — bili su tea-

---

[124] Na i. mj. Alegat — Copia: Adi 10 Giugno 1708. Domenica. Comparse in offitio etc. Sime Xusich quondam Giadre Giudice della Villa Montreuo Territorio di Montona, e per scarico del suo debito espose quanto esegue. [...] Gli Arciducali della Villa d'Antignana confinante, nella quale è compresa detta chiesa di S. Martin li primi giorni del mese di Maggio si sono introdotti in tempo di notte, con huomini, e Carri dentro i confini Veneti per mezo miglio sopra la Terra del sudetto Iue Xusich à deuastare i Terreni arrati, e seminati, à coprirli e seminarli di sassi, perche restino abbandonati per sempre della coltura, per la qual causa gl'habitanti di Montreuo tralasciano la coltura de proprij beni in quelle uicinanze.

Interrogato Rispose: sino l'anno passato ne gl'ultimo del mese di Agosto sono entrati nelle Terre oltrascritte, à deuastar li sorghi, che erano seminati nelle medesime Terre, pretendendo esse Terre sijno entro i loro confini, benche siano ueramente Terre di raggione del Nostro Commune, per le quali paghiamo affitto, e decima alla Communità di Montona. [...]

Interrogato della quantità del Terreno che è stato deuastato, e della quantità delle pietre portate sopra il medesimo Terreno, Rispose: saranno circa tre giornate di Terra, non ritrouandosene di seminato in maggior quantità; circa le pietre Rispose hauerne portate in gran quantità, e particolarmente quelle de muri morti, che circondano i medesimi Terreni [...].«

[125] Isto (»Fatto venir in Offitio etc. Ghergo Raicco quondam Vido della Villa di Montreuo Giudice d'essa Villa [...]. Interrogato Rispose: [...] in tempo di notte dalli Imperiali della Villa d'Antignana sono state gettate quantità di pietre nei Campi arrati, e seminati di raggione d'Iue Xusich huomo Vecchio della Nostra Villa à tal segno che non se ne pol valere, ne d'alcuno de possessori de beni, che sono in quelle uicinanze saranno più posti in coltura le sue Terre [...]«).

tar međusobnih napada, pljačke, paleža, gaženja, sječenja ili sličnog načina uništavanja ljetine, postavljanja zasjeda, mučkih ranjavanja i ubijanja ljudi, otimanja i preotimanja stoke ...

Providuri za granična pitanja prikupili su prilično opsežnu dokumentaciju o sutlovrečkim kontroverzijama, ali se do danas sačuvao samo manji dio te građe. *Camera dei Confini,* s odobrenjem Senata, upućivala je u Pokrajinu Istru, pa i u Sutlovreč, svoje poslanike, koji su u općinskim kancelarijama tražili listine o sporovima i odlukama komisija, obilazili granicu i *differentie,* ispitivali svjedoke ... Sažete prikaze (ponekad i u obliku svojevrsnih »regesta«) ili šire opise dostavljali su u Veneciju na dalji postupak. Najčešće se ta dokumentarna građa deponirala u arhiv spomenutih providura a da vlada nije poduzimala ništa za zaštitu interesa svojih podanika. Prepuštala je to njima samima ili ih je, štoviše, poticala da na silu odgovore istom mjerom. Na osnovi tih opisa i sažetaka, sadržanih u sačuvanim ali i već odavno izgubljenim listinama, moguće je načiniti dokumentirani prikaz povijesti sporova i sukoba oko pašnjaka, oranica, šuma i lokava na teritoriju Sutlovreča.

Tridentska je arbitraža i tu ostavila prostrana nepodijeljena polja. Poslije velike gospodarsko-populacijske krize i pojačane organizirane kolonizacije — pojavâ karakterističnih za mletački i austrijski dio Istre — sutlovrečke su se granične razmirice još više zaoštrile. Najžešća krizna žarišta na području Sutlovreča bili su već spomenuti lokaliteti: Finida nedaleko od sela Baderne, Rušnjak (ili *Monterosso), Sv. Silvestar,* Fontanelle i *komunske* međe oko kaštela. Građu o tim spornim parcelama prikupio je u rujnu 1710. kancelar Regimenta sutlovrečkoga podestata Benedetto Baseggio i dostavio je providurima za granična pitanja.[126] Osim Baseggiova izvještaja (u kojem je on ukazao na to da je zbirka kodeksâ o sporovima i odlukama komisija za razgraničenje veoma nesređena) do našega su se doba sačuvali i drugi izvorni podaci (primjerice u serijama *Senato Secreta* i *Quarantia criminal).* Možda je odnos između gospodarske suštine sporova s jedne strane i njihova dinamičnog (a na trenutke i tragičnog) odraza na zajednički život podanika oko granice s druge strane upravo u sutlovrečkim razmiricama najviše došao do izražaja. Potvrđuje to dva i pol stoljetna dokumentirana kronologija dramatičnih zbivanja na spornim lokalitetima oko Sutlovreča, Baderne i Tinjana.

H. a. Finida

Finida je spadala u tzv. *differentie, odnosno* »zajedničko zemljište« *(terreno promiscuo),* namijenjeno paši. Podestat Sutlovreča, u čijoj se jurisdikciji nalazila Finida, optužio je *Kraljevce,* u pismu Senatu god. 1710, da svojataju čitav prostor i da neprestano dovode velika stada stoke koja uništavaju travnjake na mletačkoj strani. Seljaci Baderne nemaju čime hraniti stoku iako su nekada kosili na tim livadama preko 500 *kola* sijena. *Kraljevci,* naseljeni uz samu granicu nedaleko od Finide (primjerice rodovi Antolović ili Bašić), kradu sijeno i prodaju ga kapetanu u Pazin.

Prema Baseggiovoj tvrdnji najstarija isprava o Finidi potječe iz god. 1541, kada je podestat Zuanne Surian izdao terminaciju kojom se to zemljište dodjeljuje »novim stanovnicima«, osnivačima sela Baderna *(Mompaderno)* na lokalitetu *Monte Paderno,* posjednicima velikih stada stoke. Budući da tada po-

[126] ASV. PCC. Busta 233. San Lorenzo 20. 7. mbre 1710.

destati još nisu mogli davati zemlju kolonistima, Senat je najprije anulirao Surianovu investituru, ali je, nakon što su se glavari morlačkih obitelji obratili izravno duždu, ipak ustupio Finidu za pašu njihove stoke. Seljaci Baderne dobili su pašnjake na prostoru uokrug, od lokve Šprahovice i međe s Tinjanom do općinskih granica Motovuna. Najprije je izbio spor unutar granica mletačke Pokrajine Istre: između motovunske i sutlovrečke općine. Predmet spora bilo je plaćanje daća, a rješavao se pred Vijećem četrdesetorice u Veneciji. God. 1555. organiziran je ophod Finide s predstavnicima vlasti (podestatom Sutlovreča i agentima motovunskoga *komuna*) i naroda (*komun* Baderne) i utvrđene su njezine međe.

Daleko teži i dugotrajniji bili su međudržavni granični sporovi oko Finide. Seljaci Baderne i Sutlovreča plaćali su posebne poljare *(saltari),* koji su budno pazili da stoka s pazinskog područja ne uđe u njihov dio pašnjaka. God. 1575. *saltari* su u mletačkom dijelu Finide zatekli stoku tinjanskih seljaka i nekoliko uhićenih volova i krava otjerali u Sutlovreč, zahtijevajući da druga strana plati odštetu. *Komun* Baderne tražio je da Tinjanci plate za sva grla stoke koja su viđena u Finidi, ali je pazinski kapetan pristajao da podmiri štetu samo za »zaplijenjeno blago« *(animali pignorati).*[127]

Početkom osamdesetih godina XVI. stoljeća dvije su državne vlasti još jednom pokušale riješiti sporne međe; njihovi predstavnici — rašporski kapetan Gabriel Emo[128] i riječki kapetan Leonardo Attimis (zastupnik austrijskoga nadvojvode) — nastojali su, pozivanjem na stare listine, osigurati prava svojih podanika. Tom su prigodom Sutlovrečani, dakle mletačka strana, istakli »neki veoma stari instrument [...] kneza Alberta, nekoć gospodara Pazina« *(Vn Istrumento antiquissimo* [...] *d'Vn conte Alberto già patron di Pisino)*[129], dok je Attimis mogao predočiti samo neki kasniji dokument lokalne važnosti s naznačenim međašnim oznakama kojima se izgubio svaki trag. Emo i Attimis donijeli su odluku da se sporni posjed podijeli na polovicu, ali je pazinski kapetan to spriječio.[130] Spor je ostao neriješen, pa je i nadalje predstavljao latentno žarište sukoba. Osobitu je dramatičnost dostigao događaj od 20. kolovoza 1588, kada su čuvari Finide Roko Budanović, Marko Peroš, Ivan Škornjina i Mate Pustijanac na mletačkom dijelu livade zatekli oko dvadeset goveda i omanje stado sitne stoke koja je pripadala obiteljima naseljenim u neposrednoj blizini granice na austrijskoj strani. Prema izjavama poljara, zabilježenim u kancelariji sutlovrečkoga podestata Marca Bollanija, stoku su izveli na pašu neki od članova rodova Antolović-Bašić i drugih Morlaka doseljenih u Tinjanštinu. Dinamika daljeg zbivanja toga karakterističnog sukoba na granici može se rekonstruirati iz zapisnika o saslušavanju sudionika i svjedoka:

---

[127] Na i. mj.

[128] Regimento rašporskoga kapetana Gabriela Ema u Buzetu trajao je od 1583. do 1585. Usp. Giovanni Radossi, Stemmi di rettori e di famiglie notabili di Pinguente, *Atti del Centro di ricerche storiche* XI, Rovigno-Trieste 1980—1981, 524.

[129] ASV. PCC. Busta 232. Di Capod'Istria ultimo Marzo 1588. Iz izvještaja Giacoma da Ca da Pesaro. — I na ovome se primjeru potvrđuje postavka Bernarda Stullija (Enciklopedija Jugoslavije 7, 1968, 54) da su se »i same mletačke vlasti u razdoblju od XVI do XVIII stoljeća koristile istarskim razvodom, u cjelini ili njegovim dijelovima, čak i pri rješavanju graničnih sporova između istarskih općina koje su bile pod vlašću Venecije«. Usp. J. Bratulić, Istarski razvod, n. dj., 58—64.

[130] ASV. PCC. Busta 232. Di Capod'Istria ultimo Marzo 1588. Prijedlog o diobi *differentiâ* na dva jednaka dijela iznijet će 120 godina kasnije poslanik providura za granična pitanja Andrea Fini (vidi bilj. 181).

Kada su poljari htjeli odvesti stoku u Sutlovreč, kako se to činilo u sličnim prilikama, i vezati je u središtu kaštela oko »stupa srama« *(berlina)* dokle god vlasnici ne plate globu (od 10 solda po grlu), napala ih je iz zasjede grupa Tinjanaca.[131] Sukob je dramatično opisan u izjavama poljara i dvojice seljaka — svjedoka:

»Spomenuti Antolovići i njihovi suučesnici, u svemu jedanaestorica, naoružani kopljima, sjekirama, nožinama (?), ponetko kamenjem i velikim drvenim batovima[132], bili su tako drski i smjeli da su, prodrijevši nasilno u ovu jurisdikciju, napali golemom silinom poljare, preoteli im stoku, izmlatili ih i ranili nabacujući se bijesno kamenjem na njih i progoneći ih sa sjekirama u rukama. Spomenuti Ivan Antolović ranio je rečenog Roka zadavši mu u prednju stranu glave snažan udarac sjekirom, koja je prodrla u meso i izazvala jako krvarenje. Pokazao je ranjenu glavu i odjeću na prednjoj strani tijela svu zamazanu od krvi i požalio se na jaku bol koju osjeća od tog udarca. I Marko Peroš, poljar i podnositelj prijave, pogođen je s tri kamenice, koje je na njega bacio Stipan, sin spomenutog Grgura [tj. brata Ivana Antolovića; M. B.]; jedna ga je ranila u desnu ruku uz rame s unutarnje strane i zabila se u meso, a možda je slomila i kost, i izazvala veliko krvarenje. Pokazao je udareno mjesto na kojemu se vidi prodor vrha kamena ili nekog predmeta s crnom oteklinom uokrug; pokazao je također i košulju koja je na mjestu udarca bila okrvavljena. Drugi udarci kamenom ostavili su tragove s crnim oteklinama na prednjoj strani ruke i na glavi, te na lijevoj nozi [. . .]. Zbog tih udaraca spomenuti Marko izjavljuje da osjeća veoma jake bolove. Ranjeni su poljari potvrdili da bi rečeni Tinjanci obojicu bili ubili da im nisu pružili pomoć Mate Pustijanac i Ivan Škornjina [. . .].«[133]

Dvojica seljaka iz Seline, Mate Vratović i Jerko Dijančić, koji su cestom pokraj Finide vozili kola natovarena pšenicom u motovunski mlin, vidjeli su kako Tinjanci udaraju poljare i viču: »Ubij! Ubij! Udri! Udri!«

Ostali su svjedoci potvrdili ta svjedočanstva unijevši u svoje iskaze nove, ali manje važne detalje. Poljar Ivan Škornjina svojim je objašnjenjem omogućio da se rekonstruira prostorna podjela kontrade Finida; ona se sastojala od:

— »slobodnog« austrijskog dijela (tj. onoga koji je neosporno pripadao Pazinskoj knežiji);

— »slobodnog« mletačkog dijela (tj. površina koja je pripadala Državi Sv. Marka, odnosno sutlovrečkoj podestariji) i

— spornog dijela *(parte contentiosa,* nazvana još i *differentie* ili *difficultà),* koji je, kako je već rečeno u prijašnjem izlaganju, ostao nepodijeljen u mirovnim ugovorima i odlukom tridentske arbitraže predan na upotrebu objema stranama.

Škornjina je upozorio da na spornome području traje stalna napetost i izjavio da događaj od 20. kolovoza 1588. nije nikakva iznimka kada je riječ

---

[131] ASV. QC. F. 103. In lettere del Podestà di San Lorenzo di 28. Agosto 1583: Processo contro Ivan Antolovich e compagni di Antignana, territorio di Pisino, per violenze armata mano contro i saltari veneti, con violazione delle leggi sul pascolo. Fatto in San Lorenzo. (Vidi pogl. VI. Prilog . . .)

[132] Na i. mj. — Riječ *mazoca* prevodim izričajem drveni bat. Usp. Enrico R o s a m a n i, Vocabolario giuliano, Bologna 1958, 611.

[133] ASV. QC. F. 103. Originalni se tekst ne navodi jer je čitav zapisnik donijet u pogl. VI.

o odnosima podanika dviju susjednih vlasti, jer su Tinjanci već i prije pasli stoku na teritoriju Baderne i vršili grube fizičke nasrtaje na njezine *saltare*, a ponavljat će se to, drži on, zasigurno i u budućnosti:

»Što se tiče tih iz Tinjana, činili bi oni i gore stvari od onih koje su dosad činili, samo kad bi mogli i kada *saltari* ne bi velikom budnošću i danju i noću čuvali kontradu; ne samo da bi Tinjanci pasli stoku u Finidi već bi došli sve do našega sela [Baderne].«

Skučenost gospodarski uporabivog prostora i težnja za ekspanzijom prema susjednom spornom ili manje spornom području osnovni je uzrok ovim sukobima. Poljar iz Baderne Mate Pustijanac izrazio je to riječima:

»Kada ne bismo držali stalnu stražu, došli bi oni [*Kraljevci* iz Tinjanštine: M. B.] sve do našega sela da otmu i izjedu ono malo našeg sirotinjskog imanja što posjedujemo na svijetu.«[134]

Spor oko plaćanja globe za uhićenu stoku izbio je i god. 1597, kada je pazinski namjesnik u pismu podestatu Sutlovreča Nicolòu Pasqualigu uporno tražio da utvrdi sporazum prema kojemu će »njegovi podanici biti obvezni plaćati samo za zaplijenjenu stoku, i to samo onu koja je zatečena na *Komunskom*, što znači u Finidi« *(che li suoi Sudditi non dovessero esser obligati à pagar per li Animali non pegnorati, mà pr li pegnorati, e condotti solamente quando sono trovati nelle Commugne, che vuol dir Finede).*[135] Podestat se tome usprotivio, jer su se tako smanjivali ne samo prihodi od odštete već i količina raspoložive trave, odnosno krme za stoku na mletačkome području.

Zemljišnopravni odnosi i razne vrste ugovora o iskorištavanju pojedinih lokaliteta na tom području između općine Sutlovreč i seljaka još su više zamrsili ionako napete prilike oko granice. Čini se da su i na jednoj i na drugoj strani gospodarski odnosi bili složeniji, raznovrsniji i mnogostrukiji, a gospodarski život intenzivniji negoli je to moglo podnijeti usko područje oko granice. Novi ugovori i novi oblici ekonomskih odnosa povlačili su za sobom i nove nesporazume, nova sumnjičenja, nove napetosti, sporove i razmirice.

Među sutlovrečkim dokumentima kancelar Baseggio ukazao je providurima za granična pitanja na ugovor kojim je podestat Pasqualigo predao seljaku Jakovu Radoviću iz Sutlovreča u *livel* lokvu Šprahovicu. Iz ugovora se razabire da je podestat smatrao da lokva nije pripadala Finidi, tj. da nije unutar *differentiâ*. Kada je Radović počeo potkraj XVI. stoljeća obrađivati i zemlju oko Šprahovice, *komun* Baderne odmah je, na prijavu svojih poljara, podnio tužbu protiv njega. Optužili su ga da je pašnjak pretvorio u oranicu, a osporili su i ugovor kojim je dobio lokvu u *livel*. U istrazi su svi svjedoci — jedanaest *Benečana* i dva *Kraljevca* — potvrdili da se lokva Šprahovica zaista nalazi unutar Finide i da je Radovićev ugovor nepropisan. Tinjanci su, štoviše, ustvrdili da se dio zemlje koji su počeli obrađivati Radovićevi nasljednici proteže na njihov dio Finide. Nakon tih optužaba sutlovrečki je podestat organizirao god. 1602. ophod međa i pri tom utvrdio da izjave Tinjanaca nisu točne i da se Radovićeva zemlja nalazi u mletačkom dijelu Finide. Iduće godine (1603) pronađena je u općinskom arhivu u Sutlovreču isprava iz koje se vidi da Radović i njegovi nasljednici nisu nasilno preorali pašnjake oko Šprahovice, jer se ta zemlja nekad obrađivala a njezini su korisnici plaćali *teratik*. Poslije smrti nekadašnjih zakup-

[134] Isto.
[135] ASV. PCC. Busta 233. San Lorenzo 20. 7.mbre 1710.

nika oranica je zapuštena i na njoj je izrasla trava, pa se pejzaž izjednačio s okolnim livadama.

God. 1611. izbio je novi spor oko Finide. U njoj su mletački poljari uhvatili konja Marka Antolovića iz Tinjana i odveli ga u Sutlovreč, unatoč otporu vlasnika i pokušaju da ga preotme. Budući da je Antolović odbijao platiti štetu, sutlovrečki je podestat prodao konja na dražbi.

Uskočki je rat i tu unio velike poremećaje, zaoštrio svakodnevne odnose seljaka podanika dviju zaraćenih država i onemogućio nastojanja da se srede prilike u Finidi. Podaci o sporovima protežu se i u iduća desetljeća, pa i stoljeća! God. 1625. župan Baderne podnio je prijavu sutlovrečkome podestatu protiv seljaka s mletačkog i nadvojvodinog dijela oko granice, koji su, u Finidi, zapuštenoj i bez poljara, pokosili sve sijeno za svoje potrebe. Podestat je naredio da se sijeno zaplijeni i preda *komunu* Baderne, iako su se Tinjanci tome žestoko odupirali tvrdeći da je sijeno pokošeno ne samo na mletačkom već i na njihovu dijelu Finide.

Početkom prosinca 1641. sutlovrečki je podestat naredio županu Baderne da sa svojim seljacima dobro čuva Finidu i da zatečenu stoku Tinjanaca i ostalih *Kraljevaca* odmah dotjera u kaštel kako bi se stavila na raspolaganje onim mletačkim podanicima kojima je najpotrebnija.

Idućega ljeta *saltari* su dotjerali u Sutlovreč volove i krave oduzete Petru Bašiću, Tinjancu koji je pasao stoku na mletačkom dijelu Finide. Bašić je platio globu i stoka mu je odmah vraćena. Sporovi s rodovima Bašić i Antolović u vezi sa zapljenom stoke u Finidi vodili su se i 1650, 1653, 1657, 1660, 1667, 1669, 1670, 1708. itd.

Zanimljivo je napomenuti da se Tinjanac Bašić upisao god. 1660. u »katastik teratika« *(Catastico de' Terratici)* za Finidu i time se *via facti* obvezao da će, za korištenje zemljišta, plaćati porez mletačkome rektoru u Sutlovreču. Budući da se u vrelima njegov slučaj više ne spominje, treba pretpostaviti da je Bašić uredno plaćao obveze ili je raskinuo ugovor.[136]

Plaćanje *teratika* sa spornih parcela još je veoma dugo zaoštravalo i trovalo međusobne odnose *Benečana* i *Kraljevaca*. Pretenzije pazinskoga kapetana na dijelove Finide, koju je mletačka vlast smatrala svojom ili barem zajedničkom zemljom, poklapale su se s interesima njegovih seljaka kmetova, jer i oni teže da prošire pašnjake i oranice svojega gospodarski uskog zavičaja. *Kraljevci,* dakle, vrše pritisak na mletačke podanike da plaćaju *teratik* knezu u Pazin u prvome redu zato što bi to ujedno značilo stvarno priznavanje suvereniteta Knežije nad spornim zemljištima; sankcioniranje formalnopravnog suvereniteta postalo bi tada samo pitanje obične arbitraže. Kako su izgledali nasrtaji *Kraljevaca* na *Benečane,* svjedoči izvještaj Zuanne Foscarinija, koparskoga podestata i kapetana, sa zapisnikom o ispitivanju svjedoka vandalskog uništavanja ljetine u *valicama* kontrade Finida u noći od 18. na 19. kolovoza 1707. Oko tisuću *Kraljevaca* iz Tinjana, Kringe, Žminja i Pazina posjeklo je kosama, sabljama i *rankunima* šest *žurnada* (oko 1,2 hektara) zreloga sirka.[137] Svjedoci — župan

[136] Na i. mj.

[137] ASV. DRI. F. 107. Capod'Istria li 28. Agosto 1707. (»La notte prossima passata [...] siano comparsi à questi Confini da uille Arciducali, et habbino tagliato in questa Giurisditione una Valizza di giornate due circa el sorgo tutto, et pure in un'altra Valizza [...], e nell'altra seminata pur di giornate due d'arar per cadaun il sorgo, con sciable, sfalze, ronconi, et altri Istromenti, tutto tagliato affatto con graue danno de'poueri sudditi [...]«).

Baderne Mikula Morgantin i seljaci Ive Štefanić pok. Mikule, Ive Štefanić pok. Vida i Jure Radovan — izjavili su da im braća Antolović[138] i ostali *Kraljevci* godinama prijete da će, ako ne budu plaćali *teratik* pazinskome kapetanu, provaliti u njihovo selo, spaliti im kuće, uništiti ljetinu i odvesti volove u Pazin. Jure Radovan se zbog tih prijetnja nije usuđivao ni spavati u vlastitoj kući. »Živi se u strahu« *(Si uiue in timore)*, izjavljivali su motovunskome podestatu svi seljaci nastanjeni između Baderne i Sutlovreča.[139]

Ipak u sporovima oko Finide dominira problem paše i košenja sijena. Novi valovi doseljenika (polovicom XVII. stoljeća) na područje oko Baderne, Sutlovreča, Kringe, Tinjana . . . , dakle i na mletački i na nadvojvodin istarski posjed, povećali su ne samo seosko žiteljstvo već i stada stoke. Pašnjaci u Finidi postaju pretijesni i nedovoljni da prehrane sve mnogobrojnija grla sitne i krupne stoke. Potkraj lipnja 1667. podestat Sutlovreča Barbarigo Balbi izdao je proglas kojim zabranjuje seljacima Baderne da kose sijeno u velikim grupama: svaki seljak može na *komunski* pašnjak u Finidi povesti samo jednoga kosca, kako bi sijena dostajalo za sve. Poneke su obitelji s mletačke strane ipak nastojale pokositi veću količinu sijena, pa su iznajmljivale nadničare iz susjednih selâ u Knežiji. U izvještaju iz 1670. izričito se veli da »oni iz Baderne« *(quelli di Mompaderno)* često uzimaju *Kraljevce* za kosce i plaćaju im *žurnadu* za izvršeni rad.[140]

Početkom XVIII. stoljeća prehrana stoke i osiguravanje zimskih zaliha sijena postaju sve težim problemom »pograničnoga gospodarstva«. Iako bi na plodnim pašnjacima Finide seljaci obiju strana, po riječima spomenutoga deputata Andreje Finija, mogli nakositi preko tisuću *kola* sijena, oskudica je tako velika da pašnjake i sjenokoše iskorištava strana koja raspolaže jačom silom. Pašnjak širok oko dvije i dug preko tri mletačke milje, tvrdi Fini, danonoćno čuvaju poljari *komuna* Baderne kako bi spriječili da suprotna strana potajice kosi i odvozi sijeno ili tjera stoku na pašu u zajedničku Finidu. Unatoč tome, *Kraljevci* uspijevaju dotjerati na pašnjake koji pripadaju i jednima i drugima samo svoju stoku i pri tom oružjem u rukama sprečavaju mletačke podanike »da uberu ma i jedan jedini naramak sijena« *(un sol fascio di fieno)*. Fini je posvjedočio da su seljaci u Baderni ostali bez sijena i da ne mogu prehraniti svoje volove — osnovno sredstvo za rad. Nestašica sijena imala je veoma teške posljedice: smanjio se broj volova, zemlja se obrađuje s većim naporom ali slabijim učinkom, urodi su manji, a životni uvjeti općenito sve teži. God. 1707—1708, usporedno sa zaoštravanjem gospodarskih suprotnosti, zaoštravaju se i međusobni odnosi *Benečana* i *Kraljevaca*. Na samoj granici uz Finidu ili u njezinoj neposrednoj blizini od XVI. stoljeća nadalje rodovi i obitelji Antolović,

---

[138] Isto. U zapisniku se spominju Šime, Stipe, Vido i pop Jure Antolović, članovi rodova čije su se kuće i imanja nalazili u neposrednoj blizini granice, uz samo sporno područje. Antolovići su, bez obzira jesu li se branili ili otimali tuđe, stoljećima živjeli s puškom u jednoj i motikom u drugoj ruci i bili dobro poznati mletačkoj i austrijskoj vlasti, pa i članovima arbitražnih komisija za razgraničavanje.

[139] Isto. — »Viviamo con gran timore, che non faciano di peggio [. . .]«, izjavio je svjedok Ive Štefanić iz Baderne.

[140] ASV. PCC. Busta 233. San Lorenzo 20. 7.mbre 1710. Regesta dokumenata iz god. 1667. i 1670.

Bašić, Kalčić, Terlević i *Monfardin*[141] podigli su stancije i gotovo svakodnevno tjerali svoju stoku u mletački dio Finide, kosili sijeno u njoj, pa čak i obrađivali sporne oranice.[142]

U drugoj polovici 1708. zbog takva je stanja još jednom došlo do otvorenih sukoba, represalija i prkosnog otimanja stoke. Kancelar Baseggio iznio je nekoliko karakterističnih slučajeva, koji rječito govore o poremećenim gospodarskim prilikama i neprilagođenim uvjetima suživota *Kraljevaca* i *Benečana*.

Saltari i *capi de' Confini* otjerali su 29. lipnja 1708. pedeset volova koje su Tinjanci pasli u mletačkom dijelu Finide i vezali ih na sutlovrečkome trgu oko *berline*. Dva tjedna kasnije zatekli su na istome mjestu 22 grla sitna zuba, a 27. rujna još osam volova, i svu tu stoku predali podestatu u Sutlovreč. *Kraljevci* su vrlo brzo uzvratili istom mjerom: najprije su — u pravim *differentiama* — oteli 21 vola, a zatim još 19 goveda. Obitelji Radović i Radin iz Sutlovreča, kojima je ta stoka pripadala, uspjele su, uz pomoć pazinskoga vikara Tranquillija, dobiti natrag sva oteta goveda. *Kraljevci*, međutim, nisu mirovali: izvršili su provalu u vanjske štale na mletačkoj strani i odveli 37 goveda, dok su drugih pet ugrabili na paši. »Jadni podanici iz Baderne« *(poveri sudditi di Mompaderno)*, žali se podestat svojoj vladi, trpe stalnu štetu na tom području.[143] Vijest iz drugog izvora — spomenutoga Finijeva izvještaja — donosi podatak o prijetnjama pazinskoga kapetana da će uništiti ljetinu seljacima koji obrađuju zemlju u Finidi (jer je kapetan drži pazinskom!) a ne plaćaju za nju daću, niti žele pristati da postanu austrijski podanici.[144] Ali Andrea Fini vidi i drugu, naoko skrivenu, stranu problema: snažan utjecaj nositelja političke vlasti Knežije na mletačko selo Badernu. »U svemu to selo — od oko stotinu kuća i 400 muškaraca sposobnih za oružje — veoma je poročno. Tu će uvijek biti postavljena zasjeda i nanesena uvreda Prejasnoj Državi. [Badernal se nalazi pod neprestano budnim okom pazinskih kapetanâ [...], koji teže za ovim teritorijem i često ga posjećuju da bi ga se dočepali [...].«[145]

Opasnost za mletačke interese dolazi, po Finiju, u prvome redu iz Pazinske knežije, a u *differentiama* nalazi plodno tlo za nasilne pokušaje širenja posjeda i sfera gospodarskoga utjecaja pazinskoga kapetana.

---

[141] ASV. DRI. F. 107. Capod'Istria 28. Genaro 1707. m. v. [1708]. U Finijevu izvještaju to se prezime navodi u izvornom obliku: *Monfardin* (još se čuvao glas *n* koji je ispao u kasnijim jezičnim adaptacijama toga talijanskog prezimena, čiji su se nositelji našli u hrvatskoj seoskoj sredini). — Prema Cadastre National de l'Istrie d'après le Recensement du 1er Octobre 1945, Sušak 1946, oblik *Monfardin* zadržao se samo kod jedne obitelji u Istri (u Novoj Vasi — Villanova, nedaleko od Brtonigle), dok je u 43 obitelji *n* ispalo.

[142] ASV. DRI. F. 107. Capod'Istria 28. Genaro 1707. m. v. [1708].

[143] ASV. PCC. Busta 233. San Lorenzo 20. 7.mbre 1710.

[144] ASV. DRI. F. 107. Capod'Istria 28. Genaro 1707. m. v. [1708]. (»Però l'attual Signor Capitanio, ch'usa atterirli con minaccie, et effetti di guastarle i Campi se non si rassegnano Sudditi à quel Contado, e non corrispondono à quella Camera gl'aggrauij [...]«).

[145] Isto (»In somma questa Villa da circa cento case, che può dare quattrocento huomini d'armi è la più pregiudicata, e qui sarà sempre insidiato, e intacato il Stato Serenissimo, e perche fù sotto l'occhio de'Capitani di Pisino, che [...] prendono di mira questo Territorio e più di frequente lo uisitano per inuaderlo[...]«).

H. b. Kontrada Rušnjak

Spor oko kontrade Rušnjak, smještene sjeveroistočno od Sutlovreča, bio je donekle specifičan. Dok je Finida predstavljala prastari, čak predtridentski prijeporni lokalitet, Rušnjak se smjestio unutar granica Države Sv. Marka i u početku nije bio sporan. Tek u prvim godinama XVIII. stoljeća, po Baseggiovoj tvrdnji, *Kraljevci* su upornim nastojanjima uspjeli pretvoriti Rušnjak u novu *differentiu* i proglasiti ga »zajedničkim područjem«.[146] Po starome statutu Sutlovreča, koji se nije sačuvao, kontrada Rušnjak pripadala je mletačkome teritoriju, a sutlovrečki je podestat imao pravo ubiranja *teratika.*[147] *Kraljevci* nisu, tvrdi dalje kancelar Regimenta, poštovali činjenicu da su mletački podanici preko dvije stotine godina uživali to zemljište, već su pogazili međe i počeli uništavati nasade, ratarske kulture i urod, te prijetiti seljacima da ne smiju plaćati *teratik* mletačkome rektoru. Seljaci zato, veli Baseggio, »sa strahom plaćaju zemljišni porez« *(contribuiscono il terratico con timore),* jer im se *Kraljevci* osvećuju paležom i uništavanjem ljetine i kuće.[148]

U *Istarskome razvodu* Rušnjak je doista označen kao lokalitet sutlovrečkoga *komuna.*[149] Poslije propasti vlasti akvilejskog patrijarha i prilikom diobe posjeda s Austrijom kaštel Sutlovreč je, kao staro mletačko uporište, nedvojbeno, zajedno sa svojim neokrnjenim općinskim teritorijem ostao u granicama Mletačke Republike. U tridentskoj mirovnoj odluci 1535. Rušnjak nije uvršten u popis *differentiâ,* pa je spornim područjem postao tek mnogo kasnije, kada se pojačao pritisak pazinskih pograničnih podanika na mletačke zemljišne parcele u području sutlovrečkoga *komuna.*

Usputno je zanimljivo napomenuti da Baseggiov izvještaj omogućuje i neke lingvističko-toponimijske opaske, odnosno iznošenje pretpostavke o etimologiji naziva Rušnjak. U glagoljskome *Istarskom razvodu* (Kršanski prijepis) oronim je zabilježen u obliku *Rušin breg.*[150] Buzetski notar Ivan Snebal i u talijanskom je prijevodu, načinjenom 1548, ostavio gotovo neizmijenjen hrvatski naziv — *Rosin breg.*[151] Prikazujući toponimiju *Istarskoga razvoda,* P. Šimunović je *Rušin breg* svrstao u posesivne toponime, koji, po njemu, predstavlja primjer »ozakonjavanja [...] individualne ili kolektivne vlasnosti«.[152] Premda naziv *Rušin breg* doista ima oblik posvojnog pridjeva, držim da on ne spada u posesivne toponime tipa *Butkov dol, Bolin brod, Sergonjina stena* i sl., jer je izvorno glasio *Rusi breg,* tj. Crveno brdo. Upućuje na takav zaključak ne samo današnji oblik Rušnjak već i talijanski naziv *Monterosso,* spomenut u ispravama na tali-

---

[146] ASV. PCC. Busta 233. San Lorenzo 20. 7. mbre 1710.

[147] U prijepisu sutlovrečkoga statuta (vjerojatno iz druge polovice XVIII. stoljeća) ti se podaci više ne spominju (usp. Jakov Jelinčić, Statut Svetog Lovreča Pazenatičkog sa posebnim osvrtom na jezične karakteristike, *VHARP* XVIII, Rijeka 1973, 71—152).

[148] ASV. PCC. Busta 233. San Lorenzo 20. 7.mbre 1710.

[149] J. Bratulić, Istarski razvod, n. dj., 261.

[150] Na i. mj. (»Od tu na koronu, i tako tu koronu objemši, Rušin breg«).

[151] Carlo De Franceschi, Studio critico sull'Istrumento della reambulazione di confini del 5 Maggio del 1325. Indizione VIII tra il patriarca di Aquileia Raimondo della Torre col mezzo del suo Marchese d'Istria, ed i Veneziani, *Archeografo Triestino* n. s. XI, f. I—II, 1884, 105. (»et cusi qui per la Corona abrazando Rosin breg«).

[152] Petar Šimunović, Toponimija Istarskog razvoda. U povodu sedamstogodišnjeg jubileja 1275—1975, *Onomastica Jugoslavica* 6, Zagreb 1976, 26.

janskome jeziku koje navodi Baseggio.[153] Ako je u ispravi iz 1395, na koju se poziva kancelar sutlovrečkog podestata, stajalo *Monterosso,* onda nema nikakve sumnje da je izvorni hrvatski oblik glasio *Rusi* (tj. Crveni) *breg.* U istarskom etnički miješanom području, sa snažnim romansko-talijanskim toponimijskim supstratom, dvojezično se nazivlje pojavljuje veoma često i gotovo je uvijek vjerodostojno. Talijanski naziv, dakle, omogućuje autentičnu etimološku rekonstrukciju hrvatskoga toponima.

H. c. Kontrada Sv. Silvestar

Kontrada Sv. Silvestar, to jest zemljište oko istoimene crkve, također je, prema jasnim dokumentima, dio teritorije općine Sutlovreč, smješteno sjeveroistočno od kaštela. Prema starijim ispravama sutlovrečki je podestat u toj kontradi ubirao godišnji *teratik,* dok Baseggio svjedoči da su *Kraljevci* to područje proglasili *differentiama* i prijetnjama prisilili dio podanika da prestanu plaćati porez.[154]

H. d. Kontrada Fontanelle

Kraljevci nastoje proširiti svoje posjede i na kontradu Fontanelle, koja se nadovezuje na područje oko spomenute crkve sv. Silvestra, pa je prikazuju kao prijeporno zemljište iz doba tridentske arbitraže, što ona, kako pokazuju povijesni izvori, nije bila. I u toj su kontradi prisiljavali seljake, pod prijetnjom da će im spaliti ljetinu, da *teratik* ne plaćaju mletačkome podestatu već kapetanu u Pazin.

H. e. Nove i stare »differentie« oko Sutlovreča

God. 1708. pazinski su podanici posjekli masline obitelji Radin (zbog oštećenosti dokumenta ne može se razabrati na kojem se lokalitetu nalazio maslinik; možda kod zaseoka Radin, sjeveroistočno od Sutlovreča, prema Srbinjaku?). Kancelar Baseggio je u podestatovu arhivu pronašao i starije isprave u kojima se spominju nasrtaji *Kraljevaca* na zemljište u kontradama na mletačkom području. Sukobi su se osobito rasplamsali od god. 1582. nadalje, kada su uništene žitarice na njivi Pave Matošovića. Te je jeseni podanik Knežije Tinjanac Ivan Vučić poorao i zasijao zemlju u *differentiama*[155], ali je sutlovrečki podestat, kada su žito i konoplja dozreli, naredio da se urod izgazi konjima i posiječe sabljama. Kao odgovor na to pazinski je kapetan kaznio progonstvom sve podanike nastanjene u Sutlovreču i njegovu općinskome području. To je bila veoma oštra i opasna kazna, jer je svatko mogao nekažnjeno ubiti bilo kojega seljaka prognanika ako bi se usudio doći na područje Pazinske knežije.

Mletačka je vlada tada naredila sutlovrečkome podestatu da pokrene istragu i pomoću svjedoka utvrdi rasprostiranje granične crte. »Starci« i seljaci svje-

---

[153] ASV. PCC. Busta 233. San Lorenzo 20. 7.mbre 1710 (i niz starih isprava koje se u tom slučaju navode; usp. Bertoša, Nemirne granice Knežije, rukopis).

[154] Isto.

[155] Isto. Podanik pazinskoga kneza Ivan Vučić počeo je obrađivati tu zemljišnu parcelu da bi potkrijepio tvrdnje svojih feudalnih gospodara da je sporno područje zapravo pazinsko. Iz tih su razloga *Kraljevci,* također na poticaj feudalnih vlasti, prisiljavali mletačke podanike da s *differentiâ* ne plaćaju porez u Sutlovreč već u Pazin. Ako pazinski knez ubire porez na zemlju, zemlja je, samim tim, njegova! Mletačke su vlasti veoma teško izlazile na kraj s takvim nastojanjima pazinskoga kapetana, a ponekad su bile i sasvim nemoćne.

doci, između ostalih i spomenuti Pave Matošović i njegov brat Ivan, izvršili su sa županom i predstavnikom mletačke vlasti ophod spornoga područja i utvrdili nasilna uklanjanja međašnih oznaka, njihovo prikrivanje ili oštećivanje, te mijenjanje konfiguracije tla i točaka na njemu koje su služile kao »zlamenja«. Kraljevci su, prepričava ispravu kancelar Baseggio, zatrpali kamenjem i zemljom neku rupu *(un Rupazzo)* s usječenim križem, koja je bila jedan od važnijih međašnih punktova. Nakon toga počeli su prisvajati parcele na neprijepornome zemljištu sutlovrečkoga *komuna*.

To otkriće ponukalo je podestata Sutlovreča da objavi proglas kojim poziva »sve vicine i žitelje Pazina i njegova područja« *(tutti li Vicini, et Habitanti di Pisino e suo Contado)*[156] da pristupe zajedničkom ophodu granica. Pazinski je kapetan, međutim, predložio da svaku od dvadeset seoskih općina koje se nalaze pod njegovom vlašću zastupaju po šestorica predstavnika. Ujedno je optužio spomenutoga Ivana Matošovića da je u više navrata pljačkao i uništavao usjeve pazinskih seljaka ili se hvalio da bi to učinio kada bi oranice bile posijane.

Konačno je postignut sporazum i kapetan Pazina okupio je seljake svojih sela u Kringi i tu izabrao predstavnike za ophod i uputio ih u Sutlovreč. Za obilaska granice župan Kringe je izjavio da se tromeđe između njegova sela, Sutlovreča i Dvigrada nalazi točno kod stijene zvane Baba[157], što se poklapa s navodima u *Istarskome razvodu*. Štoviše, Mikula Gologorički ističe da su križevi usječeni u kamen upravo za ophoda u kojem je i on nastupio kao pisar i pisac razvodne isprave:

»I tako vsaki njih, križ v rukah noseći, idoše naprid od po srede Valiĵola Drage ravno koronu kažeć i stara zlamenja i gromače, i tako ravno na mnel veliki kadi se govori Baba, na njom behu tri stara zlamenja. I tu zakopaše jedan kamik velik i v njem visekoše tri zlamenja. I tu se svršuju tri termeni od razvod i kunfini: satlovrečki i dvegrajski i križanski [. . .].«[158]

Osim tinjanskog i križanskoga župana ostali sudionici ophoda — seljaci koje je pazinski kapetan odredio na zboru u Kringi kao predstavnike svojih selâ — nisu ništa znali o protezanju granične crte. Pazinski je kapetan namjerno izabrao seljake, vjerojatno novodoseljene ili mlađe dobi, koji nisu poznavali međe *(ignari di Confini)*, jer se na taj način osigurao od nepoželjnih izjava ponekih zakletih svjedoka. Pokušaj razvodnoga ophoda završio se neuspjehom. Sutlovrečki je podestat tada odlučio na svoju ruku svim prisutnim seljacima javno proklamirati mletačku »verziju« granice, ali se oni iz Knežije nisu pojavili zakazanoga dana (18. svibnja 1583), već su napustili ophodni skup i pobjegli svojim kućama *(si fossero absentati con la fuga)*. Tim su se činom seljaci spasili od represalija svojega feudalnoga gospodara, ali nisu uspjeli izbjeći bijesu mletačkoga rektora. Nakon propasti pregovora podestat Sutlovreča, sukladno uputama iz Venecije, odgovorio je pazinskim vlastima istom mjerom: objavio je presudu o progonstvu s teritorija mletačke Pokrajine Istre svih vicina nastanjenih u Pazinskoj knežiji i pravo na nagradu svakom tko ih ubije, kako je to već prije učinio pazinski kapetan protiv mletačkih podanika *(il Publico Rappresentante* [. . .] *passò alla sentenza banditoria de'tutti i Vicini Habitanti di Pisino, e Con-*

[156] Isto. Isprava iz god. 1582.

[157] Isto (»Zuppan di Corridigo dice esserui un Confine chiamato la Baba ch' è una Grotta, termine trà San Lorenzo, Due Castelli, e Corridigo [. . .]«).

[158] J. Bratulić, Istarski razvod, n. dj., 261.

tado suo, da tutta la Provincia dell'Istria con taglia in tutto, come praticato havela il Capitanio di Pisin contro li Sudditi Veneti).[159]

Proklamacija o progonstvu imala je velikog odjeka; nadvojvoda Karlo poslao je u Veneciju carskog ambasadora, koji je isposlovao sporazum o obostranom ukidanju tako drastičnih odluka. *Bandi* su povučeni 3. lipnja[160], ali su mirni odnosi između *Kraljevaca* i *Benečana* trajali samo nepun dan! U rano jutro 4. lipnja Tinjanac Ivan Vučić ponovno je volovskom zapregom počeo orati zemlju na lokalitetu *Valica*, koji su, iako se nalazio u *differentiama*, svojatali *Kraljevci*. Vučića je štitilo preko stotinu naoružanih ljudi, i kada je sutlovrečki podestat stigao sa svojom pratnjom, oranica je već bila uzorana i posijana. Odnosi između mletačkoga rektora u Sutlovreču i pazinskih vlasti ponovno su se pogoršali. Kada su Vučićeve žitarice u *Valici* dozrele, sutlovrečki je podestat naredio da se unište![161]

Baseggio napominje da nije mogao dalje slijediti tijek zbivanja jer u arhivu u Sutlovreču nema dokumenata o tom sporu. No, uspio je utvrditi što se dogodilo s dokumentacijom o graničnim sporovima. U podestatovoj je kancelariji našao potvrdu da je, po naredbi Senata, kancelar istarskoga providura G. B. Calba[162] ispitivao svjedoke u Sutlovreču i tom prigodom odnio u Pulu »veoma mnogo isprava [...] u vezi s granicama« *(levato assai scritture* [...] *in proposito de' Confini).* Kada se sutlovrečki podestat kasnije zanimao za tu građu i uputio svojega kancelara istarskom providuru Malipieru, Calbovu nasljedniku, saznao je da je ona iz Pule odnesena u Veneciju.[163]

Sukob oko spomenute *Valice* nije prestajao: Tinjanci su uporno sijali žito, sirak i konoplju *(canepa)*, a Sutlovrečani ih uništavali kada bi sazreli. Istodobno su obje strane objavljivale i ukidale presude o progonstvu podanika s ove ili one strane granice. Žarište sukoba veoma je dugo ostalo otvoreno, štoviše još se i proširilo, kako svjedoče vijesti na početku XVIII. stoljeća.[164]

Granice općine Sutlovreč protezale su se od spomenute stijene Babe (tromeđe Sutlovreča, Kringe i Dvigrada) do lokve Trnovice, koja je također predstavljala tromeđu (Sutlovreč, Motovun i Pazin).[165] Lokva Trnovica (ili Trnova lokva) nalazila se na tridentskoj liniji razgraničenja, nedaleko od Rušnjaka,

---

[159] ASV. PCC. Busta 233. San Lorenzo 20. 7.mbre 1710. Baseggiovo prepričavanje dokumenata iz god. 1583.

[160] Isto. Dukal od 21. svibnja i odluka o »sospensioni del Bando« od 3. lipnja.

[161] Isto. Isprave iz god. 1583. i 1584.

[162] Giovan Battista Calbo, istarski providur *(Provveditor dell'Istria)*, umro je na toj dužnosti u malaričnoj Puli u rujnu 1580. Njegova relacija Senatu nije se sačuvala. Usp. Pietro Kandler, Notizie storiche di Pola, Parenzo 1876, 193; Sergio Cella, I reggitori di Pola, AMSI n. s. IX, Venezia 1561, 59.

[163] ASV. PCC. Busta 233. San Lorenzo 20. 7. mbre 1710. (»à qual'effetto spedito hauesse à Pola il suo Cancelliere dall'Eccellentissimo Malipiero Proveditore, sucessoore di detto Ecc.mo Calbo, del coadiuator del quale fosse stato risposto, che dal detto Signor Segretario fossero state portate à Venezia [...]«).

Calbov nasljednik Marin Malipiero bio je providur u Puli 1581—1583. Njegov opširan izvještaj mletačkoj vladi objavio je Kandler u Notizie storiche di Pola (n. dj., 309—345).

[164] Usp., primjerice, već spominjane izvještaje kancelara Baseggija i A. Finija.

[165] ASV. PCC. Busta 233. San Lorenzo 20. 7.mbre 1710. (»Confin di Ternoviza, ultimo del Territorio di San Lorenzo, e primo trà Montona e Pisin [...] appresso il quale, ch'è un Laco, vi s'attovano alcuni sassi vivi con croci, e particolarmente uno grande con più croci, che significar vuole (com'è detto) esser divisorio trà San Lorenzo, Montona e Pisin [...]«).

odnosno »jedan hitac iz pištolja« *(un tiro di pistola)* udaljena od sporne Finide. Pokraj nje su, na živim stijenama, bila uklesana *zlamenja* koja su označavala završetak *komunskog* teritorija i dijela državne granice.[166] Mikula Gologorički zabilježio je da se kod »Trnove loki [...] svršuju četiri termeni od razvod i kunfini od kuntradi«.[167]

Od davnih Mikulinih vremenâ do Baseggiova izvještaja početkom XVIII. stoljeća kontroverzije na važnoj međi oko lokve Trnovice nisu prestajale.[168] Sutlovrečki podestat i pazinski kapetan nisu uspijevali — unatoč mnogobrojnim ophodima razvodnih komisija, nastojanjima da se uz pomoć starih arhivskih listina utvrdi posjedovno pravo i unatoč intencijama najviših vlasti u Veneciji i Gracu — riješiti pitanje pripadnosti sitnih spornih lokaliteta oko Trnove lokve. Voda za pojenje stoke i pašnjaci u susjednoj Finidi bili su od tako velike gospodarske važnosti da nijedna strana nije htjela prepustiti drugoj isključivo pravo uživanja. Toga su bili svjesni i članovi tridentske mirovnoarbitražne komisije, koji su ostavili lokalitete na zajedničku upotrebu seljacima s obje strane granice. Odnosi između dviju vlasti i njihovih podanika bili su, međutim, toliko kompleksni i opterećeni suprotnostima da do normalnog suživota i sporazumijevanja nije moglo doći. Uzurpiranje posjeda na suprotnoj strani, napasanje goveda i sitnog blaga na tuđim livadama, krađa i prekrađa stoke, međusobna optuživanja i ovdje su bili dio svakodnevice. Baseggio je prepričao karakterističan slučaj iz god. 1663, kada se pazinski kapetan žalio podestatu Sutlovreča na čuvare njegova općinskoga teritorija, koji su zaplijenili stoku Mihe Korenića iz Tinjana, te Ivana i Brne Bankovića, seljakâ iz Pazina, zatečenu uz lokvu Trnovicu. Pazinski je kapetan tvrdio da se stoka nalazila na zajedničkome području (u *differentiama*), a podestat je dokazivao da je oduzeta zbog toga što je ušla u mletački posjed![169]

Takvi su se slučajevi ponavljali stoljećima i do sporazumijevanja nije moglo doći.

IV. 2. **Sporne točke — dva stoljeća kasnije**

Opis lokaliteta i kriznih žarišta na granici između Republike Sv. Marka i nadvojvodinih posjeda u Istri — dvije stotine petnaest godina poslije mira u Tridentu i izvršene arbitraže — ostavio je koparski *fiscal* Cristoforo Tarsia u izvještaju mletačkoj vladi polovicom XVIII. stoljeća.[170] Tarsijin prikaz zahvaća cjelovito graničnu crtu i sadrži niz zapažanja i primjedaba, iz kojih je, usporedbom s dosad iznijetim parcijalnim prikazima spornih posjeda, vidljivo kako se suština razmirica u stvarnosti svijeta oko granice u tijeku stoljećâ veoma sporo prevladavala, ili je čak uporno perzistirala i ostajala nerješivom.

U proljeće 1750. Cristoforo Tarsia obišao je i opisao glavne lokalitete sporne granice. Svoje je svjedočanstvo iznio veoma pregledno, pa se iz teksta može steći jasna slika i proširiti dosadašnja spoznaja o zategnutim odnosima u pojedinim pograničnim okruzima od Milja do uvale Stupovac.

---

[166] Isto.
[167] J. Bratulić, Istarski razvod, n. dj., 263.
[168] ASV. PCC. Busta 233. San Lorenzo 20. 7.mbre 1710. Baseggio je upotrijebio izričaj »importante confin di Ternouizza«.
[169] Isto.
[170] ASV. PCC. Busta 240. Venezia li 6. Giugno 1750.

A. a. Prvi pogranični okrug obuhvaćao je teritorij Kopra i Milja i započinjao na rječici Glinščici, smještenoj između habsburškoga Trsta i mletačkoga Milja. Od uskočkoga rata nadalje tu sukobi nisu prestajali. Tršćani su nastojali pregraditi korito rijeke i skrenuti je prema dijelu zemljišta na području pod Venecijom, a zatim zauzeti prostor između starog i novog riječnog korita. Mletački su podanici, tvrdi Tarsia, uz pomoć soldateske onemogućili takve nakane.[171]

A. b. Od Glinščice granica se nastavljala uz cestu koja prolazi sredinom sela Mačkovlje *(Caresana)*, tako da žiteljstvo nastanjeno s južne strane ceste (prema Miljama) priznaje mletačku, a ono nasuprot — austrijsku vlast. Između podanika ne dolazi do sukoba.

A. c. Između sela Osp *(Ospo)* i kaštela Socerb *(San Servolo)*, na drugoj graničnoj crti, međutim, sporovi i sukobi veoma su česti. Granična se linija proteže dalje do mletačke Gabrovice i poznate ceste *Zimnich*, oko koje se prostire poveći sporni posjed. Fiskal Tarsia optužuje nadvojvodine podanike da su uništili dio graničnih oznaka duž ceste i upozorio vladu u Veneciji da se u kancelariji koparskoga podestata i kapetana nalaze dokumenti nastali poslije odluka mirovnih komisija u Wormsu i Tridentu, iz kojih se razabire da su obje strane smatrale spomenutu cestu pravom granicom.

A. d. Između sela Ružar *(Rosariol)* na mletačkome području i sela Črni Kal *(Cernical)* na suprotnoj strani, također traju sukobi. *Kraljevci* su *Benečanima* oteli nekoliko parcela zemlje.

A. e. Pučanstvo sela Lonke živi u miru sa susjednim nadvojvodinim selima Črnošić i Podgorje, premda se seljaci Podgorja žestoko svađaju sa žiteljstvom mletačkoga sela Popeh. Tu su česte krađe i otimanja stoke, ubojstva i nasilna uklanjanja međaša.

A. f. Ostala pogranična sela, sve do jurisdikcije Rašporskog kapetanata, žive u miru sa susjedima.

Druga granična crta teče narednim mjestima na području Buzeštine (tzv. Rašporskoga kapetanata):

B. a. Na mletačkoj su strani selâ i kašteli: Brest, Dane, Lanišće, Brgudac, Roč, Hum i Draguć, a na austrijskoj: Jelovice, Vodice, Semić i Lupoglav (gospoštija). Najviše se spore Ročani s nadvojvodinim podanicima, odnosno seljacima kmetovima baruna Brigida u Semiću i Lupoglavu.

B. b. »Rašporsku crtu« *(linea di Raspo)* presijecaju dva sela u Kostelskom markizatu — Grimalda i Mrčenigla. Između njih i selâ na austrijskoj strani (Cerovlje, Butonega i Kršikla) vladaju neprestane nesuglasice.

B. c. Od Markizata granica se prostire do kaštela Vrh i dalje do Motovunske šume, da bi zatim raspolovila selo Zamask.

Kod Zamaska, koji popola dijeli mletačka i austrijska strana, započinje treća (tzv. motovunska) granična crta *(linea di Montona)*. Oko nje se zbivaju veoma žestoki sukobi koji nanose golemu štetu objema stranama.

C. a. Tarsia tvrdi da je granica oko Motovunskih Novaka relativno mirna i da podanici ne upućuju nikakve žalbe vlastima.

C. b. Područje oko Muntrilja, međutim, pravo je poprište neprijateljstva. Po fiskalovu svjedočanstvu seljaci iz okolnih selâ u okolici Kašćerge, Trviža i

[171] Usp. Alberto P u s c h i, Cenni intorno alla Guerra tra l'Austria e la Repubblica di Venezia anni 1616 e 1617, *Archeografo Triestino n. s. VII—VIII*, 1800—1881, 159—202; 394—438; 61—114; Borri, Le saline, n. dj., 143. i dalje.

Tinjana, koja pripadaju markizu de Priéu, vlasniku Pazinske knežije, vrše stalna nasilja i posezanja u tuđi teritorij i tuđa prava.

C.c. Beramski teritorij predstavlja iznimku, tu se obje strane pridržavaju utvrđenih granica.

Prema Tarsijinu mišljenju pogranične je sukobe nemoguće spriječiti i zbog toga što je službena arhivska dokumentacija o sporazumima vladarâ, državnih povjerenikâ i sudaca veoma nepouzdana i kontroverzna. Štoviše, neriješena imovinskopravna pitanja podanika s jedne i druge strane granice raspiruju sukobe i otvaraju nova žarišta razmirica. Treba s tim u vezi upozoriti na Tarsijino svjedočanstvo da su Pazinci pred arbitražnom komisijom (polovicom XVIII. stoljeća!) isticali »ispravu o razgraničenju iz 1325« *(carta di confinazione 1325)* i da je mletačka strana osporavala njezinu autentičnost. Dok je za nadvojvodinu komisiju to bila »hvale vrijedna listina« *(carta millantata)*, predstavnici Venecije tvrdili su da je »sumnjiva kao falsifikat, s mnogim besmislicama i nepomirljivim proturječnostima« *(sospetta di falsità per li molti obsurdi, et irreconciliabili implicanze in essa contenuta)*. Spominje se još jedan razlog protiv vjerodostojnosti listine: ako je 1325. postignut sporazum, kako to, pita se Tarsia, da je tako brzo izbio rat zbog granica? Rat je završio 1344. i upravo se na njegov mirovni akt pozivala mletačka strana. Njezini povjerenici za granična pitanja nastojali su se nametnuti svojim austrijskim oponentima citiranjem zaključka mirovnog ugovora od 21. kolovoza 1344. prema kojemu se obje strane u sporu slažu da će za sve buduće razmirice vrhovni arbitar biti — mletački dužd! Budući da su otada prošla puna četiri stoljeća, Tarsia je predložio nove kriterije razgraničenja: utvrditi na terenu stare međašne oznake postavljene odlukom komisije u Tridentu. No, kako svjedoče mnogi dokumenti bogatih fondova serije *Provveditori soprintendenti alla Camera dei Confini* (kao i druga građa o Istri polovicom XVIII. stoljeća), za takav je pokušaj već bilo — prekasno!

D. Motovunska granica završavala je »famoznom lokvom Trnovicom« *(con il famoso Lago di Ternovizza)*, kod koje je, ujedno, započinjala i međašna linija između Knežije i *komuna* sutlovrečkog. Mletački niz sela duž »sutlovrečke crte« *(linea di San Lorenzo)* — Baderna, Nova Vas i Katuni — i pazinska mjesta (Tinjan i Kringa) žive u velikoj napetosti i svakodnevnim svađama i nasrtajima jednih na druge.

E. Dvigradska granična crta *(linea di confinazione di Due Castelli)* dijeli Barat na mletačkom od Kringe i Žminja na pazinskome području. U Tarsijino doba odnosi na toj granici bili su mirni, bez sporova i intervencija arbitražnih komisija.

F. Na granici s gospoštijom Savičentom, kaštelom Barbanom i Sutlovrečom također nije bilo većih razmirica. (Nešto sjevernije, prema Baderni, i dalje je napetost, kao i u prošlim stoljećima, prerastala u prave eksplozije međusobnih sukoba.)

G. Posljednji granični fragment mletačke Pokrajine Istre prema nadvojvodinim posjedima protezao se Barbanštinom i rijekom Rašom, obilazio zatim Labinštinu i izbijao na more u uvali Stupovac kod sela Zagorja. Na mletačkoj su se strani poredala sela: Nedešćina *(S. Domenica)*, Sv. Martin i kaštel Plomin, a na austrijskoj pazinski kašteli Žminj i Brseč, te gospoštije Šumber i Sutivanac baruna Brigida, Kršan baruna Rampela i Kožljak kneza Auersperga. Podanici tih mjesta, svjedoči Tarsia, pridržavaju se postavljenih međaša i izbjegavaju

međusobne sporove. Kontroverzije izbijaju jedino između općine Labin i baruna Brigida oko nekih zemljišnih parcela nedaleko od Šumbera, čiji su korisnici plaćali desetinu labinskome podestatu sve dok god. 1709. spomenuti barun nije to pravo prenio na svoj fisk.

Time završava Tarsijin izvještaj o »graničnim linijama u Pokrajini Istri« polovicom XVIII. stoljeća.[172]

Istarska mletačko-austrijska granica još je i polovicom *settecenta* bila nemiran i nesiguran društveno-politički, pravni i gospodarski organizam. Duž njezina prostiranja pulsiraju mnoge žarišne točke kroničnih i nesavladivih kriza. Društvene strukture u mletačkoj Pokrajini Istri i austrijskoj Istarskoj kneži proživljavaju znatne transformacije, ali povijest granice kao da naliči na zaustavljeno vrijeme, na dugo nepomično trajanje. Braudelova i Le Roy Ladurieova teza o *kvaziimobilnom vremenu* kao da nalazi potkrepe u nekim područjima istarskoga graničnog svijeta.

V. ZLOKOBNI »KUNFINI« ISTARSKI (ZAKLJUČNA RAZMATRANJA)

Međaši su bili prokletstvo ljudi oko granice! Usađena ne samo u zemlju i uklesana ne samo u kamen, već i duboko u svijest ovoga malog svijeta i u njegovo »kolektivno pamćenje«, razvodna *zlamenja* u nekim su situacijama razapinjala čovjekov bitak između težnje za istinom, osobnoga probitka i podaničke odanosti. Kolektivna je svijest stoljećima izgrađivala kult o poštovanju i istinitom kazivanju međa i žestoko žigosala kao nemoralno, grešno i zločinačko svako premještanje, skrivanje ili prešućivanje međašnih znakova.[173] Veliki društveni potresi, tako karakteristični za XVI. i XVII. stoljeće, praćeni fizičkim uništavanjem ambijentalne strukture ljudskih prebivališta, depopulacijom i ponovnim naseljivanjima, stvarali su nov mentalitet čovjeka s granice, neprilagođenog (ili veoma teško i sporo prilagodljivog) starim vrijednostima suživljenja *(convivenze)* u ovoj osebujnoj sredini. Početkom XVIII. stoljeća deputat za granična pitanja Andrea Fini upozorio je koparskoga podestata i kapetana kako postupno nestaju dokazi o granici: stare su isprave propale, međaši nestali ili nasilno uklonjeni, a »smrću onih seljaka kojima je poznata činjenica [o prostiranju granice] sahranjuje se i sjećanje koje više nema tko čuvati« *(e con la morte di quei Villani à quali è noto il fatto si sepelisce la memoria che non ha più riparo).*[174] I odnosi između dvije vlasti sve se više zaoštravaju. Umjesto brige o uređenju života, ispunjenog i isprepletenog mnogobrojnim zajedničkim vezama i interesima, obje strane potiču međusobnu mržnju, osvetu i iracionalne strasti. Pokazati mjesto gdje se nalazi(o) kamen međaš, surađivati u graničnim ophodima protivničke strane (čak i kada je riječ o vlastitome posjedu!) postaje težak krivični prekršaj, koji se plaćao tamnovanjem ili životom. Sačuvao se, primjerice, podatak da je spomenuti pazinski kapetan Rampel uhitio i zatvorio u podzemlje kaštela seljaka Matu Zelenkovića zvanog Lukica, svojega podanika, i objavio potjernicu protiv drugoga seljaka istog imena i prezimena, samo za-

---

[172] ASV. PCC. Busta 240. Venezia li 6. Giugno 1750. Na posljednjem listu (verso) umetnut je popis sela na mletačkom i nadvojvodinu graničnom području, napisan drugom rukom (»Ville Venete confinanti alle Ville Imperiali«).

[173] Usp. Kos, Studija, n. dj., 143.

[174] ASV. DRI. F. 107. Capod'Istria 28. Genaro 1707. m. v. [1708].

to što su mletačkoj komisiji za vrijeme uviđaja pokazali razvodni kamen.[175] Iako mletački dokumenti često spominju jednostrane ophode po spornome zemljištu, traženje starih *zlamenja od termeni i kunfini*[176], veoma su rijetki zajednički sporazumi, davanje »rote« i »zaveza« kojim se stranke u sporu zaklinju da će se pridržavati dogovora. Ophod je, uostalom, tek tada postajao pravnim činom kada su obje strane dale »rotu« i »zavez«. Drugim riječima, mnogobrojni mletački izvori XVI—XVIII. stoljeća svjedoče samo o sukobima i parnicama, a ne o sporazumima i težnji za zajedništvom. Prijeporna područja *(differentie)* bila su pozornicom najtežih međusobnih sukoba i svojatanja, a odnosi ljudi oko granice prožeti mržnjom i sumnjičenjem. Budne oči i uši podanika s obje strane međašne crte pozorno prate sve što se zbiva oko međâ, čak se osluškuje svaka riječ i prijavljuje vlastima svaka izjava u vezi s granicom i njezinim *zlamenjima.* Jedan je slučaj takvog »prisluškivanja« i doušničkog javljanja iznio god. 1708. župan Baderne Mikula Morganić, izjavivši u kancelariji sutlovrečkog podestata da je od Stipe Bašića (iz istoimenog zaseoka) čuo kako je neki od braće Carbonel iz Tinjana u prepirci s drugim Tinjancem ovome prijetio da će ga tužiti podestatu u Sutlovreč i kapetanu u Pazin zbog krađe i varanja s međašnim oznakama.[177]

Mletačka i austrijska vlast protivile su se međusobnim nagodbama seljaka, jer je tada njihova blagajna gubila novac od globa. Kada je, na primjer, potkraj 1707. došlo do pomirenja seljakâ Baderne i Tinjanaca zbog stoke uhićene na pašnjacima na kojima je postojao *jus prohibendi* i kada su obje strane podmirile štetu i vratile otetu stoku bez posredovanja javnih vlasti, poslanik za granična pitanja Andrea Fini oštrim je riječima izrazio svoje nezadovoljstvo i takav postupak ocijenio kao veoma štetan i opasan presedan za mletačke interese.[178] Umjesto međusobna sporazumijevanja seljakâ susjednih područja, mletačke bi vlasti, smatra Fini, trebale poučiti podanike da im »javnim načelom postane težnja da uvijek istom mjerom odgovore onima s druge strane granice na napade, odmazde i bilo kakve inovacije oko međa [. . .]« *(instruire nella publica massima che siano sempre concambiati con Confinanti à contrapese di parità l'attentati, le rapresaglie, e qualunque inovation à Confini* [. . .]).[179]

---

[175] ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 17. Giugno 1678. Dvojica Zelenkovića nastupila su kao zakleti svjedoci pred koparskim podestatom i kapetanom Anzolom Morosinijem za vrijeme njegova boravka u Motovunu i vršenja graničnog ophoda. Nije poznata sudbina uhićenog Zelenkovića; za drugoga se sačuvao podatak da se pred Rampelovim bijesom morao skloniti u Motovun i prihvatiti mletačko podaništvo.

[176] Pojmovi hrvatske glagoljaške razvodne terminologije (usp. J. Bratulić, Istarski razvod, n. dj., passim). Sudionici razvodnih ophoda morali su po livadama, šumama, grmlju, korovu . . . doslovce »tražiti granicu«. Postojao je i uobičajeni izraz »cercar i Confini«. Primjerice, kada je u drugoj polovici svibnja 1678. pazinski kapetan Kristofor Rampel s pratnjom nastojao utvrditi gdje se prostire međašna crta, župan Grimalde Juri Matković odmah je o tome obavijestio markiza Zuanne Gravisea i izjavio kako su Pazinci »dolazili prema granici Grimalde i zaustavili se u kontradi Podmerišće i tu počeli (kako se veli) tražiti međaše [. . .]« (»ueniuano uerso il Confino di Grimalda nella Contrada Podmerischie, oue fermatisi principiarono (come si dice) à cercar i Confini [. . .]«). ASV. DRI. F. 61. Capod'Istria à 14, Giugno 1678; zapisnik o saslušavanju svjedoka od 24. svibnja 1678.

[177] ASV. PCC. Busta 233. San Lorenzo 20. 7.mbre 1710.

[178] ASV. DRI. F. 107. Capod'Istria 28. Genaro 1707. m. v. 1708. (»e senza adempir la solita Accusa s'aggiustarono tra Villani con reciproca restituzione, prattica dannatissima, che uien usata senza partecipatione à chi s'aspetta in nota di pregiuditio alle raggioni di Sua Serenità«).

[179] Na i. mj.

Povjerenik za granicu upravo nedovoljnoj odlučnosti mletačkih podanika pripisuje razloge uspjeha *Kraljevaca* u njihovim nastojanjima da prodru i prisvoje parcele na mletačkom posjedu, i to ne samo u spornim *differentiama* već i na neprijepornim dijelovima istarskoga teritorija Države Sv. Marka. »Kada se sve sabere, izlazi, dakle, tvrdi Fini, da su neredi, nasilja i prisvajanja mnogobrojna i zamašna, da izbijaju na više mjesta i zbog mlitavosti se [podanika] šire dalje [. . .]«.[180] Mireći se s takvim stanjem, deputat providurâ za granicu predlaže tipično (i više puta ponovljeno) »venecijansko« alternativno rješenje: »ili presjeći i podijeliti sporna područja točno na dva dijela, ili ih ujediniti i pripojiti [mletačkom dijelu] kupnjom nadvojvodine Istre kako se ne bi gubio dio po dio«![181]

Povijesna vrela, međutim, prikazuju u vremenski »serijskom« nizu dramatične sukobe, surova i bezumna osvetnička iživljavanja podanika s obje strane ove nemirne granice. *Kraljevci* i *Benečani* stoljećima su na tim uskim prostorima oko *differentiâ* živjeli ne samo jedni uz druge već, najčešće, jedni protiv drugih! U XVI, XVII. i XVIII. stoljeću izgubio se i posljednji trag one medievalne koncilijantnosti i tolerancije, one težnje za sporazumijevanjem i dogovaranjem oko reguliranja norma zajedničkoga života na gospodarski uskom i oskudnom prostoru, tako nazočne u većini segmenata glagoljskoga *Istarskog razvoda*. Premda je moderna historiografija već upozorila na potrebu da se napusti zastarjela, iskrivljena i krajnje simplificirana teza o brutalnosti i bezosjećajnosti srednjovjekovlja, treba se čuvati i druge krajnosti: Mikula Gologorički nesumnjivo je idealizirao atmosferu pregovaranja i sporazumijevanja u razvodnim ophodima. Pisac studije o *Istarskome razvodu* kao književnopovijesnom dokumentu, Josip Bratulić, s pravom je upozorio na tu osobinu Mikulina pristupa:

»Slika svijeta koju je u sebi nosio pisac IR, puštajući po strani vrijednosti pravnih razvođenja zemlje i utvrđivanja međa, jest čin pomirenja, bratimljenja, usklađivanja spornih gledanja. To je svijet zajedništva feudalaca, deželana, župana i naroda, koji svi ujutro rano prebivaju na misi, a nakon završenoga razvoda počivaju u miru, a navečer se vesele za stolom, svi zajedno. Možda je to i izmišljen svijet, ali on je u našem spomeniku sugeriran kao svijet koji je ostvarivan.«[182]

Dobronamjernost, tolerancija, sposobnost da se vlastiti problemi usklade s potrebama drugih dominiraju u svijesti Mikulinih ljudi:

»I tako vsi ti komuni ondi se z verom ujediniše meju sobu, i jedne i druge strane rekoše i velikimi zavezi rotu potvrdiše.«[183]

»I tako vsi ti komuni idoše veselo domov da se na tih razvodeh tako sjediniše s mirom.«[184]

Vizija mira i pomirenja, prestanka međuljudskih i klasnih suprotnosti u trenutku velikoga zajedničkog objeda koji ujedinjuje i izjednačuje sve staleže i sve klase, apoteoza jednakosti, bratstva, solidarnosti . . . , to je »notarsko-literarna« dramaturgija glagoljaškoga popa iz Gologorice:

---

[180] Isto (»Racolgo dunque, che li disordini, uiolenze, et usurpi sono molti, et importanti, che serpono in più parti, et rilassatamente si dilatano [. . .]«).

[181] Isto (»ò recider, e separar col deuider le differentie con precisa segregazione, ò unir, et acquistar l'Istria Imperiale per non perder à parte, à parte la suddita«).

[182] J. Bratulić, Istarski razvod, n. dj., 191.

[183] Isto, 226.

[184] Isto, 249.

»I tako gospodin knez i gospodin markez i vsa gospoda i komuni i deželani tu obedvaše i veliko se meju sobu veseljahu.«[185]

Gologorički je humanist glagoljaš vidio, dakako, i grubu stvarnost svojega doba, neslaganja, razmirice, sukobe, parnice, međusobna optuživanja i prijetnje pri postavljanju »termena i kunfina«, plaćanju *erbadige* i *teratika*, obvezi čišćenja lokava i iskorištavanju šuma, vidio je prepotenciju feudalnih moćnika i buntovni otpor potčinjenih. Tako je, primjerice, petoga dana ophoda, u razvodu općine Kožljak prema kršanskom i plominskom komunu, unio u zapisnik:

»I gospodin Filip Macić kruto se pregovaraše da ti od Plomina i Kršana njemu prestupaju prek termeni i s pašu i rubeži velike škode čine. I tako se na tom Kraškom ti komuni kruto pregovarahu. Sudac Lupetin i vas komun branjaše i govoraše da gospodin Filip s svojimi kmeti velike sile i paše i rubeži i mnoge napasti čine komunu plominskomu. I gospodin markez kruto branjaše komuna plominskoga, i župan Jakov i vas komun s Kršana tužaše da im je gospodin Filip postavil nove termeni i da ih je pritisnul i od njih kuntradi odtisnul. I tako se komuni meju sobu pregovarahu i tužahu.«[186]

Unatoč neslaganju i energičnom zahtijevanju svojih prava, unatoč povišenome tonu pregovaranja, pa i podizanju šake s prijetećim sjekirama, *rankunima* i vilama, obje su strane priznavale *pravdu*, koja je poslije razvođenja, uz sudjelovanje *staraca* — zakletih svjedoka, predočavanje i utvrđivanje međaša, izbijala na vidjelo, i bile su spremne poštovati postignuti sporazum. Štoviše, zajednički su dogovor prihvaćale s olakšanjem i obostranim obećanjima da će »dobro susedstvo obdržat i v njem živeti večnim zakonom«[187] i proslavljale ga obrednom misom i čašćenjem.

Ako je benevolentna senzibilnost Mikule Gologoričkog i njegova naglašena težnja za mirnim sporazumijevanjem i humanim suživotom bila u dubokom istarskome srednjovjekovlju, barem donekle, izraz svijesti o zajedništvu u međusobno isprepletenom gospodarsko-političkom prostoru, zbivanja u doba dvojne mletačko-austrijske antagonističke vlasti kasnijih stoljeća pokazuju da su ta svijest i takva nastojanja gotovo sasvim nestala. U tragičnim okolnosima XV — — XVIII. stoljeća hrvatski mletački podanici *(Benečani)* i hrvatski podanici austrijskoga nadvojvode *(Kraljevci)* identificirali su se s feudalnim *banderijima* svojih gospodara i pod njihovim *vexillumima* jurišali na ljude iste klasne i etničke pripadnosti.

Ni mletački rektori, ni pazinski kapetani, ni doseljeno žiteljstvo nisu ni mogli poznavati (pa ni priznavati i poštovati!) osebujnu tradiciju i stvarnost malog istarskoga svijeta oko granice, ispunjenog strepnjama, strahovima i stradanjima, koji je nemoćno vegetirao i postupno nestajao zajedno sa svojim starim sustavom društvenih i moralnih vrijednosti. Nemirna granica rezultat je teške i kompleksne krize koja je zahvatila istarski posjed Republike Sv. Marka i austrijsku Istarsku knežiju, a u prvome redu burnih previranja u Pazinskoj knežiji, u kojoj feudalni gospodari — vlasnici, zakupnici i njihovi kapetani i namjesnici — sve jače tlače podložne seljake kmetove i prisiljavaju ih na gospodarsku ekspanziju kako bi mogli udovoljiti neprestanim urbarskim dopunama i povećanim porezima. Ne samo sporni posjed *(differentia)* već i pra-

[185] Isto, 251.
[186] Isto, 234.
[187] Isto, npr., na strani 279, 284.

vi granični kamen i međašni znak nisu nikakva smetnja daljem prodiranju i uzurpiranju tuđega zemljišta, pogotovu ako se otimač pouzdavao u vlastitu snagu i zaštitničko zaleđe svojih gospodara. U krajnjoj liniji, o miru ili nemiru na granici, o priznavanju i poštovanju stvarnoga stanja ili težnji da se ono promijeni u vlastitu korist odlučivao je trenutan omjer snaga. Ratovi, diplomatske krize, gospodarski lomovi i epidemijske katastrofe redovito su praćene žestokim nasrtajima na teritorij, na dobra, pa i živote ljudi u malom ali neobično surovom istarskom graničnom svijetu, o koji su se trljali rubovi dviju evropskih velesila. Samo je propast jedne od antagonističkih država i sjedinjenje toga gospodarski i etnički jedinstvenog područja moglo riješiti nagomilane konflikte. Stjecajem povijesnih okolnosti propala je Republika Sv. Marka, Prejasna Kraljica Mora (i kopna!), ali su posljedice mletačko-austrijske politike oko istarskih granica i u novoj državi ostavile svoje tragove u svijesti ljudskih grupa. Iako je potkraj XVIII. stoljeća u Istri nestalo nekadašnjih državnih »kunfina«, iako su zbrisani teritorijalno-politički međaši *termeni* i *zlamenja* i uklonjene *differentie*, nekadašnji *Benečani* i dalje su, duboko u XIX. stoljeće, razvijali mentalitet svoje »*in-group*« (grupne pripadnosti) i bivše *Kraljevce* doživljavali kao »*out-group*« (stranu grupu), kao što se mentalitet »*in-group*« njegovao i među bivšim *Kraljevcima* za koje su nekadašnji *Benečani* također bili ljudi »*out-group*«![188]

Mentaliteti kao »tamnice dugoga trajanja«[189] teže da ljudska uvjerenja izoliraju od novih spoznaja o transformacijama povijesne zbilje, da ih, prema slikovitom izričaju povjesničara Braudela, drže dugo okamenjene, zatvorene i slabo osjetljive na promjene u vanjskome svijetu. Zbivanja oko »kunfina« predstavljaju zato ne samo dio gospodarske i političke već i dio (još nenapisane) povijesti metalnih struktura[190] kompleksnoga istarskog zavičajnog mikrokozmosa.

---

[188] »In-group« i »out group« izričaji su što ih je početkom stoljeća koncipirao američki sociolog William Graham Sumner u djelu *Folkways* (New-Haven 1906). Zbog teškoće prevođenja, te se osebujne kovanice redovito ostavljaju u originalu. Ukratko bi se mogle objasniti ovako: postojanje grupa koje zauzimaju određeni prostor ili pretendiraju na teritorij koji drže drugi, ugrožavaju interese jedne ili druge strane, ili, jednostavno, sama prisutnost grupe koja nije »mi« već »oni«, izaziva ne samo napetost već, često, i otvoreni međusobni animozitet. Tako se stvara kompleksna skala diferencijacija između »grupe-mi« i »grupe-oni«. Solidarnost koja se razvija unutar »grupe-mi« uperena je protiv pripadnika »grupe-oni«. Premda su se *sumnerianski* termini »in-group« i »out-group« u početku odnosili na primitivna društva, danas se primjenjuju u analizama odnosa ljudskih grupa u tijeku čitavog povijesnog razvoja. Živu i aktualnu knjigu W. G. Sumnera »otkrivaju« danas sociolozi, etnolozi, povjesničari i antropolozi. — Usp. talijanski prijevod pod naslovom *Costumi di gruppo. Volume primo: Costumi, lotta per l'esistenza e selezione sociale*, Milano 1983[2] (osobito str. 16—17).

[189] Fernand Braudel, Histoire et sciences sociales: La longue durée, *Annales: Economies, Sociétés, Civilisations* XIII, 4, Paris 1958, 731. U tom je metodološki i programatski značajnome članku Braudel nastojao sagledati glavne odrednice mentalnih struktura nekoga društva i u zaključnom ih razmatranju nazvao »prisons de longue durée«.

[190] Povijest mentalne sfere društvenoga razvoja najplodnija je u Francuskoj. Usp. Jacques Le Goff, Les mentalités: une histoire ambiguë. U: Jacques Le Goff - Piere Nora, Faire de l'histoire: Nouveaux objets, vol. III, Paris 1974, 76—94; Michel Vovelle, Idéologies et mentalités, Paris 1982. (osobito pogl. II. De l'histoire des cultures à celle des attitudes: où l'on rencontre l'inconscient, 81—100. i pogl. IV. »Un temps plus long«: résistences et longue durée dans les mentalités collectives, 201—261). Kritiku nekih važnijih odrednica povijesti mentaliteta iznio je Haim Burstin, Storia della mentalità e »lunga durata«, *Studi storici — Rivista trimestrale dell'Istituto Gramsci* XXII, 2, Roma 1981, 413—423.

VI. PRILOG: ISTRAŽNI ZAPISNIK O NAPADU TINJANACA NA POLJARE SELA BADERNE (GOD. 1588)

Priređujući izbor dokumenata iz Državnog arhiva u Veneciji o graničnim sukobima i sporovima između mletačke Pokrajine Istre i Istarske knežije za ediciju *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*[191], nisam još raspolagao mikrofilmom već otprije notiranog dokumenta iz fonda *Quarantia Criminal (Filza 103)*, koji se, pod naslovom *Processo contro Ivan Antolovich e compagni di Antignana, territorio di Pisino, per violenze armata mano contro i saltari veneti, con violazione delle leggi sul pascolo — fatto in San Lorenzo*, nalazio uz pismo sutlovrečkoga podestata upućeno mletačkoj vladi *(In lettere del Podestà di San Lorenzo di 28. Agosto 1588)*.

Istražni zapisnik o krvavom sukobu zbog paše u Finidi (u kolovozu 1588) karakteristično je svjedočanstvo o zajedničkim pašnjacima, oranicama i šumama u tridentskim *differentiama*, u kojima se svakodnevni život odigravao između *gospodarske kategorije* i *socijalne napetosti*, pa se, držim, dobro uklapa u raspravni tekst kao njegova živa i dinamična ilustracija. Zapisnik objavljujem sa slijedećom popratnom napomenom:

Iako se tzv. *oralna* povijest *(oral history)*, kako se naziva u krugovima engleskih povjesničara, koji su je prvi počeli znanstveno primjenjivati) u prvome redu odnosi na istraživanja suvremenih zbivanja i društvenih pojava s još živim sudionicima, spremnim i kvalificiranim da iznesu svoja sjećanja, dojmove, sudove i razmišljanja na temelju kojih će povjesničar izgraditi svoj znanstveni prikaz, i poneki povijesni dokumenti (primjerice razni zapisnici o saslušavanju svjedoka, uhićenih prijestupnika i njihovih žrtava i sl.) predstavljaju izvorna »usmena« svjedočanstva, napisana u obliku u kojem su izrečena, bez prepravljanja, dotjerivanja i »ideologiziranja«, pa se i u tim slučajevima može govoriti o svojevrsnim »oralnim« izvorima.

U ovoj je raspravi težište razmatranja o graničnim razmiricama i parnicama postavljeno na svakodnevne gospodarske i međuljudske odnose istarskoga graničnog svijeta, a ne na međudržavnu diplomatsku povijest, pa je zato u središte zbivanja postavljen obični seljak ili kmet, stvarni proizvođač i neposredni izvršitelj ne samo konstruktivnih već i destruktivnih zamisli vladajućih klasa, istinski nositelj povijesnoga bremena. Dokument koji se ovdje objavljuje (s neznatnim ispuštanjima stereotipnih formulacija) omogućuje upravo tim živim ljudima u žarištu životne zbilje da se izraze o svojim stradanjima u borbi za održanje, da dobiju svoje mjesto i svoj glas u povijesti.

Zapisnik s izjavama sudionika događaja u Finidi donosi se sa svim osobitostima izvornika (uključujući i pogreške u ortografiji i interpunkciji) kako bi se što više sačuvao dojam o vremenu i ljudima kada je to pisano svjedočanstvo nastalo.

Die Sabati 20. mensis Augusti 1588.

Comparsero dinanzi il clarissimo signor Marco Bollani per la Serenissima Signoria di Venetia dignissimo Podestà del Castello di San Lorenzo, et suo Territorio, et poi nell'Offitio della Cancelleria Rocco Budanouich, et Marco Peros saltari deputati al luoco della Finida di questo Territorio et con graue lamentela, et querimonia querelarono, et querelano

[191] Usp. bilj. 15.

Iuan Antolovich
Gregour suo fratello } figliuolo del quondam Nicolò,

et Stipan figliuolo di detto Greguor con otto altri compagni, à quali per adesso non sanno il loro nome; tutti del Territorio d'Antignana Contrà di Pisino Arciducale.

Per quello che ritrouandosi hoggi li detti saltari circa un' hora autanti sera nel loco della Finida di questa giurisditione in compagnia de Iuan Scorgnina, et Mattio Pustiagnaz della Villa di Mompaderno, tutti quattro saltari deputati in essa contrada giusta il loro obligo, et ordinario, per guardar, che gl'animali di aliena giurisditione non facessero danno in detto loco, et mentre fossero iui per essercitar l'offittio loro, hauendo ueduto circa uinti capi d'animali grossi, et un branco di menuti delli vicini d'Antignana Territorio di Pisino, che danneggiauano pascolando in detto loco della Finida con grauissimo pregiuditio delli sudditi, et habitanti in questa giurisditione, et volendo essi saltari ritener gl'animali per condurli nel loco solito giusta l'antica consuetudine, et osseruanza di questo loco, sicome hanno sempre fatto per il passato, furono all'improuiso resaltati alli sopradetti Antolouich querelati, et Compagni essendo in tutto al numero di undeci armati d'arme d'hasta, manarini, nasachi (?)[192], et chi con sassi, et mazzoche et furno cosi arroganti, et audaci, che intrando in questa giurisditione con sforzo, et uiolenza andorno adosso essi saltari con grandissima furia tolendo gl' animali per forza ad' essi saltari, et li diedero anco delle bote, et ferrite, tirandogli de' sassi nella vita à furia, et manarini in mano, restando ferrito il sopradetto Rocco saltaro dal sopradetto Iuan Antolouich d'una gran percossa, et ferrita in testa dalla parte dinanzi con un manarino con frattura di carne, et grandissima efusion di sangue, mostrando il capo, et li drapi della parte dinanzi tutti insanguinati, lamentandoli tuttauia per il gran dolore, che sente per essa bota, et Marco Peros saltaro, et denonciante come di sopra ferrito di tre gran sassate dategli da Stipan figliolo del sopradetto Greguor, vna nel brazzo destro appresso la spalla dalla parte di dentro con frattura di carne, et forse anco dell'osso, per quanto dubbita esso offeso, et con grandissima effusion di sangue, mostrando la botta nella quale si uede esser entrato una punta di sasso, ò simil arma con negrezza, et gonfiezza intorno; mostrando anco la camisa appresso la botta tutta insanguinata, un'altra sassata nel brazzo destro con gonfiezza, et negrezza dalla parte dinanzi, et la testa, nella gamba sinistra con negrezza, et gonfiezza, per le qual botte disse esso Marco offeso sentir grandissimo dolore; affermando essi offesi, che quando non fossero stati soccorsi, et aggiutati da Mattio Pustiagnaz, et Iuan Scorgnina suoi compagni, che senza dubbio sarebbono stati ammazzati dalli detti d'Antignana, quali hormai hauendo getato à Terra il sopradetto Rocco, et sopra ariuando à caso Ierco Diancich da Villa noua di questo Territorio et Mathio Vratouich con animali carghi, che andauano à Molino dissero, che anco da loro fù remediato, che non segui maggior male, gridando essi a'Antignana sempre *Ammazza, ammazza, dali, dali;* Però essendo detti querelanti stati risaltati, offesi, et mal trattati al modo predetto dalli sopradetti querelati, quali come assassini s' haueuano posto in insidie per operar quanto hanno operato, et per ammazzar essi saltari, acciò non potessero essercitar l'offitio et carico loro, uolendo per forza, et con uiolenza contra gl'ordini antichissimi di questo loco pascolare li suoi animali in questo Territorio, come tante uolte sono stati trouati li suoi animali à danneggiare, et condutti nel loco della berlina in questo Castello da essi saltari, et stata pagata la pena ordinaria dalli padroni di essi per riscato delli animali, à quali parendo fosse strano pagar la pena, come hanno fatto molte uolte, per tal transgressione, et uolendo per ciò far uendeta per l'operatione fatta da essi saltari, come è debito, et offitio loro, si sono posti in insidie, et armata manu sono uenuti in seta in questa giurisditione aspettando l'occasione predetta con animo deliberato instigati dal Diauolo di ammazzare detti saltari, et per pascolare per forza in detta Finida uiolando questo giurisditione contra la mente di Sua Serenità, uolendosi far patroni di quello non è suo. Per tanto

[192] Na više mjesta čitljivo stoji *nasachi*, no ne znam šta ta riječ znači. Iz teksta se vidi da su ih napadali nekim hladnim oružjem.

essi denoncianti hanno instato, et instano li detti querelati, et compagni esser puniti, et castigati come meritano protestando di ogni danno, spese, e interessi, che per causa essi offesi potrano patire, instando esser constituiti, ouer essaminati li altri doi saltari suoi compagni, et li doi testimonij, che andauano à Molino, et altri se ne saranno nominati per fede della uerità, et hoc omni modo etc.

La qual espositione, et querela uista, et con grandissimo dispiacere intesa per il clarissimo Signor Podestà antedetto, fù commesso douersi quanto prima constituire li doi saltari nominati di sopra, et essaminare li testimonij, et formarsi diligente processo sopra la continentia del fatto; ad hoc etc.

Die antedicta

[...] Constitutus in Offitio Cancellerie de mandato antedicti Clarissimi Domini Potestatis coram me Cancellario ad presentiam et Marini Puttigne loco iudicis, et Domini Antonij Giroldi interpretantis Iohannes Scorgnina saltarius antedictus, et monitus ad veritate dicenda quomodo successit casus insultus facti pro illos de Antignana querelatos ut supra contra Rochum Budanouich, Marcum Peros offensos, et uulneratos ut supra, et contra ipsum constitutum alios saltuarios, quo loco et quibus armis ipsos saltuarios agressi fuerunt respondit:

Il caso è stato à questo modo, che essendo io, et Mathio Pustiagnaz mio compagno saltario, nel luoco della Fineda, Rocco Budanouich, et Marco Peros parimente saltari ancor loro nel dicto loco ma lontani alquanto da noi doi uerso il confin d'Antignana et hauendo ueduto circa uinti caui[193] d'animali grossi, et un branco, ouer chiapo di pecore, che pascolano, et faceuano danno in esso loco della Finida, per custodia della quale noi saltari siamo obligati guardarla, che non sia pascolata dalla festa di San Zorzi fino à San Michiele da animali cosi forestieri, come nostri, et hauendo dico noi ueduto li detti animali, quali erano de quelli del territorio d'Antignana del Contrà di Pisino, uolendo noi far l'offitio nostro, cioè uoltar li detti animali per condurli qui à San Lorenzo in berlina, come habbiamo fatto tante, et tante uolte, saltorno fuori puoco à largo da noi Iuan Antolouich, Greguor Antolouich suo fratello, et Stipan figliolo di detto Greguor con otto altri huomini suoi compagni, tutti del territorio d'Antignana, tutti armati chi di lanze, et chi con manere, et nasachi(?), et altri con sassi, et con gran furia, et impeto tutti insieme uenero alla uolta nostra gridando *Ammazza, ammazza, dali, dali;* tirando à gran furia de sassi, et li manarini in mano contra di noi, di modo che fossemo costretti dalla gran furia à scampar, et fuggirsene dalle sue mani, che per gratia di Dio Mathio Pustiagnaz, ne io non restassemo offesi senon di qualche sassata per che essimo alquanto più lontani delli altri doi, cioè di Rocco Budanouich, et Marco Peros, il qual Rocco non puote tanto correre, che fù gionto, et gli fù dato una gran bota in testa con manara, et getato in terra, et Marco fù offeso d'una gran sassata nel brazzo destro, et di doi altre nella uita, et hauendo noi ueduto Rocco in terra credessimo, che fusse morto; li quali d'Antignana gli furno adosso, et lo uoleuano finir d'ammazzare, ma uolle il signor Iddio, che à caso s'imbattessero doi della Villa noua di questo Territorio, che andauano à Molino, nominati Ierco Diancich, et Mathio Vratouich, li quali uedendo il strepito et romore cominciarono à gridare, correndo alla uolta di coloro, che pur attendeuano à uoler ammazzare esso Rocco, et noi altri ancora se hauessero potuto giongersi dicendo non far, non far, non li ammazzate, et cosi si fermorno in dietro hauendone tolto gl'animali, et menati uia non lasciandoci far il nostro offitio. Interrogatus se hà conosciuto gl'altri otto compagni delli nominati nella querella? respondit Nò, che non li habbiamo conosciuti, ma sono d'Antignana, et credo certo, ne può esser altramente senon che hauessero mandati li detti animali à posta nella nostra Finida, et loro postisi come assassini ascosi come hanno fatto per uoler con sforzo, et uiolanza tuorne li animali, et trattarci al modo, che hanno fatto, et anco per ammazzarci se hauessero potuto; interrogatus respondit Tutto questo che ui hò raccontato è seguito nella Finida et

[193] Pravilno *capi d'animali,* tj. grla stoke.

assai dentro nel nostro confin, et noi non hauressimo uoluto ritener gl'animali, senon fossero stati nella libera nostra contrada, per che non sono in dificultà li confini, conoscendosi et sapendo tutti doue sono li nostri confini, et quelli d'Antignana; interrogatus se per il passato è stato usato uiolenza da essi d'Antignana, per tal causa di pascoli ad'essi saltari, rispondit Quanto à loro fasino molto peggio di quello hanno fatto adesso se potessero, et senon fosse custodita la detta contrada con tanta diligentia come facciamo noi saltari di giorno, et di notte, non solamente ueniriano à far danno in detta Finida, ma credo anco, che ueniriano fino nella nostra Villa, perche quelle Zenti si fanno lecito far ogni oltrazzo, et dispiacer à noi altri. Però se non uien remediato dal clarissimo Signor Podestà et da quelli che possono remediare dubbito, che non facciano anco peggio di quello, che hanno fatto. De alijs presentibus interrogatus respondit Io non hò ueduto altri, che quelli, che ui hò detto, quali anco si ritrouorno passar per transito, et essendo quel luoco fuori di gente, et lontano da case, rare uolte si trouano gente in quelle contrade, et factis alijs etc. Quibus habitis etc.

Die antedicta

Constitutus coram me cancelario in offitio cancellarie etc. et ad presentiam ser Marini Puttigna loco Iudicis, et Domini Johannis Antonij Giroldi interpretis, Matheus Pustiagnaz, interrogatus [...] respondit: Hoggi con li altri tre miei compagni, che sono Rocco Budanouich, Iuan Scorgnina, et Marco Peros saltari, et custodi del luoco della Finida nostra giurisditione si ritrouauemo in detta Finida giusta il nostro solito, et mentre erano iui uedessimo nel detto loco circa uinti caui d'animali minuti del territorio d'Antignana, che pascolauano, et dannegiauano in detta finida hauendo dredo li pastori, et uolendo noi far l'offitio nostro, et uoltar gl'animali per condurli qui à San Lorenzo come habbiamo fatto tante altre uolte quando ne habbiamo trouato, acciò li padroni di essi pagassero la solita pena, fussemo all'improuiso resoltati da undeci homini del detto territorio di Antignana quali erano ascosti à quel confine, et armati di diuerse arme uenero alla uolta nostra con manarini, nasachi(?), lanze, et sassi, tirando sassi à gran furia gridando *ammazza, ammazza, dai, dai;* onde noi fossemo sforzati lasciar gl'animali, et prender la fuga al meglio, che potessimo, ma Rocco Budanouich non puote esser cosi presto a fuggire, et sopragionto dalla furia d'essi Villani, restò percosso con un mamarino da Iuan Antolouich vno delli capi, sopra la testa, et fù getato in terra come morto restando anco offeso nella vita di molte sassate, et uedendo io Rocco in terra saltai là, et per sua difesa mi opposi al meglio, che puoti, ma la furia era tanto grande, che ancor io hebbi fatica saluarmi, et mentre essi li erano adossi per uolerlo finire arriuorno doi da Villa noua, che andauano al Molino con li suoi animali per la strada, quali cominciorno à gridare *non fatte, non fatte, non ammazzè, non ammazzè*, et essi uedendo questi doi si leuorno, et si retirorno, andando sul suo territorio d'Antignana, et menorno uia li animali, di modo che non solamente hanno tolto li animali per forza, et anco ne uoleuano ammazzare uenendo in setta cosi armati, et come assassini si erano ascosi aspettando, che noi uolessemo menar uia li suoi animali per far poi quanto hanno fatto; interrogatus respondit Quando andassemo per tuor li animali erano tutti nel luoco della Finida libera giurisditione di questo luoco, et dentro delli nostri confini un gran spatio di terreno, et essi homini d'Antignana uscirono fuori da quei confini, et uenero nella nostra giurisditione à resaltare, come hò detto seguitandoci un gran pezzo per il nostro; interrogatus se detti d'Antignana uengono, et sono soliti uenir à far danni con li suoi animali in detta finida? respondit Si che sono soliti, anzi dà pochi giorni sono, che gli fù tolto da noi saltari circa uinti caui d'animali grossi, che trouassemo in detta Finida, et li menassemo qui in berlina, et li patroni di essi uenero à pagar la pena ordinaria, che è di soldi 10 per capo, che quando non facessimo le guardie, che ueniriano anco fino nella nostra Villa à consumarci tutta quella poca pouertà, et sustantia, che hauemo al mondo; et questo è quanto ui posso dire intorno à questo caso; potrete essaminar anco quelli doi da Villa noua, che s'imbattessero al principio quali sono Ierco Diancich, et Mathio Vratouich. Quibus habitis etc.

Die 22. Augusti 1588.

[Slijedi procedura pozivanja, zaklinjanja i ispitivanja Jerka Dianića iz Seline]: Interrogatus respondit: Sabbato di sera prossimo passato andando io al Molino in compagnia di Mathio Vratouich uerso il territorio di Montona, et passando per la Finida sotto Mompaderno, territorio di San Lorenzo, uedessimo, che in detto loco della Finida nostra giurisditione delli homini, che faceuano castrori(?) con manarini, lanze, nasachi(?), lanze, tirrandogli con gran furia delli sassi nella uita, li quali saltari hauendone ueduto scampauano alla uolta nostra dicendo Aggiuto, aggiuto; et nel scampare uidi, che uno di essi homini menò un gran colpo con la orecchia d'un manarino sopra la testa à Rocco saltaro, il quale per la bota, et dalla gran furia delli homini, et dalle sassate, che tirrauano cascò in terra, et cascato in terra essi homini gli furno adosso per uolerlo finir di ammazzare, ma io, et il mio compagno cominciassemo à gridar *Non fatte, non fatte, non l'ammazzate, non l'ammazzate,* correndo noi à quella uolta per agiutarlo, onde che si leuorno lasciandolo in terra, et si retirorno uerso il suo territorio d'Antignana, li quali io non conosco, ne conobbi, ma credo che habitino in alcune habitationi, che sono su l'territorio d'Antignana poco lontane dal nostro confine. Interrogatus se sà come si nomini le fameglie, che habitano in dette habitationi, rispondit: sò, che stantiano alcuni nominati Antolouich, Murlachi; et altre fameie non sò, per che non pratico in quelle contrade. Subdicens, finito il romore Rocco uene da noi, et uidi che era ferito in testa di una gran bota, dalla quale gli ueniua il sangue à furia, et si lamentaua d'hauer hauuto anco delle sassate, ma io non gli guardai le percosse perche andassemo di longo per la nostra strada dopoi hauer fra noi parlato un pezzo di questo fatto. Interrogatus respondit: li altri doi saltari non restorno ferriti, perche furno li primi à scampare, ma se io et il mio compagno non eramo(!) li doi ferriti certo restauano morti da essi d'Antignana, perche gli erano adosso con gran furia, et haueuano già messo à terra Rocco; interrogatus se sà la causa di questa furia, et confusione, respondit Credo, che sia stato perche essendo nella Finida nostra giurisditione circa uinti caui di animali grossi quali io, et il mio compagno uedessimo in detta Finida à pascere et uolendo li nostri saltari condurli al Castello come è il solito, che per questo siano saltati fuori essi homini contra di loro, drio i quali animali u'erano alcuni putti, et uidi essi saltari, che andauano alla uolta d'un putto il quale cominciò à gridare, et cominciando cosi à gridare immediate uidi à correr detti d'Antignana chi da una banda, et chi dall'altra, et si uide, che ueniuano dalla parte due sono quelle habitationi et in'un tratto si misero insieme al modo che ui hò raccontato correndo dredo essi saltari con manarini, nasachi, lanze, et sassi, facendo scampar essi saltari, et tolendogli li animali; interrogatus respondit Tutto quello che è seguito, et che io hò ueduto, è sucesso in questa giurisditione, et nel luoco della Finida; interrogatus de alijs presentibus respondit Non furno altri presenti se non Mathio Vratouich et io, et factis etc.

Die 23. Augusti 1588.

Matheus Vratouich habitator Ville noue [...] interrogatus respondit: Di quanto si contiene nella querela è questo, che sabbato prossimo passato andando io di compagnia di Ierco Diancich mio cugnato al Molino uerso Montona, uisti in la Finida sopra questo Territorio di sopra uerso buora un branco di animali grossi, che pascolauano in detta Finida di questa giurisditione, ma io non conobbi de chi fossero detti animali, ne anco Ierco credo li habbi conosciuti, doue che uenero Rocco Budanouich, Mattio Pustiagnaz, Marco Peros, et Iuan Scorgnina saltari in quel loco, et detti animali scamparono fuori, et da essi era un giouene, ma non sò se esso giouene fosse in detta Finida, ouer nò, perche l'era da largo da noi, che anadauemo(!) per la strada, et anco detti saltari erano similmente à largo appresso questo giouene, che gridaua, quali non conobbi fino che loro non gionsero da noi, et uisti, che da poi il gridar di detto giouene saltorno fuori più di diese persone del territorio d'Antignana armati di diuerse armi contra li detti saltari, da quali restò ferrito Rocco Budanouich, sopra la testa, et era tutto insanguinato, et similmente Marco Peros fù offeso sopra un brazzo, ma

non hò conosciuto quello, ne quelli, che li hanno offesi, ne ferriti, perche erimo discosti un bon pezzo da loro, et uidi, che detti d'Antignana li hanno cacciati con li sassi, et arme fino appresso di noi che erimo in la Finida da un cauo sopra questo Territorio; interrogatus se sà in qual loco particolare cominciassero la rissa, rispose Credo cominciorno sopra il nostro Territorio hauendo corso dietro quelli d'Antignana per il luoco della Finida un gran pezzo alli nostri saltari, et hauendone ueduto questi nostri uenero alla nostra uolta, et si saluorno, et detti d'Antignana ritornorno uia; interrogatus se sà, che quelli de Antignana fussero ascosi in quelli boschi, ò altroue, rispondit Io non hò ueduto; interrogatus se sà l'origine di detta rissa rispose Io non sò altro, se non come hò detto di sopra; interrogato se sà de chi siano quelle stantie à quella uolta doue saltorno fuori detti forestieri rispose Stantiano alcuni, che si chiamano Bassich, et d'altri non sò; interrogatus chi altri furno presenti à detta rissa, et chi si potriano essaminar per hauer meglio la uerità, rispose non hò ueduto altri, che detti saltari, Ierco Dianich, et io; et factis alijs etc.

Die 23. Augustti 1588.

Comparse all'offitio della Cancelleria nostra Geronimo Grauise Ceroico in questo Castello, et per del suo offotio denonciò: Qualmente lui medica, et hà medicato questi dui giorni passati li infrascritti ferriti, et percossi come qui sotto etc.

Marco Peros della Villa di Mompaderno ferrito nel brazzo destro dalla parte di dentro fatta di punta penetrante doi dita per trauerso con qualche pericolo. Et detto ferrito disse hauer doi altre sassate, una nel brazzo sinistro, et l'altra nella gamba sinistra con tumore, et negrezza senza pericolo, et Rocco Budanouich ferrito in testa di una ferrita, ouer percossa sopra la tempia destra fatta di orecchia di manera ò simil arma con frattura di carne fino all'osso, di grandezza di mezzo ditto per longo con grandissima effusion di sangue più tosto con pericolo, che altramente, et detto ferrito hauer molte sassate nella uita con tumore, et negrezza senza pericolo, et sic etc.

Petrus Molendinarius
Cancellarius

Napomena *a tergo:* In lettere del Podestà di San Lorenzo di 28. Agosto 1588.

Miroslav Bertoša

TRA LA CATEGORIA ECONOMICA E LA TENSIONE SOCIALE (SCONTRI SUL CONFINE AUSTRO-VENETO IN ISTRIA DAL XVI AL XVIII SECOLO)

Riassunto

Sulla base di approfondite ricerche compiute presso l'Archivio di Stato di Venezia (serie: Provveditori Soprintendenti alla Camera dei Confini, Dispacci Rettori d'Istria e Quarantia criminal), l'autore ha affrontato la questione dell'inquieto e pericoloso confine austro-veneto in Istria dall'inizio del XVI alla metà del XVIII secolo. Senza alcun dubbio, il confine istriano era molto importante perché qui i Veneziani si scontravano con due loro concorrenti secolari, gli Asburgo e i Turchi, che potevano minacciare direttamente non soltanto gli arti più vitali ma il corpo e il cuore stesso della Serenissima. Però, mentre sui confini settentrionali dell'Istria e nel Friuli il pericolo turco era gradualmente venuto a cessare per scomparire già all'inizio del XVI secolo, la vicinanza austriaca minacciava in permanenza i possedimenti veneziani, il traffico marittimo, il monopolio e, in genere, il predominio di Venezia nell'Adriatico.

Il serpeggiante confine correva dal fiumiciattolo Rosandra nell'omonima valle tra Muggia e Trieste fino alla baia di Stupovec ai piedi del villaggio di Zagorje sulla costa orientale dell'Istria, toccando non soltanto i possedimenti della Casa d'Austria ma anche quelli delle piccole signorie private. Le circostanze storiche avevano creato due Istrie sul territorio geograficamente unitario della penisola: la *Provincia dell'Istria* veneziana e la *Contea dell'Istria* formata dalla *Contea di Pisino,* possedimento privato della Casa d'Austria e da una serie di piccole signorie, feudi e benefici.

La questione del confine in Istria fu nuovamente sollevata nel corso e dopo la lunga e sanguinosa guerra della Lega di Cambrais, guerra che, con interruzioni, si protrasse per circa tre decenni, i primi del XVI secolo, investendo anche il territorio istriano. Gli sforzi compiuti dalle commissioni di pace a Worms nel 1521 ed a Trento nel 1535 non soddisfarono alcuna delle parti. I *Capitoli di Worms* e la *Sentenza Tridentina* lasciarono molti spazi confinari indefiniti sul piano giuridico-statale: campi, prati, boschi, pantani e piccoli corsi d'acqua lasciati allo sfruttamento da parte dei contadini dei territori veneziani e austriaci che quasi sempre se li dividevano a metà. Le parcelle rimaste indivise, chiamate *differenze* ovvero *differentie* erano considerate come spazi finalizzati al soddisfacimento delle comuni esigenze, ma ben presto si trasformarono in »luochi contenziosi« e divennero teatro di continui scontri e contese. Stando alle parole di un Provveditore veneziano dell'inizio del XVIII secolo, le differenze erano un »nome infausto« sulla bocca e nella coscienza delle genti che vivevano a ridosso dei confini.

In questo saggio vengono analizzate per la prima volta nella storiografia istriana le contese fra i sudditi di Venezia e dell'Austria sul territorio dell'Istria. L'autore esamina le conseguenze delle guerre, delle migrazioni e dei mutamenti avvenuti nella struttura economica e demografica sulla convivenza fra le popolazioni dei territori di confine. Sebbene le due parti si attaccassero a vicenda, predando il bestiame e il foraggio, distruggendo le seminagioni e i raccolti, spostando i contrassegni confinari per usurpare i possedimenti altrui eccetera, i contadini della Contea di Pisino si dimostrarono in questo molto più energici. I signori feudali della Contea opprimevano più duramente i loro servi della gleba, costringendoli a cercare un'espansione economica verso i terreni contesi lungo il confine per poter così soddisfare alle esigenze derivanti dalle sempre più gravose imposte e dalle continue aggiunte urbariali. Qui si venne a formare la mentalità tipica dell'»in-group« e dell'»out-group«, caratteristica dei gruppi sociali in conflitto. Gli avvenimenti relativi ai confini istriani rientrano perciò non soltanto nella storia politica, economica e sociale, ma anche nella storia della struttura delle mentalità in questo piccolo territorio.